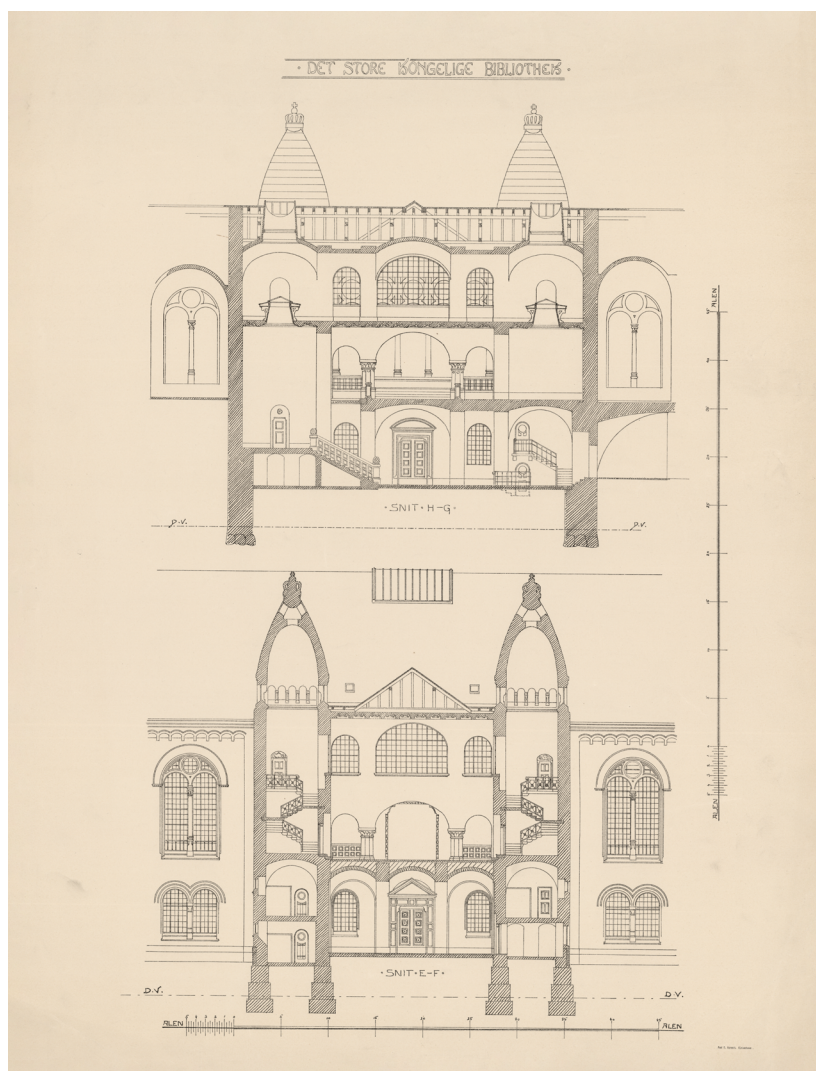

FUND OG FORSKNING

Bind 63 • 2024

DET KGL. BIBLIOTEK • KØBENHAVN

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
'double blinded peer-review' for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

INDHOLD

JESPER BRANDT ANDERSEN

Forsvundet i 373 år

Om genopdagelsen af Karel van Manders malede portræt af
Thomas Bartholin og samarbejdet imellem en berømt anatom
og en feteret kunstner i 1600-tallets København 11

THOMAS HVID KROMANN

Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve
Om et kapitel i det 20. århundredes danske arkiv- og
litteraturhistorie 41

SONNY ANKJÆR SAHL

Karen Blixens arkiv på Det Kgl. Bibliotek – lidt arkivhistorie 153

KIRSTEN VAD, KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN

OG KATRINE FRØKJÆR BAUNVIG

Punktkommentarer

Kortlægning af retningslinjer for editionsfaglige kommentarer i
digitale, videnskabelige udgaver 165

OM FORFATTERNE 193

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

FORSVUNDET I 373 ÅR

Om genopdagelsen af Karel van Manders malede portræt af Thomas Bartholin og samarbejdet imellem en berømt anatom og en feteret kunstner i 1600-tallets København

AF

JESPER BRANDT ANDERSEN

“Billeder af de fleste såvel indre som ydre dele af menneskelegemet i naturlig størrelse og form på baggrund af dissektioner, som blev ledet af Thomas Bartholin. De er først malet i naturlige farver af kongelig hofmaler Karel van Mander og dernæst stukket af kongelig kobberstikker Albert Haelwegh; billederne er bestemt for Anatome Augusta, men de er endnu ikke helt færdige”.¹

Thomas Bartholin 1662

Indledning

Da den danske læge og anatom Thomas Bartholin (1616-1680) – lymfekarrenes opdager – i 1651 skulle udgive sin tredje reviderede udgave af sin far Caspar Bartholins (1585-1629) anatomibog fra 1611, var han for længst et kendt navn på den internationale lægevidenskabelige scene.² Det var han blevet, da han ti år forinden i Leiden udgav sin første reviderede udgave af samme bog, for det var den første lærebog i anatomi, som støttede englænderen Williams Harveys (1578-1657) kontroversielle

¹ Thomas Bartholin: *Domus Anatomica Hafniensia brevissime descripta* (Anatomihuset i København kortfattet beskrevet), København 1662, s. 62. Citeret efter Niels W. Bruun (red.): *Thomas Bartholin. Anatomihuset i København*, 2007, s. 109.

² Jesper Brandt Andersen: *Thomas Bartholin. Lægen og anatomen. Fra enhjørninger til lymfekar*, 2017 og samme: *Thomas Bartholin. Physician and anatomist. From unicorns to lymph vessels*, i trykken.

Ill. 1. Karel van Manders genfundne portræt af Thomas Bartholin malet i København ca. 1651. Olie på lærred. 82 × 66,5 cm. Amsterdam Museum. Inv.nr. SA 894. (Se brødteksten for beskrivelse).

teori om blodets kredsløb. Den Bartholinske anatomibog var Europas mest anvendte, og Thomas Bartholin ønskede, at den nye udgave, som var opdateret med den nyeste viden og nye illustrationer, skulle forsynes med et nyt portrætstik af ham selv. Han fik derfor kongelig hofmaler Karel van Mander (1609-1670) til at male et portræt i København, som derefter blev sendt til Leiden for at danne forlæg for portrætstikket. Siden forsvandt maleriet sporløst, og det har i tre og trekvart århundreder været regnet for tabt, bortkommet eller brændt, indtil det for nylig dukkede op i et depot på Amsterdam Museum. Denne artikels formål er at fortælle historien bag genfundet og redegøre for det mangeårige

Ill. 2. Jonas Suyderhoefs portræstik af Thomas Bartholin fra 1651. 12×9,5 cm. Frontispiece til Thomas Bartholins *Anatomia Tertium Reformata* (Tredje reviderede udgave af anatomibogen), Leiden 1651. Det Kgl. Bibliotek. (Westergaard 1930, nr. 630, s. 90).

Den latinske tekst under portrættet lyder: "Thomas Bartholin, Caspars søn, læge og anatom. Kongelig professor ved Københavns Universitet. Alder 35. År 1651". Som det også fremgår af teksten "Carl van Mander pinxit" og "Jonas Suiderhoef sculpsit" er stikket skåret af Jonas Suyderhoef efter et maleri af Karel van Mander, dvs. efter ill. 1.

Bemærk, at stikket er et spejlbillede af maleriet, hvilket skyldes trykkeprocessen, hvor kobberpladen, som stikket er trykt efter, har vendt samme vej som maleriet. Dette er det normale for kobberstik udført efter malerier, hvorimod malerier udført efter kobberstik i reglen vender samme vej som stikket.

samarbejde imellem en berømt dansk anatom og en ditto hofmaler, som maleriet blev indledningen til.

Genopdagelsen Af Karel Van Manders Portræt Af Thomas Bartholin

Stor var min forbløffelse, da jeg for nylig ved et tilfælde stødte på Karel van Mander fra Delfts bortkomne olieportræt af Thomas Bartholin.

Det blev malet i 1651 eller kort tid før for at fungere som forlæg for et portrætstik til Thomas Bartholins tredje reviderede udgave, *Anatomia Tertium Reformata*, af hans far Caspar Bartholin den Ældres anatomibog, *Anatomicæ Institutiones Corporis Humani* (Den menneskelige krops anatomiske indretning), som udkom første gang i Wittenberg i 1611. *Anatomia Tertium Reformata* skulle udkomme i Leiden i 1651, og van Manders portræt blev derfor sendt til Leiden i god tid forinden, sandsynligvis som sammenrullet lærred med en budbringer,³ for at en gravør kunne udføre portrætstikket efter det. Forlaget valgte den hollandske gravør Jonas Suyderhoef (1613-1686). Et brev fra Thomas Bartholins onkel, lægen og oldforskeren Ole Worm (1588-1654), afsendt fra det pestrante København 8. juli 1654, det vil sige kort før Worms død af pest, til sønnen, den senere læge, højesteretsdommer, kongelige historiograf og bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek Willum Worm (1633-1704), som var på studieophold i Leiden, viser imidlertid, at Karel van Mander mildest talt ikke var tilfreds med Suyderhoefs stik. Han følte sig ligefrem vanæret af det. Ole Worm, der her få år senere skulle sende Karel van Manders portræt af Worm selv til Holland, hvor det skulle danne forlæg for et portrætstik til den forestående udgivelse af det store værk om hans naturaliesamling, *Museum Wormianum*, ønskede at sikre sig imod, at skuffelsen gentog sig. Han skriver derfor til sønnen: "Se min søn Willum, her har du mit portræt afmalet ret nøjagtigt af Karel van Mander, og Karel sender det selv til Elzevir,⁴ for at stikkeren kan gengive det desto nøjagtigere; thi han synes ikke om Bartholins, som de overlod til en ukyndig kunstner, hvilket, han selv mener, tjener ham til vanære."⁵

³ Som det ifølge Ole Worms nedennævnte brevsveksling med sønnen var tilfældet med hans eget portræt.

⁴ Endnu eksisterende forlagshus i Amsterdam og Leiden.

⁵ H.D. Schepelern (red.): *Breve fra og til Ole Worm I-III*, 1965-1968, III, nr. 1785 (Epist. 1026), s. 518.

Hvad der præcis skete med Karel van Manders portræt af Thomas Bartholin i tiden efter, at Suyderhoef var færdig med det, vides ikke. Som det senere skal vises, blev der til flere af Thomas Bartholins senere bøger udført nye portrætstik i både udlandet og Danmark med maleriet som skabelon, men det er sandsynligt, at disse stik er udført efter Suyderhoefs stik og ikke direkte efter maleriet. Det er ikke lykkedes mig at finde kilder, som dokumenterer eller indikerer, at maleriet nogensinde vendte tilbage til Danmark, og da kunsthistorikeren og museumsinspektør på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot Otto Andrup (1883-1953) i 1916 skrev sin artikel om portrætter af Thomas Bartholin i Lægeforeningens mindeskrift i anledning af 300-året for Bartholins fødsel, måtte han opgive at finde portrættet og konkludere, at det var "forsvundet":

"Det næste Portræt af Bartholin er fra 1651 og er udført af den danske Hofmaler Karel van Mander (død 1670). Denne berømmelige Kunstner var selv ikke saa lidt af en Videnskabsmand. Samtiden roser hans udmærkede Kendskab til Anatomien og i hans Raritetsskammer omtales Billeder 'som efter Anatomi-Kunsten brugeligt er'⁶ "... Karel van Mander var saaledes en Mand, som under de smaa Forhold i Datidens København ikke kunde staa Bartholin fjernt. Hans Billede er da ogsaa det mest karakterfulde af Portræterne. Vi ser en elegant paaklædt Mand med et Ansigt, som tyder paa Villiestyrke og Fasthed, men er blottet for Arrogance, om end ikke for Selvbevidsthed. Iblandt de hundrede danske Portrætter fra denne Tid er dette Ansigt mærkeligt ved sin kølige, værdige Ro. Maleriet er nu forsvundet, men det er saa ofte gengivet, at det er dette Billede, som i Folks Bevidsthed er blevet det typiske Portræt af Thomas Bartholin."⁷ I en anden af mindeskriftets artikler – en tale holdt på Københavns Universitet i samme anledning – foreslår skriftets redaktør, medicinhistorikeren Vilhelm Maar (1871-1940), at portrættet, som så meget andet med relation til Thomas Bartholin, skulle være brændt i forbindelse med branden af hans herregård Hagestedgård i 1670 eller under en af Københavns mangfoldige brande, og at kun det

⁶ Forteignelse paa Sl. Carl von Manders Bøger, Teigne-Bøger, Kaabberstycker, Kaaber-Plader/Trævare, Gevær, Seyervercker, Skilderier oc gandske Konst-Cammer, som paa Mandag den 15. Julij udi den Sl. Mands Gaard paa Østergade skal Auctioneris oc selgis, 1672.

⁷ Otto Andrup: Om Portrætter af Thomas Bartholin. I: Vilhelm Maar (red.): *Thomas Bartholin 1616. 20. Oktober. 1916. Mindeskrift paa 300 Aarsdagen for hans Fødsel*. Særtryk af *Ugeskrift for Læger*, 1916, s. 57.

Ill. 3. Johann Philipp Thelotts titelkobber til Thomas Bartholins *Opuscula Nova Anatomica De Lacteis Thoracicis Et Lymphaticis Vasis* (Nyt anatomisk samleværk om mælkebrystgangene og lymfekarrene), Daniel Paullis Forlagshus, København og Frankfurt 1670. 14,5 × 8,5 cm. Det Kgl. Bibliotek. (Westergaard 1930, nr. 645, s. 92).

Thomas Bartholin udgav dette samleværk af sine egne og andre udvalgte forfatters værker om lymfesystemet. Titelbladet forestiller et paradisisk univers, hvor vand (lymphæ) og mælk (lactea) er naturens og menneskekroppens livgivende elementer. To buttede, nøgne najader med blomster i håret sidder på hver sin bjergtop og holder en laurbærkrans i den ene hånd over hovedet på Thomas Bartholin, som vokser op af jorden i midten af billedet. I den anden hånd holder den ene en palmegren og den anden en skål til at opsamle den mælk, der springer fra deres bryster og fortsætter i snoede strømmen lavet som lymfekar ned mellem dyr og planter til et hav med to havfruer sammen med vand, der kommer fra kilder i bjergene og jorden. Dyrene er en ugle, der symboliserer visdom og lærdom, og tre pattedyr, hvoraf koen og fåret er mælkeproducerende, og hunden var forsøgsdyret, som Bartholin fandt lymfekarrene på. Bartholin bærer kalot og nakkekrave. Portrættet er inspireret af ill. 1 og/eller 2. Bartholin dedikerede bogen til Christian 5., og i dedikationen skriver han, at de to trofaste og ydmyge najader hælder deres lymfe og mælk i rigelige mængder over hans majestæts fødder.

velkendte portræt af ham på Frederiksborgmuseet malet af Heinrich Dittmers (1625-1677) i ca. 1671 er bevaret, selvom også det to gange havde "været paa Nippet til at brænde"⁸ – et portræt, som Otto Andrup opfattede som en kopi: "Formentlig en samtidig kopi efter H. Ditmar."⁹

Min genopdagelse af Karel van Mander-portrættet skete i forbindelse med mit arbejde med en ny udvidet engelsk udgave af min danske biografi fra 2017 om Thomas Bartholin, under læsning af et nyt stort værk om den tyske kobberstikker Johann Philipp Thelott (1639-1671), som blev udgivet i forbindelse med en udstilling om ham i Marburg i 2022.¹⁰ Thelott lavede det fabulerende og allegoriske titelkobber til Thomas Bartholins nye anatomiske samleværk om mælkebrystgangene og lymfekarrene, *Opuscula Nova Anatomica De Lacteis Thoracicis Et Lymphaticis Vasis*, som udkom hos forlagshuset Daniel Paulli i København og Frankfurt i 1670.¹¹

⁸ Vilhelm Maar: Mindetale holdt paa Universitetet paa 300-Aarsdagen for Thomas Bartholins Fødsel. Ibid., s. 12.

⁹ Opus cit., nr. 6 a, s. 67.

¹⁰ Holger Th. Gräf & Andreas Tacke (red.): *Von Augsburg nach Frankfurt. Der Kupferstecher Johann Philip Thelott (1639-1671)*, Marburg 2022.

¹¹ Værkets fulde titel er *Opuscula Nova Anatomica, De Lacteis Thoracicis Et Lymphaticis Vasis, Uno Volumine comprehensa. Ab Autore aucta & recognita* (Nyt anatomisk samleværk

Det oprindelige forlæg for titelkobberets portræt af Thomas Bartholin er igen Karel van Manders malede portræt, og i en artikel i udstillingsværket gengiver Lea Hagedorn et sort-hvid foto af maleriet med henvisning til Amsterdam Museum,¹² som i forbindelse med digitaliseringen af sine samlinger kort forinden havde lagt det ud på sin hjemmeside.¹³

Ved henvendelse til Amsterdam Museum fik jeg oplyst, at portrættet oprindeligt havde hængt sammen med portrætter af andre samtidige anatomer i mødesalen tilhørende byens Collegium Medicum. Efter at den institution, som afløste kollegiet, blev nedlagt i 1865, overgik portrættet sammen med de øvrige portrætter til bystyret og kom derfra i 1926 til Amsterdam Museum, hvor det siden har ligget i depot. Man har hidtil vurderet, at det var en kopi malet i sidste halvdel af 1600-tallet efter Jonas Suyderhoefs portrætstik fra 1651.¹⁴ Jeg fremsendte herefter Ole Worms omtalte brevkorrespondance med sønnen Willum og oplyste museet om, at der, så vidt vides, ikke findes kilder, som dokumenterer, endelige indikerer, at maleriet nogensinde skulle være kommet retur til Danmark. Yderligere påpegede jeg, at maleriet og Suyderhoefs portrætstik er spejlbilleder af hinanden, og at man næppe ville male spejlvendt efter et kobberstik, hvorimod det er reglen, at kobberstik på grund af trykketeknikken netop gengiver et spejlvendt aftryk af motivet og kobberpladen fremstillet herefter. Museets to førende 1600-talsspecialister har herefter nøje studeret maleriet og konkluderer på baggrund af disse studier og maleriets høje kvalitet, at der efter alt at dømme er tale om Karel van Manders originale portræt af Thomas Bartholin fra 1651 eller kort forinden.¹⁵ Værket er ikke signeret eller dateret.

Karel van Mander har fremstillet den ca. 35-årige nyligt udnævnte professor i anatomi og medicin med et alvorligt og eftertænksomt, men samtidig myndigt og roligt blik rettet stift imod beskueren. Han har langt, naturligt hår, opadvendt overskæg og fipskæg og er ikklædt sort kalot, sort kappe og hvidt kalvekrøs, men ingen anden pynt end to små hvide kvaster opadtil på brystet.

om mælkebrystgangene og lymfekarrene. Et sammenfattende bind, forøget og revideret af forfatteren).

¹² Lea Hagedorn: *Buch-Bildnisse: Thelotts Portratarbeiten für Verlagshäuser*. Opus cit., s. 75-85.

¹³ <http://am.adlibhosting.com/amonline/Details/museum/37636>

¹⁴ Personlig meddelelse fra kurator ved Amsterdam Museum, Tom van der Molen.

¹⁵ Ibid.

Foruden Suyderhoefs og Thelotts er der lavet mangfoldige andre portrætstik med van Manders maleri som det oprindelige forlæg. Otto Andrup oplister yderligere i alt fjorten fra Bartholins egen levetid.¹⁶ Det drejer sig dels om portrætstik til senere optryk af *Anatomia Tertium Reformata*, hvoraf de fleste er mere eller mindre identiske med Suyderhoefs og antagelig fremstillet med dette som forlæg, dels om portrætstik til værker af andre forfattere samt enkelte af Bartholins egne senere værker.

Et frugtbart samarbejde imellem en anatom og to billedkunstnere

Det må derfor formodes, at Bartholin var godt tilfreds med Karel van Manders portræt og formentlig – modsat van Mander – også med Suyderhoefs stik. I hvert fald indledte han i årene herefter et tæt samarbejde med Karel van Mander og den hjemlige, ligeledes hollandskfødte hofkobberstikker Albert Haelwegh (1620-1673) om fremstilling af illustrationer til sine afhandlinger om brystgangene og lymfekarrene, som han ihærdigt udforskede på levende og døde dyr og døde mennesker i Anatomihuset i København i årene 1650-1654.¹⁷ Samarbejdet blev frugtbart og førte til illustrationer af høj kvalitet, som blev til, ved at van Mander var til stede ved dissektionerne og fik ligene udleveret til yderligere studier efter dissektionernes afslutning.

Illustrationerne kom derved også til at fungere som vigtig videnskabelig dokumentation for Bartholins og hans assistenters anatomiske fund, hvilket Bartholin selv formulerede blandt andet således i sin afhandling fra 1652 om fundet af mælkebrystgangene hos mennesket, *De Lacteis Thoracis*¹⁸: “For at enkelthederne skulle træde så meget klarere frem for øjet, har jeg taget en gravør til hjælp efter de store mænds eksempel “...” Men selv om der havde været materiale nok, taget fra dyr, som vi kunne afbilde, har vi foretrukket i stedet at bruge et menneske og ved hjælp af en tegning at udtrykke og stille til skue for det opmærksomme øje de forhold “...”, som vi på de to menneskelige kadavere er de

¹⁶ Opus cit., nr. 2c-3 og 4b, s. 64-66. Se desuden P.B.C. Westergaard: *Danske Portræter i Kobberstik, Litografi og Træsnit 1-2, 1930-1933*, 1, nr. 630 og 632-644, s. 90-93.

¹⁷ For en gennemgang af denne forskning, se Brandt Andersen 2017, s. 170-245.

¹⁸ Værkets fulde titel er *De Lacteis Thoracis in homine brutisque nuperimè observatis, Historia Anatomica* (Anatomisk beretning om mælkebrystgangene, som for nylig er iagttaget hos mennesket og dyrene).

Ill. 4. Albert Haelwegs titelkobber til Thomas Bartholins *Historiarum Anatomicarum Rariorum Centuria I et II* (Sjældne medicinske beretninger, centurie 1 og 2), København 1654. 13 × 7 cm. Det Kgl. Bibliotek. (Westergaard 1930, nr. 636, s. 91. Sthyr 1965, nr. 151, s. 205).

Den latinske tekst under dødningehovedet, ud af hvis øjenhuler vokser blomster og blade, lyder: "Trykt hos universitetsbogtrykker Martzan på boghandler Peder Haubolds bekostning." Værket består af seks centurier, der hver rummer 100 beretninger. Det udkom i tre bind med hver to centurier i henholdsvis 1654, 1657 og 1661. Portrættet af Thomas Bartholin er inspireret af ill. 2.

Ill. 5. Albert Haelwegs titelkobber til Thomas Bartholins *Cista Medica Hafniensis* (Det Medicinske Fakultets brevkiste), Peder Haubolds Forlag, København 1662. 13,5 × 7,5 cm. Det Kgl. Bibliotek. (Westergaard 1930, nr. 644, s. 92. Sthyr 1965, nr. 214, s. 212-213). Over brevkisten ses Bartholin og seks vigtige mænd fra hans liv indrammet af laurbærkranse. De seks mænd er fra venstre fætteren Henrik Fuiiren (1614-1659), onklen Ole Worm (1588-1654), bedstefaren Thomas Fincke (1561-1656), faren Caspar Bartholin den ældre (1585-1629) og kollegaerne Simon Paulli (1603-1680) og Johan Rhode (1587-1659). Portrættet af Thomas Bartholin er inspireret af ill. 2.

Ill. 6. Titelkobberet til vennen, den hollandske anatom Gerard Blasius' (1627-1682) genudgivelse af begge Thomas Bartholins efterslæt om lymfekarrene, *Thomæ Bartholini Spicilegia bina ex. Vasis Lymphaticis* (Begge Thomas Bartholins efterslæt om lymfekarrene), Pieter van den Berges Forlag, "Under Montparnasse's tegn", Amsterdam 1661. 11,5 × 6,5 cm. Det Kgl. Bibliotek. (Westergaard 1930, nr. 643, s. 92).

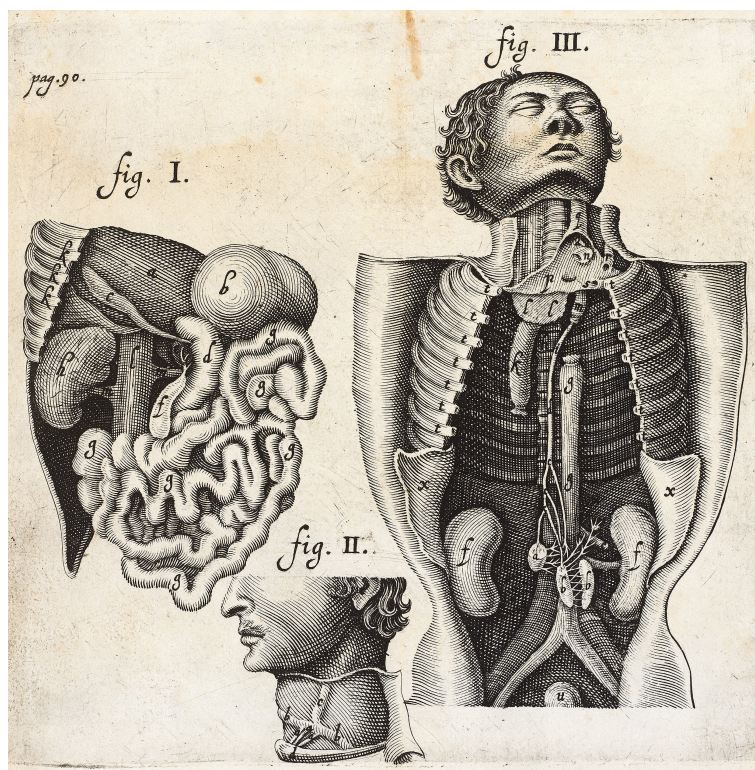
Blasius har fremstillet Bartholin som den erfarne, eftertænksomme, belæste og litterært produktive anatom i fuld gang med at forfatte et nyt værk i sit bibliotek. Bartholin er iført skjorte og kappe, og portrættet er inspireret af ill. 1 og/eller 2. I sin prioritetsstrid med Bartholins elev Niels Stensen (1638-1686) om opdagelsen af ørespytkirtlens udførselsgang forsøgte Blasius forgæves at vinde Bartholin over på sin side ved brug af smiger.

Ill. 7. Titelkobberet til Simon Paullis tyske oversættelse, *Anatomische Tafeln*, Frankfurt 1656, til den italienske renaissanceanatom Giulio Cesare Casserios (1552-1616) posthume anatomiske atlas *Tabulæ Anatomicae*, Venedig 1627. Det Kongelige Bibliotek.

Simon Paulli har fremstillet sig selv ved dissektionsbordet omgivet af fire af 1600-tallets førende anatomer. Øverst fra venstre ses den parisiske anatom Jean Riolan (1577-1657), Simon Paulli og Giulio Casserio. Forrest fra venstre ses Thomas Bartholin og den tyske anatom Johann Vesling (1598-1649). Bag Paulli står med græske bogstaver hans valgsprog: "Den, der undgår besværligheder, undgår æresbevisninger." Casserio havde været Caspar Bartholin den Ældres anatomilærer i Padova, og Caspar Bartholin havde hjulpet ham med at udføre nogle af de dissektioner, som de anatomiske illustrationer i hans værker blev udført efter. Vesling var Thomas Bartholins anatomilærer i Padova. Portrættet af Thomas Bartholin er inspireret af ill. 1 og/eller 2.

Ifølge auktionskataloget over Karel van Manders bo ejede han et eksemplar af denne bog.

Ill. 8. Karel van Manders og Albert Haelwegs illustrationer af den magre barnemorder, som Thomas Bartholin og hans assistent Michael Lyser (1626-1659) dissekerede ved en offentlig dissektion i Anatomihuset i København den 19. februar 1652 og fandt kroppens største lymfekar, mælkebrystgangen eller *ductus thoracicus* på. Manden var efter Bartholins instruks "blevet fyldt til overmættelse med mad og vin" fem timer før henrettelsen, da mælkebrystgangen, som navnet antyder får et mælkewhvidt udseende og dermed bliver tydeligere efter et måltid. Efter kongelig ordre var mandens dom blevet omstødt fra henrettelse på hjul og stejle til hængning, så Bartholin kunne få et intakt lig. Fig. I viser højre side af mandens opskårne bughule med en af de nyfundne kyluskirtler (*f*) placeret imellem tolvfingertarmen (*d*), tyndtarmen (*g*) og den nedre hulvene (*l*). Fig. II viser indmundingen af mælkebrystgangens grene (*a*) i skuldervenen (*b*) under halsvenen (*c*) og over nøglebenet (*d*) på venstre side. Fig. III viser den opskårne brystkasse og bughule set forfra med de tre store nyfundne kyluskirtler (*a* og *b*) og deres grene (*c*) til den nyfundne mælkebrystgang (*d* og *i*), tydeliggjort efter fjernelse af mavesækken, tarmene og bugorganerne, bortset fra nyrerne (*f*) og bortskæring af den nederste del af spiserøret (*k*) og den øverste del af kropspulsåren (*g*). Fra Thomas Bartholins *De Lacteis Thoracis in homine brutisque nuperrimè observatis, Historia Anatomica* (En anatomisk beretning om brystgangene, som for nylig er iagttaget hos mennesket og dyrene), København den 5. maj 1652, s. 24. Trykt hos universitetsbogtrykker Melchior Martzan. Her gengivet efter Thomas Bartholins *Historiarum Anatomiarum Rariorum*, centurie 1, 1654, s. 90. Det Kgl. Bibliotek. (Sthyr 1965, nr. 152, s. 205). Fig. III findes desuden på s. 111 og Fig. I og II på s. 107 i Thomas Bartholins *Anatome Quartum Renovata* (Den fjerde fornyede udgave af anatomibogen), Leiden 1673.

første, der både har søgt og fundet, og vi gør det lige så tilforladeligt, som de viste sig for alle tilskuerne.”¹⁹ Andetsteds i samme afhandling understreger han illustrationernes værdi som dokumentation overfor eventuelle modstandere: “Hvis de imidlertid skulle rejse beskyldning imod mig for falsk tale, har jeg til mit forsvar mine tegninger.”²⁰

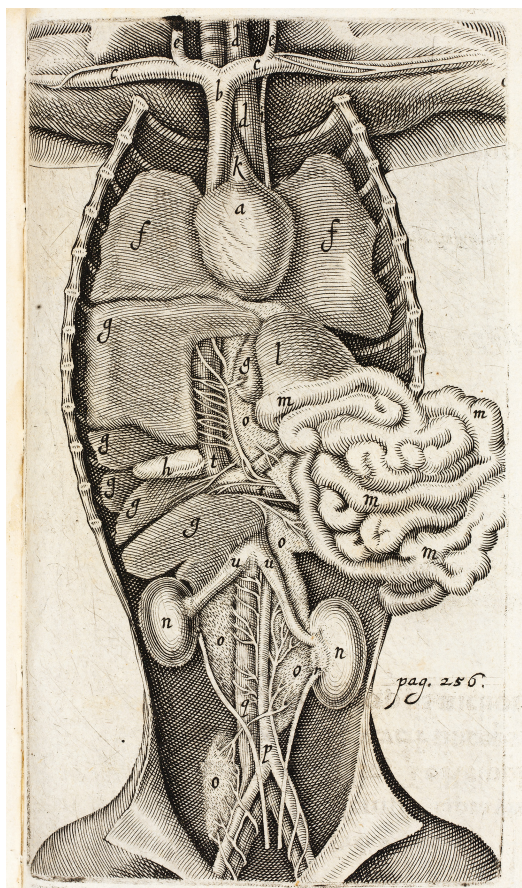
En enkelt gang brugte Thomas Bartholin også Karel van Mander og Albert Haelwegh til at illustrere og dermed dokumentere et sjældent medicinsk tilfælde. Det var de i samtiden berømte siametiske brødre fra Genova, Lazarus og Johannes Baptista Colloredo (1617- efter 1646), som Thomas Bartholin så i København i 1637 og i Basel 1645, og som han i 1654 beskrev i første bind af sit 3-bindsværk med i alt 600 sjældne anatomiske eller rettere medicinske beretninger eller tilfælde, *Historiarum Anatomicarum Rariorum*.²¹

Samarbejdet imellem Karel van Mander og Thomas Bartholin kulminerede med Bartholins planer om et anatomisk atlas, *Anatome Augusta* (Den ophøjede anatomibog), med illustrationer i naturlig størrelse ud fra egne dissektioner. Bartholin omtaler værket i sin bog fra 1662 om anatomihuset i København, *Domus Anatomica Hafniensis brevissime descripta* (Anatomihuset i København kortfattet beskrevet), under fortegnelsen over genstande i hans museum: “Billeder af de fleste såvel indre som ydre dele af menneskelegemet i naturlig størrelse og form på baggrund af dissektioner, som blev ledet af Thomas Bartholin. De er først malet i naturlige farver af kongelig hofmaler Karel van Mander og dernæst stukket af kongelig kobberstikker Albert Haelwegh; billederne er bestemt for *Anatome Augusta*, men de er endnu ikke helt færdige.” Værket skulle være en virkeliggørelse af de planer, Bartholin havde haft tyve år tidligere, da han som ung lægestuderende studerede anatomi ved universitetet i Padova. Mod slutningen af sit ophold i Leiden 1637-1640 havde han arbejdet på en ny, revideret og illustreret udgave af sin fars omtalte uillustrerede anatomibog fra 1611. I denne udgave, som udkom i Leiden i 1641, havde han hentet hovedparten af illustrationerne fra store anatomers kendte værker. Tre af illustrationerne var

¹⁹ Thomas Bartholin: Skrifter om Opdagelsen af Lymfekarsystemet i Udvalg. Paa Dansk ved G. Tryde. *Klassisk dansk Medicin*. Vol. III, 1940, s. 27.

²⁰ Ibid., s. 21.

²¹ For historien om Colloredo-brødrene, se Jesper Brandt Andersen: Sælsomme beretninger i lægen og anatomen Thomas Bartholins skrifter. *Fund & Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bind 57, 2018, s. 61-115.

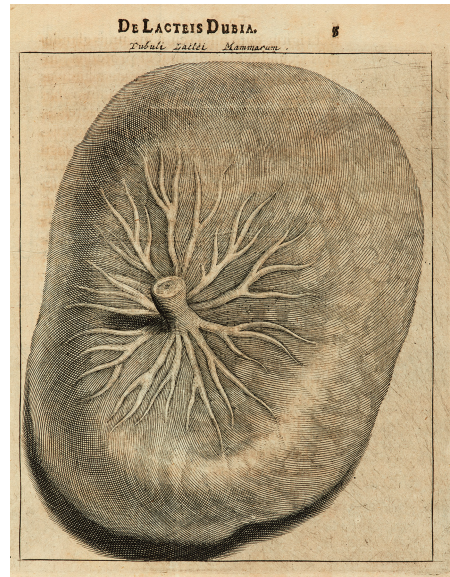
Ill. 9. Karel van Manders og Albert Haelwegs illustration af den åbnede brystkasse og bughule på Thomas Bartholins hund Molossus, som han og assistenten Michael Lyser fandt lymfekarrene på. Fra Thomas Bartholins afhandling herom, *Vasa Lymphatica, Nuper Hafniæ in Animantibus inventa, Et Hepatis exsequiæ* (Lymfekarrene, som for nylig i København er opdaget hos dyr, og leverens skrinlæggelse), København 1. maj 1653, siden før side 1. Trykt hos bogtrykker Peter Hacke på bekostning af boghandler Georg Holst. Her gengivet efter Thomas Bartholins *Historiarum Anatomicarum Rariorum*, centurie 2, København 1654, s. 256. Det Kgl. Bibliotek. (Sthyr 1965, nr. 157, s. 205). Illustrationen findes desuden i Thomas Bartholins *Anatome Quartum Renovata*, Leiden 1673, s. 627.

De nyfundne lymfekar er de fine hvide strenge, som strækker sig imellem leveren (g) og tarmen (m) og henover den store hulvene (t). Nedadtil i bughulen ses de som et netværk af strenge, der strækker sig imellem de store lymfeknuder (o) og henover de store kar, hulvenen (q) og kropspulsåren (p), og disses grene henholdsvis fra og til bagbenene.

Ill. 10. Karel van Manders og Albert Haelwegs illustration af det dissekerede bryst på den unge tjenestepige Anne Michelsdatter, som blev henrettet ved halshugning i København den 12. februar 1653 for at have født sit barn i dølgsmål og kvalt det kort efter fødslen. Herom skriver Thomas Bartholin: "En ganske ung kvinde, sund og heller ikke så ilde legemlig set, men som havde vist sit grusomme sind ved at dræbe sit barn, blev for nylig, seks uger efter at det var født, arresteret straffet med at miste hovedet og overlades mig til højtidelig dissektion." Københavns byfoged Claus Iversen Ravn (1602-1669) skriver på henrettelsesdagen i byfogedregnskabet: "Givet skarpretteren, som efter rådstuedom med sværd henrettede Anne Michelsdatter, som tjente Arent Boemand i Vimmelskaftet, og der i deres fravær fødte sit barn og

myrdede det og i deres egen seng, som de lå i, nedgravede det, og formedelst den stank deraf kom, blev det åbenbart "...". Siden efter henrettelsen blev hun efter kongelig befaling Karel van Mander bevilget at skildre efter." Formålet med Bartholins dissektion af hende "i bidende kulde" samme dag var at undersøge, om brystgangen leverede næringsrig kylus til henholdsvis brysterne og livmoderen via direkte forbindelser, hvilket han ikke fandt. Om dissektionen af brystet, som stadig indeholdt mælk, skriver han: "Da vi også var optaget af spørgsmålet om mælken i brystkirtlerne, gik vi løs på disse med samme skarpe kniv. Efter at vi havde gennemskåret fedtlaget, i hvilket kirtlerne lå gemt, kom der en hel mængde mindre kirtler for dagen, på flere steder isprængt med sølvglinsende strenge. Ti eller flere ret stærkt fyldte mælkekanaler omgav papillen som en ring. De var fyldt med mælk, og hver enkelt af dem delte sig i flere grene og fortsatte ud til og endte i yderkanten af kirtlerne, således som læseren vil kunne se det på den tegning, jeg vedføjer." (Brandt Andersen 2017, s. 202-204). Fra Thomas Bartholins afhandling *Dubia Anatomica De Lacteis Thoracis, Et An Hepatis funus immutet Medendi Methodum* (Anatomiske tvivlsspørgsmål vedrørende brystgangene og spørgsmålet om, hvorvidt leverens skrinlæggelse forandrer vor behandlingsmetode), København 29. juni 1653, s. 5. Trykt hos universitetsbogtrykker Melchior Martzan. Det Kgl. Bibliotek. (Styhr 1965, nr. 155, s. 205).

Illustrationen findes også i Thomas Bartholins *Historiarum Anatomicarum Rariorum*, centurie 1, 1654, s. 150 og i hans *Anatome Quartum Renovata*, Leiden 1673, s. 330.

Ill. 11. De siamesiske tvillingebrødre fra Genova, Lazarus og Johannes Baptista Colloredo (1617- efter 1646), som Thomas Bartholin så i København i 1637 og i Basel i 1645 "begge steder med forfærdelse". Kobberstik af Albert Haelwegh efter forlæg af Karel van Mander. Illustration fra Thomas Bartholins *Historiarum Anatomicarum Rariorum*, centurie 1, 1654, s. 117. Det Kgl. Bibliotek. (Styhr 1965, nr. 153, s. 205). De omrejsende brødre var berømte i store dele af Europa og er illustreret i flere udenlandske værker. Karel van Mander kan ikke selv have set brødrene under deres besøg i København i 1637, hvor han opholdt sig i Italien, men har formodentlig fremstillet illustrationen ud fra et bogforlæg og Bartholins beskrivelse eller tegning.

dog nye. Som den første danske anatom nogensinde havde han fået en etableret kunstner, den hollandske kobberstikker J. Voort Kamp, til at fremstille kobberstik ud fra tegninger af hjernen, som var udført af Bartholins lærer, den kyndige hollandske neuroanatom Franciscus Sylvius (1614-1672), på baggrund af dissektioner, som de havde foretaget sammen. En af disse illustrationer er legendarisk, fordi det er den første anatomiske illustration, der viser den fure på siden af hjernen, *fissura Sylvii* (eng. Sylvian fissure), som adskiller tindingelappen fra henholdsvis pandelappen og isselappen, og som Bartholin opkaldte efter sin lærer, der havde vist ham den.

Allerede året efter, da Bartholin studerede ved universitetet i Padova, var han i fuld gang med at forberede næste reviderede udgave af anatomibogen, og i den forbindelse skrev han til Ole Worm den 8. december 1642: "Jeg vil lade de gamle illustrationer udgå og få nye malet på stedet, mens dissektionerne foregår, og derefter stukket."²² Planerne blev dog ikke realiseret i hverken den anden berigede udgave, *Anatomia Secunda Locupletata*, som udkom i Leiden i 1645, eller i omtalte *Anatomia Tertium Reformata* fra 1651. Men da Bartholin godt ti år senere som berømt professor i anatomi og medicin og leder af anatomihuset i København var i fuld gang med sin udforskning af lymfekarsystemet, udgik der den 9. marts 1653 et åbent kongeligt brev om, at der skulle bevilges Albert Haelwegh 150 rigsdaler ekstra årligt i to år, da han skulle stikke og forfærdige "en andel anathomische figurer af os elskelige Carl van Mander afmalet" efter "anledning af os elskelige hæderlige og højlærde D. Thomas Bartholino medicinæ doctore og

²² Ibid., s. 173 og Schepelern (red.) 1967, II, Epist. 688, nr. 1090, s. 409-410.

anathomices professore publico her udi Københavns Universitet.”²³ Samme dag fik rentemestrene ordre om at skaffe Haelwegh det nødvendige antal kobberplader, hvortil blev afsat 100 rigsdaler.²⁴ Haelwegh havde gjort gældende, at hans ordinære løn måtte hæves, da arbejdets fuldførelse inden for de krævede to år fordrede ansættelse af svende, og Ole Worms breve viser, at også Karel van Mander tog sig godt betalt for sine arbejder. Den 8. juli 1654 skriver han til Thomas Bartholin i Roskilde: “I morgen sender jeg til Amsterdam mit portræt gengivet af van Mander. Har du et epigram dertil? Hvad gav du ham for portrættet af dig?”²⁵ Bartholins svar på det spørgsmål er ikke bevaret, men den 15. august samme år skriver Worm til sønnen Willum i Leiden: “Med en vis nederländer, Isebrant Jansøn Pranger, sendte jeg blandt andre ting til købmanden Jahan Fige i Amsterdam mit portræt kunsthøfligt udført af Karel van Mander, for at Elzevir kunne lade det stikke i kobber og sætte foran i bogen. Du må ved første lejlighed lade mig vide, om du har fået det, thi jeg hører, at du nylig har været i Amsterdam hos Fige, og da han selv intet skriver herom, tvivler jeg om overbringerens pålidelighed. Jeg ville nødigt, om dette portræt gik tabt, thi det står mig i mange penge.”

Når man betænker, at Ole Worm var en velhavende mand, forstår man, at det må have været en bekostelig affære at få landets dygtigste billedkunstnere til at udstyre bøger med anatomiske illustrationer, og at det krævede kongelige bevillinger at producere et værk som *Anatome Augusta*.

Eftersom billederne til *Anatome Augusta* ifølge Bartholins udsagn endnu ikke var helt færdige i 1662, må projektet være blevet forsinket betragteligt, hvilket tilsyneladende blev skæbnesvangert. Værket udkom aldrig. Det næste, man hører om det, er i Bartholins skrift om branden af hans herregård Hagestedgård ved Holbæk i 1670, hvor han under værker, som brændte med hans bibliotek, men som kan skaffes andre steder, nævner “kobberstik tilhørende det ufuldendte værk *Anatome Augusta*.”²⁶ Det indikerer, at i hvert fald en del af kobberstikkene til værket var blevet trykt

²³ Jørgen Sthyr: *Kobberstikkeren Albert Haelwegh*, 1965, s. 15, som henviser til *Sjællandske Registre*, bind 23, f. 337-338.

²⁴ *Ibid.*, s. 16.

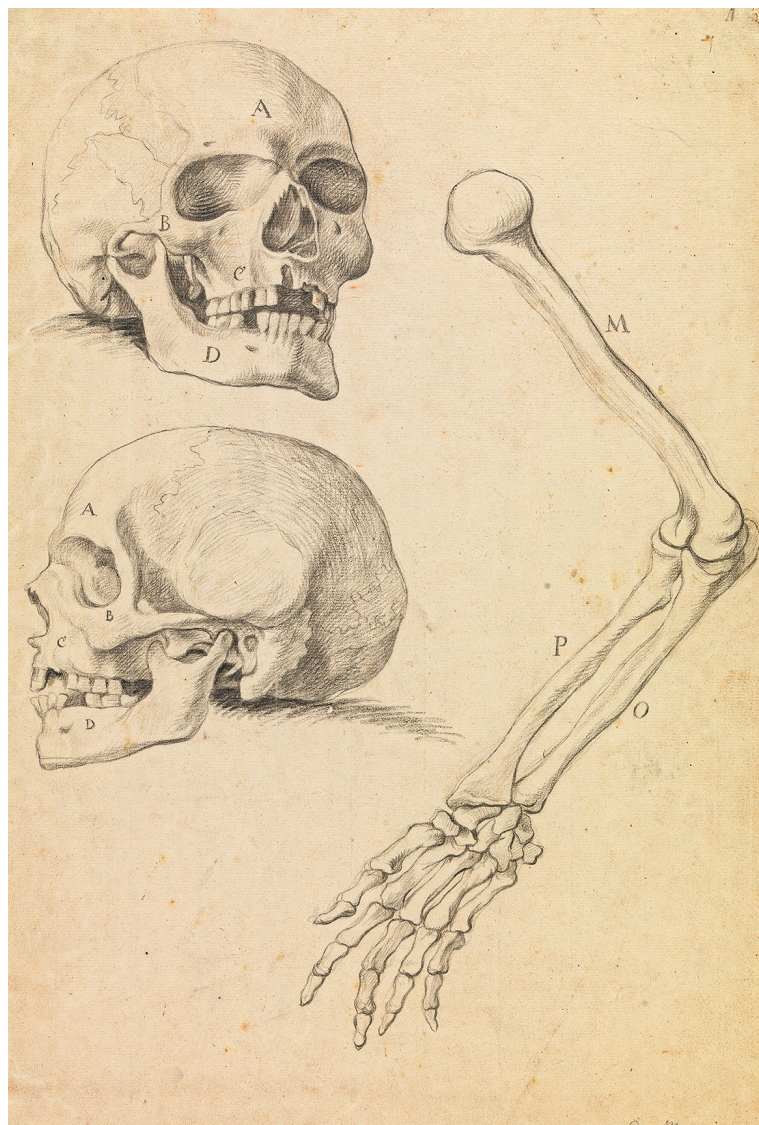
²⁵ Schepelern (red.) 1968, III, nr. 1784, s. 517.

²⁶ Thomas Bartholin: *De Bibliothecæ Incendio dissertatio ad filios* (Afhandling til mine sønner om branden i biblioteket), 1670, nr. 83, s. 101.

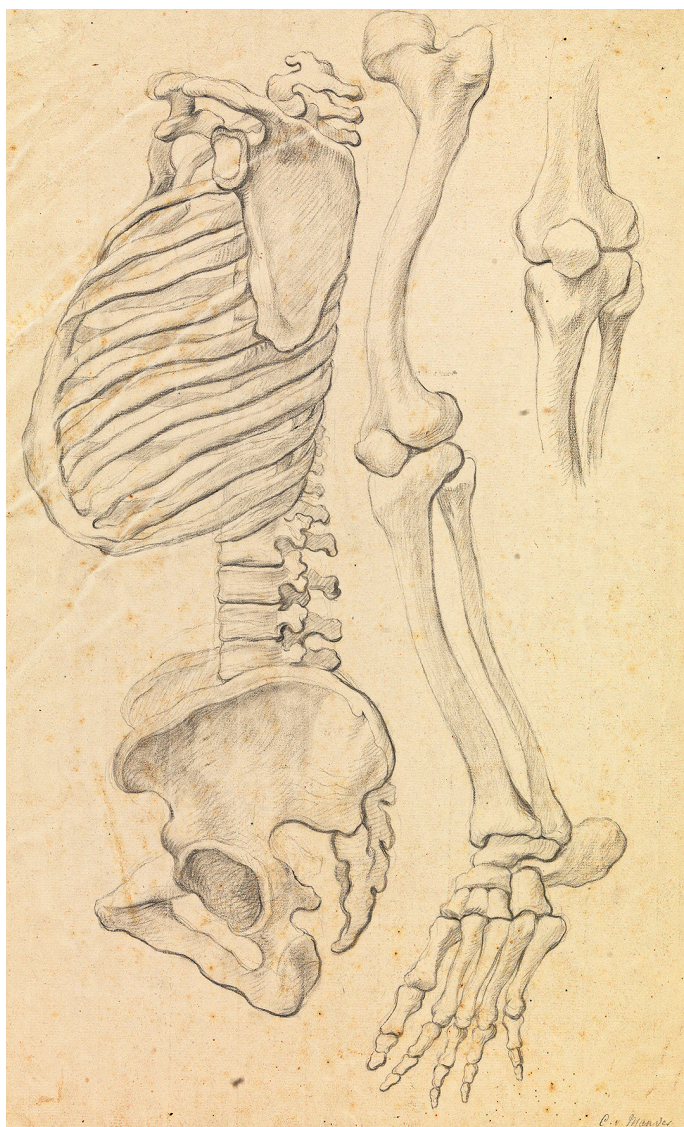
Ill. 12. Figur 5, s. 26 i Thomas Bartholins første reviderede udgave fra Leiden 1641 af faderens anatomibog, som Thomas i sit eget katalog over sine værker kalder *Anatomia Parentis C. Bartholini Novis Observationibus & Figuris locupletata* (Min far Caspar Bartholins anatomibog beriget med nye iagttagelser og illustrationer). Figuren viser den spalte i hjernen, som adskiller tindingelappen fra henholdsvis pandelappen og isselappen. Bartholin var den første, der beskrev spalten (markeret med *k* på illustrationen), som han gav navnet *fissura Sylvii* efter sin ven og lærer i Leiden, Franciscus Sylvius, der havde vist ham den. Kobberstik af J. Voort Kamp efter forlæg af Franciscus Sylvius. Det Kgl. Bibliotek. Voort Kamps tre signerede hjerneillustrationer i dette værk er det første eksempel på en dansk anatomis brug af en etableret kunstner til illustrationer af et anatomisk bogværk.

i flere eksemplarer på dette tidspunkt. Imidlertid er sådanne stik ikke siden blevet hverken nævnt eller fundet, hvilket tyder på, at de gik tabt i en af Københavns brande. Karel van Mander efterlod sig ved sin død samme år ni anatomiske malerier med blindrammer samt yderligere et påbegyndt. De blev senere opbevaret på Københavns Slot og siden indlemmet i universitetets museum på Anatomihusets 1. sal, hvor de blev brugt i undervisningen af de lægestuderende. I en fortegnelse over museets tab i forbindelse med Københavns brand i 1728 nævner professor i medicin Georg Friedrich Franck de Franckenau (1669-1732) en række tabte anatomiske præparater "sammen med 10 anatomiske tavler, som fremstillede alle menneskets organer og muskler og i høj grad imøde-

Ill. 13. Skelettegninger af Karel van Mander fra perioden 1660-1663, hvoraf Kobberstiksamlingen på Statens Museum for Kunst ejer otte plancher. Bladmål 43,2×28,9 cm (herover) og 45,7×27,6 cm (herunder). SMK Open.

Et tilhørende samtidigt håndskrevet ark med samme latinske tekst som på side 62 i Thomas Bartholins *Domus Anatomica Hafniensis* (Anatomihuset i København), København 1662, indikerer, at tegningerne er skitser til Thomas Bartholins påbegyndte, men aldrig fuldendte anatomiske atlas med illustrationer af menneskekroppen i naturlig

form og størrelse, *Anatome Augusta* (Den ophøjede anatomi). Illustrationen øverst viser to kranier og en arm, mens illustrationen nederst viser rygrad med brystkasse og bækken, profil mod venstre, knogler af et venstre ben fra hofte til tær samt detalje fra et knæ. Begge tegninger er i nederste højre hjørne signeret C. v. Mander. Af auktionskataloget fra 1672 over Karel van Manders bo fremgår, at han ejede et fuldt menneskeskelet (se endvidere Eller 1971, s. 263), som oplagt kan have fungeret som model for disse tegninger.

kom de studerendes behov. Tavlerne var malet på stedet af den i sin tid meget berømte kongelige hofmaler Karel van Mander, og fremstillingen var så realistisk, at ingen nok så dygtig kunstner ville kunne gøre det bedre.”²⁷ Albert Haelwegs kobberpladers skæbne er ikke kendt.

Statens Museum for Kunst ejer i alt otte sortkridttegninger af forskellige dele af det menneskelige skelet, som tilskrives Karel van Mander, og som i nedre højre hjørne bærer signaturen C. v. Mander. En tilhørende samtidig håndskrevet note med latinsk tekst indikerer, at det drejer sig om skitser til Thomas Bartholins *Anatome Augusta*.²⁸

Konklusion

Det er velkendt, at videnskab og religion var uadskillelige i renæssancen og 1600-tallet. Det samme kan siges om videnskab og kunst. Samarbejde imellem førende anatomicere og fremstående billedkunstnere var i 1600-tallet udbredt og afgørende for dokumentation og formidling af anatomiske fund gennem visualisering fra præcise illustrationer af høj teknisk og kunstnerisk kvalitet. Bogtrykkerkunsten havde åbnet vejen for en sådan formidling og mangfoldiggørelse, og den moderne anatomis grundlægger, den flamske anatom Andreas Vesalius (1514-1564), havde vist vejen med sit gennemillustrerede anatomiske pragtværk i folioformat, *De Humani Corporis Fabrica* (Om den menneskelige krops opbygning), Basel 1543, som byggede på et tæt samarbejde med førende billedkunstnere. Fra dette og andre senere lignende værker hentede Thomas Bartholin adskillige illustrationer til sine reviderede udgaver af faderens anatomibog, og det var utvivlsomt fra sådanne værker, at han hentede inspirationen til sit aldrig udkomne anatomiske atlas, *Anatome Augusta*.

Det forhold, at mange billedkunstnere i renæssancen og 1600-tallet følte sig tiltrukket af at studere og afbilde menneskekroppen, som Gud havde skabt den, hvilket vil sige i præcis, men samtidig kunstnerisk gengivelse, gav samarbejdet imellem anatomicerne og billedkunstnerne

²⁷ Bruun (red.) 2007, s. 174 og E.C. Werlauff & L. Engelstoft: *Udsigt over Københavns Universitets-Bygnings Historie, fra Universitetets Stiftelse indtil 1836*, 1836, s. 46.

²⁸ For Karel van Manders interesse for anatomi og samarbejde med Thomas Bartholin, se desuden Povl Eller: *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630-82. En undersøgelse af kilderne til Karel van Manders og Abraham Wuchters' virksomhed*, 1971, s. 261-265 og E. Snorrason: *Illustrationerne i anatomen Thomas Bartholins publikationer 1641-1661. Fund & Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bind 20, 1973, s. 71-108.

et symbiotisk præg.²⁹ Dertil kommer, at mange af de førende anatomer var økonomisk velstillede, og at den anatomiske videnskab havde stor bevågenhed i tiden og modtog betydelig støtte fra konger, fyrster og andre velgørere. Kunstnerne var dermed sikret en god betaling for deres arbejder.

I Danmark blev midten af 1600-tallet en blomstringstid for den anatomiske videnskab, som blev støttet af den videnskabsinteresserede Frederik 3. (1609-1670). Det var netop i begyndelsen af hans tid som konge, at Thomas Bartholin indledte sit samarbejde med de to hofbilledkunstnere Karel van Mander og Albert Haelwegh – det første og mest markante hjemlige eksempel på et sådant samarbejde. Med deres illustrationer til Bartholins epokegørende publikationer om lymfekarsystemet var Karel van Mander og Albert Haelwegh med til at skabe videnskabshistorie og bevågenhed om dansk anatomisk forskning – en bevågenhed, som kulminerede i det følgende årti med Bartholins elev Niels Stensens (1638-1686) mangfoldige anatomiske opdagelser.³⁰ Startskuddet til Thomas Bartholins samarbejde med Karel van Mander og Albert Haelwegh, Karel van Manders malede portræt af ham, er nu genfundet efter 373 års forsvinden.

²⁹ Se f.eks. Harald Moe: *Den anatomiske billedkunst i renæssancen og barokken*, 1993.

³⁰ Se liste i Jesper Brandt Andersen: *Niels Stensen. Kongelig anatom og fyrstelig geolog*, 2021, s. 775-776.

ABSTRACT

JESPER BRANDT ANDERSEN: *Lost for 373 Years*

The rediscovery of Karel van Mander's painted portrait of Thomas Bartholin, which initiated a fruitful collaboration between a famous anatomist and a celebrated artist in 17th-century Copenhagen.

In the Renaissance and the 17th century, not only science and religion but also science and art were inseparable. In Denmark, the mid-17th century was a flourishing time for anatomical science, which was supported by the science-loving Frederik III (1609-1670). It was precisely at the beginning of his reign that the physician and anatomist Thomas Bartholin (1616-1680) began his collaboration with the two court artists Karel van Mander (1609-1670) and Albert Haelwegh (1620-1673) – the first and most significant example of such a collaboration in Denmark. With their illustrations for Bartholin's epoch-making publications on the lymphatic system, van Mander and Haelwegh helped create scientific history and an awareness of Danish anatomical research – an awareness that culminated in the following decade with the many anatomical discoveries of Bartholin's pupil Niels Stensen (1638-1686).

The starting point of Thomas Bartholin's collaboration with Karel van Mander and Albert Haelwegh, Karel van Mander's painted portrait of him, has now been rediscovered – in the Amsterdam Museum – having been lost for 373 years.

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

KOMMISSIONEN TIL BEVARING AF DANSKE FORFATTERES MANUSKRIPTER OG BREVE

Om et kapitel i det 20. århundredes danske arkiv- og litteraturhistorie

AF
THOMAS HVID KROMANN

Et i dag glemt, men vigtigt initiativ i det tidlige 20. århundredes danske arkiv- og litteraturhistorie, var Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve. I dag kan det måske undre, at man i 1910 ligefrem nedsatte en kommission med henblik på at indsamle og bevare dette materiale. Set fra et nutidigt perspektiv er indsamlingen, bevaringen og tilgængeliggørelsen af både afdøde og endnu levende forfatteres papirer en helt naturlig opgave, dvs. en institutionaliseret kulturel praksis. Dette kildemateriale – manuskripter, skitser, dagbøger, korrespondancer, personalia m.v. – er desuden ofte uomgængeligt i arbejdet med tekstudgivelser, biografier, værkanalyser og litteraturhistoriskrivning. Nedsættelsen af Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve (herefter: Kommissionen) demonstrerer imidlertid, at en sådan indsamlingspraksis er af nyere dato.

Artiklen fokuserer på et af de tidlige initiativer i en større og gennemgribende, men meget lidt belyst, arkiv- og litteraturhistorisk udvikling i Danmark.¹ Tesen i denne artikel er, at Kommissionen i flere henseender og på afgørende vis var med til at fremme denne udvikling. Der er imidlertid ikke mange spor i sekundærlitteraturen efter Kommissionens eksistens og arbejde. I artiklen vil jeg besvare følgende spørgsmål: Hvil-

¹ Artiklen er et delresultat af mit forskningsprojekt "Forfatterarkivets fødsel. Om et overset paradigmeskifte i det 20. århundredes litterære felt" (2024-26), der er finansieret af Kulturministeriets Forskningspulje. Projektets hovedresultat er en monografi, hvori nærværende artikel i omarbejdet form vil indgå.

ket kommissorium lå til grund for nedsættelsen? Hvad var den historiske og institutionelle baggrund? Hvordan blev Kommissionen sammensat, og hvornår og hvorfor indstillede den sit arbejde? Hvilke konkrete resultater affødte arbejdet? Svarene bidrager til en analyse af en større litteratur- og institutionshistorisk forandringsproces, der blev præget af konkrete aktørers forhandlinger, samarbejde og mangel på samme.

I artiklen inddrages et større og – for størstedelens vedkommende – ikke hidtil anvendt kildemateriale. Det vigtigste kildemateriale stammer fra to arkiver med tilknytning til Kommissionen. Det ene arkiv indeholder breve m.m. til kommissionsformand Sofus Larsen (1855-1938), overbibliotekar på Universitetsbiblioteket;² afsenderne er primært andre medlemmer af Kommissionen.³ Materialet blev overført fra Universitetsbiblioteket til Det kongelige Bibliotek i 1930. Det andet arkiv, der som det førstnævnte kun fylder en enkelt æske, indeholder det materiale, der lå i en stor kuvert med påskriften “Manuskriptkommissionens Papirer”⁴; kuverten lå blandt såkaldte “Henlagte Samlinger” i omtrent 100 år, før det blev tilgængeliggjort i 2015 som del af en større ordnings-, katalogiserings- og bevaringsindsats for ikke hidtil registreret materiale. Blandt “Manuskriptkommissionens Papirer” findes officielle dokumenter, svarskrivelser, en registratur og en scrapbog. Derudover er væsentligt kildemateriale fundet i forfatterarkiver i Håndskriftsamlingen og i Det kongelige Biblioteks eget arkiv. Væsentligst blandt disse er breve fra perioden fra Carl S. Petersen (1873-1958), underbibliotekar på Det kongelige Bibliotek og kommissionsmedlem, til en nær ven og allieret, litteraturkritikeren Hans Brix (1870-1961).⁵ Det kongelige Biblioteks egen journalsag på kommissionsarbejdet blev derimod – sammen med en række andre sager i samme bindebåndskapsel – ulyk-

² I artiklen anvendes betegnelsen “Universitetsbiblioteket”, eftersom Danmark på dette tidspunkt kun havde ét universitet. Aarhus Universitet blev først grundlagt i 1928.

³ *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

⁴ *Manuskriptkommissionens Papirer*. Materialet udgør æske 5 (“Notesbøger, scrapbog m.m. vedr. Kommissionen til bevaring af danske forfatteres manuskripter og breve”) i Otto Rung: “En samling efterladte papirer” (acc. 2015/83). Her er tale om en registreringsmæssig fejl. Kommissionens papirer er kun indirekte knyttet til Otto Rung: Æske 6 og 7 i dette arkiv består af fire manuskripter, som Rung i 1910 afleverede til Det kongelige Bibliotek via Kommissionen.

⁵ *Hans Brix’ arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

keligvis konstateret bortkommet i 1942.⁶ Eftersom Kommissionen ikke institutionelt var forankret på Det kongelige Bibliotek, har materialet været dokumentation af bibliotekets "Modtagelse af det indsamlede Materiale", jf. stikordsregistret til bibliotekets arkiv,⁷ dvs. følgeskrivelser og takkebreve. I artiklen støtter jeg mig desuden til artikler, notitser og kronikker i samtidens aviser samt artikler og bøger fra den litteratur- og arkivhistoriske sekundærlitteratur.

Artiklen indledes med en kortere oversigt over den arkiv- og litteraturhistoriske udvikling, som Kommissionens arbejde bør ses på baggrund af. Herefter vil jeg undersøge, hvor Kommissionen optræder i den eksisterende forskningslitteratur. Dernæst vil jeg se på en begivenhed, der i flere henseender var en forudsætning for Kommissionen, nemlig indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling i Det kongelige Bibliotek i 1905: Denne generøse gave fra Collin-familien, der gennem to generationer havde indsamlet talrige danske og norske forfatters originalmanuskripter, blev – ikke mindst blandt dele af bibliotekets yngre personale – inspiration til en mere udadventt og samtidsorienteret tilgang inden for området, hvilket kunne supplere de eksisterende indsamlingsområder. Omkring 1900 var det i vidt omfang endnu en fjern tanke for både forfattere og arkivinstitutioner, at bibliotekerne systematisk skulle erhverve såkaldte "litterære efterladenskaber" (en samlebetegnelse for efterladte papirer såsom manuskripter, dagbøger, breve osv.), og etablere større arkiver efter samtidens forfattere. I mindre omfang indlemmedes papirer, der blev afleveret som gaver fra samlere eller forfattere. Meget gik dog til grunde: Manuskripter blev af forfatterne typisk kasseret efter, at et skønlitterært værk var blevet sat og trykt; breve blev i bedste fald gemt i familiernes eje. I forlængelse af indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling analyserer jeg forløbet

⁶ Af stikordsregistret til Det Kgl. Biblioteks arkiv fremgår det, at journalsag nr. 2638 har titlen "Kommissionen til Indsamling af danske Forfatters Manuskripter. Om Modtagelse af det indsamlede Materiale". På trods af, at kommissionens navn ikke er helt korrekt, er der ingen tvivl om, at der er tale om den rigtige journalsag. Overbibliotekar Carl S. Petersen noterede 3.2.1942 på en seddel, der ligger øverst i bindebåndskapslen, at journalsagerne "no. 2601-2663 mangler", jf. "journalsager ny rk., nr. 2601-2780, 1910-11", KBs arkiv (indtil 1943), A9, Det Kgl. Bibliotek, æske 23. Grunden til denne bortkomst er uvis. Det er trods gennemgang af et omfattende materiale fra KB-arkivet ikke lykkedes mig at lokalisere de savnede journalsager andre steder.

⁷ Alfabetisk seddelregister til "Arkivregistrant" (Journalsager. Nyere Række. Nr. 1888-6156), KBs arkiv, Det Kgl. Bibliotek.

omkring nedsættelsen af Kommissionen, udfærdigelsen af kommissoriet og de første praktiske initiativer. Derpå skifter fokus til den til tider heftige offentlige debat om forfatterarkivers principielle relevans; dets mest markante udtryk finder man i en polemik i dagbladet *Politiken* mellem forfatteren Johannes V. Jensen (1873-1950) og litteraturkritikeren Hans Brix. I artiklens afsluttende del ser jeg på kommissionsarbejdet, herunder de praktiske foranstaltninger, de konkrete resultater og den betydning, som arbejdet i sidste ende fik for den udvikling, der over en årrække var med til at ændre den status, som forfatternes papirer i Danmark tildeles af arkivinstitutioner, den kulturelle offentlighed, litteraturforskere og forfatterne selv. Nærværende artikel har et tydeligt institutionelt fokus, og det skyldes, at den egentlige 'arkivdannelse' først sker ved indlemmelsen af papirerne på en arkivinstitution, dvs. først når materialet bliver ordnet, registreret, emballeret og indført i accessionsprotokollen. Samtidig illustrerer artiklen det nødvendige samspil mellem arkivinstitutionerne på den ene side og forfatterne (eller f.eks. deres arvinger) på den anden.

Den historiske baggrund

Langt hovedparten af de danske forfatterarkiver befinder sig i Håndskriftsamlingen på Det kongelige Bibliotek⁸. Kong Frederik III (1609-1670) grundlagde biblioteket kort efter sin kroning i 1648, og biblioteket har allerede fra sine første år indeholdt både trykte og håndskrevne bøger. I samlingen indlemmedes i løbet af 1600-tallet Tycho Brahes håndskrevne observationsprotokoller, fragmenter fra den romerske digter og filosof Lukrets, islandske håndskrifter m.m. Det kongelige Bibliotek fungerede som et universalbibliotek og med årene skete en voldsom tilvækst af håndskriftsamlingen, bl.a. i kraft af indlemmelsen af private

⁸ I artiklen anvendes betegnelsen "Det kongelige Bibliotek"; dette var bibliotekets navn i 1906 og i de år, som artiklen primært dækker. I dag har biblioteket et andet navn, Det Kgl. Bibliotek, og det indgår i en langt mere omfattende organiseringsmæssig struktur sammenlignet med tidligere, idet nationalbiblioteket bl.a. er blevet fusioneret med en lang række biblioteker, herunder Københavns Universitetsbibliotek, Statsbiblioteket, Danmarks Kunstbibliotek, Det Administrative Bibliotek og Nota. I artiklen anvendes betegnelsen "Det Kgl. Bibliotek" kun i forbindelse med referencer til arkivsignaturer i fodnoter. For en kondenseret oversigt over Det Kgl. Biblioteks historie og udvikling, se Ditte Laursen og Anders Toftgaard: "Royal Danish Library", *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science* (red. Lucy Ellis), Amsterdam (under udgivelse).

biblioteker og samlinger. Det kongelige Bibliotek blev statslig ejendom i 1849. Som nationalbibliotek bestod opgaverne bl.a. i at opbygge en systematisk og fuldstændig samling af den nationallitteratur, der siden 1697 er blevet indleveret under Pligtafleveringsloven. Den nationale forpligtelse omfattede også indlemmelsen af ikke-trykt materiale, der herefter indgik i bibliotekets specialsamlinger.⁹ Det kongelige Bibliotek havde dog endnu ikke den samme institutionelle dominans som i dag: Universitetsbiblioteket i København besad ligeledes en egen stor håndskriftsamling, om end fortrinsvist af ældre dato, herunder gehejmearkivaren Frederik Rostgaards (1671-1745) samling af bl.a. græske og latinske håndskrifter samt danske håndskrifter fra middelalderen. I universitetsbibliotekets *Additamenta*-serie blev håndskrifter, herunder af nyere dato, indlemmet. I 1875 modtog Universitetsbiblioteket Søren Kierkegaards (1813-1855) arkiv, papirer, der siden filosofens død 22 år tidligere havde været i privateje. I 1898 fulgte Kierkegaards breve til Regine Olsen (1822-1904), breve, der indtil da havde været i hans tidligere forlovedes besiddelse.¹⁰ Som det vil fremgå af denne artikel, var der i 1910'erne både et samarbejde og en rivalisering mellem Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket i almindelighed og mellem deres respektive overbibliotekarere, H.O. Lange (1863-1943) og Sofus Larsen (1855-1938) i særdeleshed. Som følge af Biblioteksbetænkningen fra 1924, skete en fagdeling mellem institutionerne, der på arkivområdet betød, at Det kongelige Bibliotek i 1930'erne og 1940'erne fik overført samtlige håndskrifter fra Universitetsbiblioteket.¹¹ Efter 2. verdenskrig har Håndskriftsamlingen på Det kongelige Bibliotek været den vigtigste institution for danske forfatterarkiver, selvom den ikke er det eneste sted, hvor regulære forfatterarkiver og mindre samlinger af breve, manuskripter osv. opbevares.¹²

⁹ Statens papirer er siden 1889 overgået til Rigsarkivet, en institution, der opstod som en fusion af to ældre arkivinstitutioner, Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv.

¹⁰ Først i 1904, da enkefru Schlegel, der engang havde båret navnet Regine Olsen, døde, måtte forseglingen brydes.

¹¹ Jf. hertil bl.a. Torsten Schlichtkrull: *Universitetsbiblioteket efter 1728. Bidrag til en samlings historie*, Odense 2024.

¹² Jf. bl.a. H.C. Andersen-papirer (H.C. Andersens Hus/Museum Odense), Bakkehusets manuskriptsamling (Frederiksbergmuseerne), Steen Steensen Blicher-papirer (Herningsholm Museum / Museum Midtjylland), Thøger Larsen-papirer på Lemvig Museum, Peter Seebergs arkiv og Arkiv for ny Litteratur (Hald Hovedgård uden for Viborg), Kaj Munk-papirer (Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet) og hånd-

Den franske boghistoriker Roger Chartier har i et europæisk perspektiv konstateret, at der er få forfattermanuskripter bevaret før 1750,¹³ og at ikke alle undtagelserne¹⁴ rent faktisk er manuskripter i en nutidig forståelse af ordet. Tilsvarende skriver boghistorikeren Lauritz Nielsen (1881-1947) i *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i Det kongelige Bibliotek* (1943), at der i Håndskriftsamlingen findes

saa godt som intet fra det 17. Aarhundrede og fra det 18. Aarhundredes første Halvdel kun lidt, deriblandt et af de yderst sjældne *Holberg*-Manuskripter, et Brudstykke af det fjerde Levnedsbrev i Renskrift med enkelte Rettelser, og nogle Hefter med Digte af *Fr. Rostgaard*. Først fra Tiden henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede begynder Samlingen af danske Digtermanuskripter at tage Form. Rækken her indledes med *Johannes Ewalds* efterladte Papirer.¹⁵

En nærmere redegørelse for udviklingen ville sprænge denne artikels rammer. Germanisten Christian Benne bemærker i sit omfattende studie *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit* (2015), hvori han undersøger “opfindelsen” af det såkaldt “litterære håndskrift” (literarische Handschrift),¹⁶ at der langt fra er tale om en enstrengt udvikling, men derimod om et sammenurium af forbindelser. Det kan, vil jeg tilføje, desuden være vanskeligt at sammenligne de danske institutioner direkte med bibliotekernes

skriftsamlingen på Statsbiblioteket (i dag del af KB), der har en særlig tilknytning til Aarhus.

¹³ Jf. Roger Chartiers kapitel “La main de l’auteur” (s. 45-70) i dennes *La main de l’auteur et l’esprit de l’imprimeur*, Paris 2015. Kapitlet blev første gang trykt som “Die Hand des Autors. Literaturarchive, Kritik und Edition”, *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft*, 2010, s. 496-511.

¹⁴ Ibid. Chartier nævner undtagelser fra Spanien, Italien og England med særligt Francesco Petrarca (1304-1374) som et bemærkelsesværdigt eksempel.

¹⁵ Lauritz Nielsen: “Indledning”, *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i Det kongelige Bibliotek*, 1943, s. XII-XIII.

¹⁶ Christian Benne: *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit*, Berlin 2015. Hos Benne anvendes bl.a. medieorienterede, institutionelle, epistemologiske og æstetisk-poetologiske tilgange. Enkelte centrale hovedpunkter for nærværende sammenhæng giver Benne i sin artikel “Ingen indfald bør gå tabt”. Det moderne arkiv og den litterære selvrefleksion”, *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann), Odense 2021, s. 35-55.

håndskrftsamlinger og andre typer arkivinstitutioner i europæiske nabolande på grund af institutionelle, økonomiske og geografiske forskelle, hvad angår grundlæggelse, fokus, samlingsopbygning osv.¹⁷ I Tyskland opstod de såkaldte "Litteraturarkiver" i det 20. århundrede på grund af en stærk utilfredshed med de eksisterende institutioners utilstrækkelighed,¹⁸ hvorimod man i Danmark – som artiklen viser – forsøgte at nytænke de eksisterende institutioner. Denne arkivhistoriske udvikling i Danmark er i mange henseender udforsket.¹⁹

En forudsætning for at forfattermanuskripter bliver bevaret, er at kategorien "forfatter" i moderne forstand overhovedet er blevet til.²⁰ Romantikens genidyrkelse og senere beundringen af nationallitteraturens og dermed nationens store navne, var medvirkende til at skabe en interesse for litterære efterladenskaber; via håndskriften anede man muligheden for at komme tæt på geniet bag. Allerede i 1800-tallet findes desuden tidlige eksempler på forfattere, der fungerede som 'selv-arkivarer', herunder Johan Wolfgang v. Goethe (1749-1832), Victor

¹⁷ Et komparativt studie falder uden for nærværende artikels sigte, men et forsigtigt bud er, at der findes flere udviklingshistoriske ligheder i Europa. Blandt de første egentlige forfatterarkiver kan nævnes Goethe- und Schiller-Archiv, der blev grundlagt i 1889. For den franske udvikling, jf. bl.a. Louis Hay (red.): *Les manuscrits des écrivains*, Paris 1993, Roger Chartier: *La main de l'auteur et l'esprit de l'imprimeur*, Paris 2015 og Thomas Cazentre (red.): *Manuscrits d'écrivains. Dans les collections de la Bibliothèque nationale de France XVe-XXe siècle*, Paris 2021. For et tysk studie af "opfindelsen af manuskriptet", der både har et europæisk perspektiv og samtidig også analyserer dele af bl.a. den tyske udvikling, jf. Christian Benne: *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit*, Berlin 2015.

¹⁸ Om litteraturarkivet, jf. bl.a. Bernhard Zeller: "Literaturarchive", *Geisteswissenschaft als Aufgabe. Kulturpolitische Perspektiven und Aspekte* (red. Hellmut Flashar, Nikolaus Lobkowicz & Otto Pöggeler), Berlin & New York 1978, s. 77-85.

¹⁹ I litteraturen om Håndskrftsamlingen ligger fokus på de enkelte arkivers historie og i mindre grad på længere udviklingslinjer. Standardværket er stadigvæk Carl S. Petersens *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling* (1943), der på beskedne 56 sider giver et lille overblik over delsamlingernes indhold og strejfer historikken. I forskningsbidrag med fokus på et enkelt forfatterarkiv, indsættes disse ikke i en større arkivhistorisk udvikling. For eksempler på sidstnævnte, kan bl.a. henvises til bidragene i antologien *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen & Thomas Hvid Kromann), 2021). Et sjældent dansk eksempel på en hel monografi udelukkende om ét forfatterarkiv, hvor en bredere arkivhistorisk udvikling dog ligeledes er fraværende, er Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff og Johnny Kondrups *Skriftbilleder. Søren Kierkegaards journaler, notesbøger, hæfter, ark, læpper og strimler*, 1996.

²⁰ For den historiske kategoris opkomst, jf. Alain Viala: *Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique*, Paris 1985.

Hugo (1802-1885) og Gustave Flaubert (1821-1880). Goethe opbyggede f.eks. sit eget arkiv, der den dag i dag opbevares i en selvstændig institution (Goethe- und Schiller-Archiv i Weimar), han udgav i 1802 flere tekster herom i sit tidsskrift *Über Kunst und Alterthum* (jf. bl.a. "Archiv des Dichters"), og han var tillige selv en passioneret autografsamler.²¹ Som modsætning til Goethe, nævnes i denne arkivsammenhæng ofte Friedrich Schiller (1759-1805), hvis papirer til dels blev foræret bort til beundrere. I februar 1846 var H.C. Andersen i Weimar, og han skrev her hjem til vennen Edvard Collin (1808-1886), at "jeg har til mig selv faaet interessante Haandskrifter i Weimar, Brev fra Göthe (sic), Jean Poul (sic), Herder, Schiller, Wieland osv. tænk Dem, den gamle Fru Wohlzogen (sic)²² klippede et Stykke ud af Schillers Manuscript til Wilhelm Tell, for at jeg kunde have hans Haandskrift".²³ Andersen og Collin stod bestemt ikke alene med deres interesse. Editionsfilologen Bodo Plachta (f. 1956) skriver ligefrem, at autografsamlinger i det 19. århundrede blev til "einem Phänomen bürgerlicher Kulturliebhaberei, ja sogar zu einer 'bildungsbürgerlicher Modekrankheit'".²⁴ Løsrevne autografer fra kendte og knap så kendte historiske personer blev en salgsvare på auktioner og hos antikvarboghandlere.²⁵ I lande som England, Tyskland og Frankrig kan observeres en intens samleraktivitet. Detaljerede håndbøger inden for området blev udgivet.²⁶ Ofte var der

²¹ Jf. *Aus Goethes Autographensammlung. Herausgegeben vom Goethe- und Schiller-Archiv und vom Freien Deutschen Hochstift*, Hamburg & Göttingen 2017.

²² Caroline von Wolzogen (1764-1847), Schillers svigerinde.

²³ Brev fra H.C. Andersen til Edvard Collin, 11.2.1846, *Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, bind 2. 1844-60, 1934, s. 63.

²⁴ Bodo Plachta: "Schriftdenkmal oder Textträger? Über das Sammeln von Autographen", *Materialität in der Editionswissenschaft* (red. Martin Schubert), Berlin 2010, s. 82. Citatet stammer fra Jochen Meyers forord til *Dichterhandschriften. Von Martin Luther bis Sarah Kirsch* (red. J. Meyer), Stuttgart 2003, s. 15.

²⁵ Jf. et katalog som *Auktion efter H.C. Andersen. Bortsælges i Slutningen af April 1876, 1876*, der vidner om, at bl.a. en række danske, norske, svenske, tyske, franske og engelske håndskrifter, der havde tilhørt Andersen, røg på auktion efter hans død. Hans egne håndskrifter blev testamenteret til Collin-familien. For autografsamlinger, jf. bl.a. Carl S. Petersen: "Autografsamlinger", *Salmonsens Konversationsleksikon*, anden udgave, bind II, "Arbejderhaver-Benzon", 1915-1930, s. 405-410 og C. Andree: "Autographensammlungen", *Lexikon des gesamten Buchwesens* (red. Severin Corsten, Günther Pflug & Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller), Stuttgart 1987, s. 201-202.

²⁶ Jf. bl.a. Johannes Günther & Otto August Schulz: *Handbuch für Autographensammler*, Leipzig 1856.

Ill. 1. Edvard Collin (1808-1886), departementschef og samler. Fotograf: Frederik Ferdinand Petersen (1815-1898).
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

tale om en form for ‘relikviedyrkelse’²⁷; mere undtagelsesvist – som hos den østrigske forfatter Stefan Zweig (1881-1942), der besad en prominent samling²⁸ – var interessen af tilblivelseshistorisk karakter, dvs. med fokus på manuskripter, der viste forfatterens arbejdsmetode. I anden halvdel af 1800-tallet var der flere væsentlige danske samlere, der opbyggede større private håndskriftsamlinger, jf. professor N.C.L. Abra-

²⁷ Kai Sina og Carlos Spoerhase: “Nachlassbewusstsein. Zur literaturwissenschaftlichen Erforschung seiner Entstehung und Entwicklung”, *Zeitschrift für Germanistik*, Neue Folge, vol. 23, nr. 3, 2013, s. 609.

²⁸ For opbygningen af samlingen og Zweigs talrige tekster om manuskripters værdi, jf. Oliver Matuschek (red.): *Ich kenne den Zauber der Schrift*. Katalog und Geschichte der Autographensammlung Stefan Zweig, Wien 2005.

Ill. 2. Jonas Collin (1840-1905), etatsråd og samler.

Fotografi: Christensen & Morange (Sophus Peter Christensen, 1852-1901; Eugène Léon Morange, 1857-1921; og Louis Jean Morange, 1865-1908).

Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

hams' (1798-1870) samling og i endnu højere grad den samling, der blev opbygget af Edvard Collin og senere fortsat af dennes søn Jonas Collin (1840-1905).²⁹ Collins samling kom, efter sin indlemmelse i 1905 i Det kongelige Bibliotek, som allerede nævnt, til at spille en vigtig rolle i bibliotekets nyorientering. Udover samlere kan nævnes et editionshistorisk aspekt: Modsat den klassiske filologi og middelalderfilologien, hvis udgangspunkt er de håndskrevne afskrifter, som et værk kan være overleveret i, har *nyfilologien* det trykte værk for øje og en interesse for dets tilblivelsesvarianter.³⁰ Sidstnævnte kræver selvfølgelig, at disse skitser, kladder, korrekturark osv. er blevet bevaret. På trods af den private autografinteresse var der i slutningen af 1800-tallet i både Danmark og udlandet kun i ganske begrænset omfang tiltag til etableringen af regulære forfatterarkiver og indlemmelsen af disse i nationale arkiver.

²⁹ Jonas Collin, hvis fulde navn er Jonas Sigismund Collin, betegnes af og til som "Jonas Collin den yngre", eftersom han bærer samme fornavn som et fremtrædende medlem af det Collinske hus, nemlig sin farfar, Jonas Collin (1776-1861).

³⁰ Om nyfilologien, jf. bl.a. Johnny Kondrup: "Indledning til Bind 3", *Dansk Editions-historie*, bind 3, 2021, s. 19-22.

Helt overordnet er det tydeligt, at der i første halvdel af 1900-tallet fandt et arkiv- og litteraturhistorisk nybrud sted: Forfatternes manuskripter, breve og øvrige litterære efterladenskaber fik over tid en mere og mere central rolle hos såvel arkivinstitutioner som forfattere.

I løbet af det 20. århundrede har udviklingen fået flere vidtrækkende konsekvenser: For institutionernes vedkommende har det affødt en langt mere opsøgende indsamlingspolitik, der med årene har været medvirkende til at skabe et nyt økonomisk marked;³¹ for en del forfatters vedkommende er arkivdannelsen blevet central i forsøget på at skabe en slags *posthum tilstedeværelse*³²: Et arkiv kan så at sige blive del af en forfatters værkpolitik, dels ved at arkivet kan indeholde materiale, der på forskellig vis beriger det trykte forfatterskab (f.eks. i form af hidtil uudgivne tekster eller dokumenter, der på forskellig vis belyser forfatterskabet), dels ved at arkiver i visse tilfælde bliver konciperet som en regulær del af en forfatters samlede oeuvre.³³ I nyere tysk arkivforskning anvendes begrebet “Nachlassbewusstsein” om den stigende opmærksomhed i slutningen af 1800-tallet og – fortrinsvist – i første halvdel af 1900-tallet hos arkivinstitutioner og forfattere, hvad angår sidstnævntes litterære efterladenskaber og den værdi dette kildemateriale besidder for bl.a. den litteraturvidenskabelige og historiske forskning.³⁴ I løbet af det 20. århundrede bliver det tydeligt, at materiale, der tidligere typisk var blevet afleveret til en relevant arkivinstitution af arvinger (“Nachlass”), nu afleveres af forfatteren selv (“Vorlass”). Sidstnævnte begreb er vanskeligt at oversætte direkte til dansk, men det betegner

³¹ Denne tendens er mere markant i det tysksprogede og engelske sprogområde. Et eksempel på dette, var kampen i 2009 om det tyske forlag Suhrkamp's arkiv, som både Goethe-universitetet i Frankfurt og Deutsches Literaturarchiv Marbach var stærkt interesserede i og som sidstnævnte endte med at erhverve. Man kan desuden nævne den internationale interesse for og kamp om Kafkas breve og manuskripter.

³² Jf. overvejelserne om denne funktion i Detlev Schöttker: “Posthume Präsenz: Zur Ideengeschichte des literarischen Archivs”, *Handbuch Archiv. Geschichte, Aufgaben, Perspektiven* (red. Marcel Lepper & Ulrich Raulff), Stuttgart 2016, s. 237-245.

³³ Jf. bl.a. Magnus Wieland: “Werkgenesen: Anfang und Ende des Werks im Archiv”, *Das Werk. Zum Verschwinden und Fortwirken eines Grundbegriffs* (red. Lutz Danneberg, Annette Gilbert & Carlos Spoerhase), Berlin 2019, s. 213-235.

³⁴ Jf. bl.a. Kai Sina & Carlos Spoerhase: “Nachlassbewusstsein. Zur literaturwissenschaftlichen Erforschung seiner Entstehung und Entwicklung”, *Zeitschrift für Germanistik*, 23. årgang, nr. 3, 2013, s. 607-623, og flere af bidragene i *Nachlassbewusstsein. Literatur, Archiv, Philologie 1750-2000* (red. Kai Sina & Carlos Spoerhase), Göttingen 2017.

så at sige “en levendes efterladte papirer”³⁵ eller “en endnu levendes papirer”³⁶. At forfattere kerer sig om deres eftermæle er ikke et moderne fænomen; det nye er, at forfatterne i stigende grad optræder som kuratorer af deres egne papirer og i varierende omfang etablerer egentlige arkiver. Denne “Nachlassbewusstsein” kan resultere i, at nogle forfattere mere systematisk destruerer dokumenter, der kunne tænkes at stille forfatterne i et mindre gunstigt lys i en forestillet fremtid. Fra institutionelt hold er der ræson i at indlemme materiale som et “Vorlass”, fordi papirerne sikres i tide og ikke er underlagt arvingers mulige mangel på sans for materialets værdi. Samtidig betyder indlemmelsen af et “Vorlass”, at arkivinstitutionerne i højere grad bliver aktører i det litterære felt: I modsætning til at indlemme materiale, der f.eks. har befundet sig i familiens eje i flere generationer og hvor den litteraturhistoriske filtrerings- og kanoniseringsproces i mellemtiden har fundet sted, betyder en aktiv indsamlingspolitik, at der sker en implicit kanonisering,³⁷ der dog igen kan opvejes af en ikke alt for eksklusivt anlagt indsamlingspraksis.

Det er på baggrund af disse større udviklingslinjer, der nødvendigvis kun kan skitseres her, at man skal se nedsættelsen af Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve i 1910. Samtidig kan analysen af Kommissionens virke være med til at belyse og nuancere hovedtrækkene i udviklingen. Kommissionen blev nedsat i en brydningstid og hverken inden for eller uden for institutionernes mure blev denne nye indsamlingspraksis mødt uden sværdslag. Indsamlingen var ikke kun et praktisk anliggende mellem forfatterne på den ene side og de biblioteksansatte samlingsansvarlige på den anden, men den rejste principielle juridiske, etiske og forskningsmæssige spørgsmål, som kritikere, litteraturhistorikere, anmeldere, arvinger og privatpersoner havde en mening om, hvilke de tilkendegav i både offentligt og privat regi. Bag de institutionelle linjer herskede heller ikke enighed:

³⁵ Formuleringen hentes hos den østrigske forfatter Robert Musil, mere præcist den danske oversættelse af titlen på tekstsamlingen *Nachlass zu Lebzeiten* (1936, da. udg. 2001). Musils titel anvendes hyppigt i nyere tysk arkivlitteratur som et eksempel på, at “Vorlass”-fænomenet allerede lod sig ane på udgivelsestidspunktet for den tyske førsteudgave.

³⁶ Betegnelsen er lånt fra Søren Kierkegaards *Af en endnu Levendes Papirer. Udgivet mod hans Villie af S. Kierkegaard* (1838), men brugt i en anden kontekst end den oprindelige.

³⁷ Jf. overvejelserne i Ulrich von Bülow: “Beobachter oder Spieler. Literaturarchive im literarischen Feld”, *Text + Kritik* (Sonderband), 2013, s. 141-147.

Kommissionsarbejdet viser, at der var tale om en slags forhandling mellem repræsentanterne på de institutioner, der stod som aftagere af de manuskripter og breve, der skulle bevares for eftertiden.

Kommissionen i sekundærlitteraturen

Sporene efter Kommissionen i sekundærlitteraturen er få. Den væsentligste undtagelse er litteraturen om Johannes V. Jensen, hvilket skyldtes, at forfatteren i *Nordisk Aand* (1911) sendte en veritabel bandbulle afsted mod Kommissionen. Det var i denne polemik, at Jensen foretog nogle skarpt vinklede grænsedragninger for sit forfatterskab: I et af bogens kapitler, "Kritik og Digtning",³⁸ kritiserede Jensen litteraturkritikkens og -forskningens ønske om dels at undersøge skrivarbejdet med udgangspunkt i bevarede kladder, dels at granske ophavsmandens liv og levned på baggrund af bl.a. bevaret korrespondance. I "Kritik og Digtning" formuleres mere principielt, hvad Jensen gjorde i praksis, nemlig at destruere langt størstedelen af forarbejderne til sine skønlitterære værker. Jensen ønskede at kontrollere læsningens grænser og sin offentlige *persona*, og han hævdede her denne ret med vanligt retorisk schwung. I Jensen-litteraturen kan man enkelte steder støde på Kommissionens navn, når det handler om Jensens radikale synspunkt om, at man konsekvent bør tilintetgøre alle kladder, skitser osv. I de eksisterende forskningsbidrag anvendes dog kun Jensens egne indlæg og ikke de tekster, som forfatteren responderede på.³⁹ Bidragene har andre ærinder, men man kan ikke desto mindre konstatere, at denne udeladelse har givet anledning til misforståelser vedrørende organiseringen af Kommissionens arbejde.⁴⁰ En inddragelse af partsindlæggene havde

³⁸ Teksten er sammensat af to kronikker trykt i *Politiken* i april og maj 1910 og en længere tilføjelse til disse: Johannes V. Jensen: "Gør ikke som Ibsen", *Politiken*, 25.4.1910 og "Kommissionen", *Politiken*, 4.5.1910.

³⁹ Jf. Lars Handesten: *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2010, s. 10 og s. 244-245; Anders Thyrring Andersen, Erik M. Christensen, Per Dahl og Aage Jørgensen: "Indledning", *Johannes V. Jensen: Samlede Digte. Bind 2. Kommentarer* (2006), s. 32 og Anders Ehlers Dam: "Litteraturens bedemænd. Johannes V. Jensens opposition mod arkivet", *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen & Thomas Hvid Kromann), 2021, s. 65. Som medredaktør af sidstnævnte antologi var jeg ikke opmærksom på udeladelsen; min kommentar skal derfor ses som en selvkritik.

⁴⁰ I artiklerne oplyses det, at litteraten Hans Brix i 1910 stod i spidsen for den manuskriptkommission, der henvendte sig til Jensen med henblik på at indlemme sidstnævntes manuskripter i Det kongelige Bibliotek. Som det vil fremgå af nærværende

imidlertid heller ikke været tilstrækkeligt, fordi et større arkivarbejde har vist sig nødvendigt for at kunne få begreb om Kommissionens aktiviteter. En nærmere redegørelse for dens arbejde kan derudover give et mere præcist indblik i Jensens aversion mod forfatterarkivet som både principielt og konkret fænomen, og den kan være med til at forklare hvorfor Jensen i 1939 og 1941 alligevel afleverede en større mængde arkivalier til Det kongelige Bibliotek: Årsagen var formentlig ikke kun, at forfatteren selv havde ændret holdning, men ligeledes det forhold, at etableringen af regulære forfatterarkiver i de mellemliggende årtier var blevet en institutionaliseret kulturel praksis.

Udover bidragene i Jensen-litteraturen har jeg kun kunnet finde få omtaler af Kommissionen i den litteraturhistoriske sekundærlitteratur.⁴¹ Kommissionen strejfes stort set ikke i den i øvrigt relativt beskedne faglitteratur om Håndskriftsamlingen. I artiklen "Forfatterarkiver" (2006) af Bruno Svindborg (1946-2016), mangeårig medarbejder ved Håndskriftsamlingen, nævnes Kommissionen i artiklens delvist historisk anlagte perspektiv, men ret knapt og udelukkende i forbindelse med Jensens angreb på Brix.⁴² I Lauritz Nielsens *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i Det kongelige Bibliotek* (1943) er der

artikel, der forsøger at placere Kommissionen i en bredere og mere detaljeret historisk rammesætning, var det dog slet ikke Hans Brix, der var del af, endsige ledte, kommissionen; det var heller ikke Det kongelige Bibliotek, der partout skulle indlemme materialet, og Jensens kronik var desuden ikke primært et svar på henvendelsen fra Kommissionen, men først og fremmest en replik til Brix' kronik "Forfatterne og deres manuskripter" (*Politiken*, 18.4.1910) som Brix havde fået bragt ugen før i *Politiken*. Titlen på Jensens kronik, "Gør ikke som Ibsen", var et eksplicit svar på en formulering hos Brix, hvori litteraturkritikeren havde opfordret forfatterne til at gå i den norske forfatter Henrik Ibsens (1828-1906) spor og sørge for, at deres papirer blev gemt for eftertiden. På samme vis var Jensens anden kronik, der udgør anden og sidste halvdel af "Kritik og digtning", et angreb på Brix' modsvar, nemlig artiklen "Johannes V. Jensen og Manuskriptkommissionen", *Politiken*, 2.5.1910.

⁴¹ I Flemming Behrendts *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan* (2019) nævnes den f.eks. *en passant*: "Siden 1910 havde Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve rumsteret med opfordringer til forfatterne om at overlade Det kongelige Bibliotek sådanne papirer." (s. 470). Herudover har jeg lokaliseret en kortfattet reference til Kommissionen i Aage Schiøttz-Christensens *Om sammenhængen i Johannes V. Jensens forfatterskab* (1956), s. 93. Indgangen er her – som hos Handesten og Dam – Jensens *Nordisk Aand* og spørgsmålet om forarbejdernes status.

⁴² Bruno Svindborg: "Forfatterarkiver", *Bogens verden* nr. 3, 2006, s. 55. Svindborg citerer ikke fra primærkilderne, men fra den redaktionelle indledning til Johannes V. Jensens *Samlede Digte. Bind 2. Kommentarer* (2006).

til gengæld en interessant kobling mellem indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling i Det kongelige Bibliotek og denne "komité", som Kommissionen her kaldes. Lauritz Nielsen, der selv havde været vidne til udviklingen, eftersom han havde været ansat ved Det kongelige Bibliotek siden 1906 og i 1941-1943 var leder af den daværende Håndskriftsafdeling, peger i sin indledning til kataloget på denne betydningsfulde historiske forudsætning:

Efter at den Collinske Manuskriptsamling 1905 var overgaaet til det kgl. Bibliotek, laa den Tanke nær at søge den ført videre ved paa lignende rationel Maade at indsamle Manuskripter fra nulevende og fremtidige danske Forfattere og gøre dem til offentligt Eje. Der blev da ogsaa et Par Aar senere paa Initiativ af en Række københavnske Biblioteksmænd nedsat en Komité, som fik til Opgave at organisere en saadan Indsamling, og som udsendte Opfordring til talrige danske Forfattere om at afgive deres Manuskripter til det kgl. Bibliotek. Idéen slog ikke an, og kun ganske faa fulgte Opfordringen.⁴³

Nielsen understreger den rolle, som indlemmelsen af Den Collinske Samling har spillet i bibliotekets moderne historie, og det forlyder, at tanken om en videreførelse med henblik på at gøre dem til offentligt eje *lå nær*. Spørgsmålet er hvor, hvordan og hvem denne tanke lå nær? Oplysningerne om den såkaldte "komité"⁴⁴ begrænser sig til et institutionelt aspekt ("en Række københavnske Biblioteksmænd") og en ikke nærmere præciseret udpegning af initiativets metode og arbejdets beskedne resultater. Nærværende artikel har til hensigt i detaljen at undersøge Kommissionens baggrund, aktiviteter og resultater i sin samtid og de perspektiver, der tegner sig for den efterfølgende arkiv- og litteraturhistoriske udvikling. Jeg vil indlede med at se nærmere på, hvordan indlemmelsen af Den Collinske Samling konkret rejste spørgsmålet om en tilpasning af den eksisterende accessionspolitik.

⁴³ Lauritz Nielsen: "Indledning", *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i Det kongelige Bibliotek*, 1943, s. XXXII.

⁴⁴ Denne "komité" nævnes desuden i en historisk oversigt fra 1995, men udelukkende med Lauritz Niensens henvisning som kildegrundlag, jf. Birgitte Possing og Bruno Svindborg: "Indledning. Håndskriftafdelingens opgaver, accessionspolitik og forhold til andre privatarkiver", *Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling. Erhvervelser 1924-1987. Vejledning i benyttelse. Bind 1*, 1995, s. 15-16.

“Den Collinske Slægt har vist os Vejen!”

I et testamentarisk gavebrev underskrevet 18. juni 1905 erklærede etatsråd Jonas Collin, at den store samling af digtermanuskripter, som han havde overtaget ved faderens, etatsråd Edvard Collins, død i 1886 og i de efterfølgende knap 20 år udbygget, skulle skænkes til Det Kongelige Bibliotek efter hans død.⁴⁵ I gavebrevet blev det understreget, at de talrige manuskripter skulle holdes samlet under navnet “Den Collinske Manuskriptsamling”, og at samlingen skulle revideres efter 20 år; det materiale, der til den tid viste sig værdiløst, skulle herefter kasseres. Jonas Collin døde allerede måneden efter gavebrevets udfærdigelse, og samlingen overgik samme år til biblioteket.

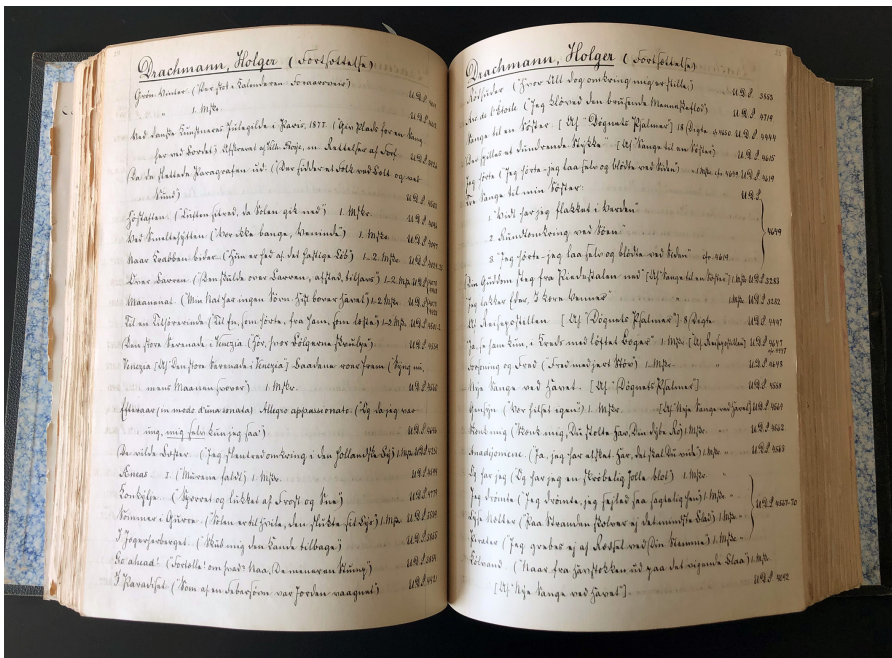
Samlingens kvaliteter herskede der ingen tvivl om i samtiden. Overbibliotekar H.O. Lange havde i februar 1905 gennemgået et håndskrevet katalog⁴⁶ over samlingen, og han skrev efterfølgende til Jonas Collins hustru, Statsraadinde Benedicte Collin (1856-1940), at hans indtryk var, at “der er en stor Mængde højst værdifulde Sager, som det vilde være meget vigtigt kunne blive Nationens Ejendom. Ved Siden heraf er der jo ogsaa en Mængde, som det næppe vilde være værd at bevare for Eftertiden”.⁴⁷ Forskellige overdragelsesmuligheder (depositum, donation eller salg) samt kassations- og klausuleringsbestemmelser blev strejft. Dagen efter modtagelsen af gavebrevet sendte overbibliotekaren følgende takkehilsen til Jonas Collin:

Det er den største og værdifuldeste Donation siden Grev Thotts Dage, og den er jo af en saadan Beskaffenhed, at den endnu ikke ret kan vurderes. Det vil være Bibliotheket en hellig Pligt

⁴⁵ Det væsentligste bidrag om samlingen er Carl S. Petersens “Den Collinske Manuskriptsamling”, *Bogvennen*, 1930, s. 1-36, en artikel, der i revideret og udvidet form blev genudgivet under samme titel i *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949, s. 287-323. Se i øvrigt dennes *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling*, 1943, s. 33-36. Petersens fokus ligger primært på selve samlingen, og jeg udvider perspektivet ved bl.a. at citere fra bibliotekets journalsager og samtidens offentlige modtagelse.

⁴⁶ Jf. *Katalog over den Collinske Manuskriptsamling*, 1905, Collin 541 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Kataloget blev først givet som gave til biblioteket i september 1937. Selv efter afleveringen af samlingen til biblioteket, havde kataloget en praktisk funktion, idet Benedicte Collin i de næste 20 år stod som adgangsgiver til samlingen.

⁴⁷ Brev fra H.O. Lange til Statsraadinde Benedicte Collin, 21.2.1905, journalsag 2240, KBs arkiv (indtil 1943), A9, 1904-06, Det Kgl. Bibliotek, æske 19.

III. 3: Katalog over den Collinske Manuskriptsamling, 1905.
Kataloget blev indlemmet på biblioteket i 1937.
Collin 541 4°, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

at vaage over, at Gavebrevets Bestemmelser overholdes, og det er min Forvisning, at den for Fremtidens Litteraturforskning vil blive en Guldgrube, der ikke let udtømmes.⁴⁸

En større ros kunne Lange næppe give: Grev Otto Thott (1703-1785), gehejmestatsminister og den største bogsamler Danmark nogensinde har kendt, er en af de store velgørere i Det kongelige Biblioteks historie i kraft af sin testamentariske gave af sin omfattende samling af håndskrifter og inkunabler, henholdsvis 4.154 og 6.059 numre.⁴⁹ Dagen efter

⁴⁸ Brev fra H.O. Lange til Etatsraad Jonas Collin, 19.6.1905, *ibid.*

⁴⁹ Jf. Carl S. Petersens *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling*, 1943, s. 33-36, og Anders Toftgaards "Landkort over en samling. Hvad katalogposterne kan fortælle om Otto Thotts håndskriftsamling – og om katalogisering", *Fund og Forskning i Det Kongelige*

Ill. 4: H.O. Lange (1863-1943), overbibliotekar på Det kongelige Bibliotek fra 1901 til 1924. Ukendt fotograf.

Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

sit brev til Collin gav overbibliotekaren en lignende vurdering i et brev til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, dog uden at drage en tilsvarende historisk parallel.⁵⁰ I oktober samme år skrev Lange om "Den Collinske Manuskriptsamling" på forsiden af *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*. Her lød det bl.a., at de over 8.000 numre, som samlingen bestod af, udgjorde "en Forøgelse, der i Omfang og indre Værdi er uden Sidestykke i de sidste Hundrede Aar", og betegnede grundtanken bag samlingen af trykmanuskripter, som "ganske original", selvom det indlemmede materiale "ingenlunde [var] kræsent", hvilket ifølge overbibliotekaren dog skyldtes, at Edvard og Jonas Collin havde villet "se Tiden an, om muligvis de Forfattere, hvis Betydning i Øjeblikket kun var ringe, med Tiden kunde vinde Berømmelse og national Betydning."⁵¹

I Det kongelige Biblioteks årsberetning blev indlemmelsen ikke overraskende også fremhævet. Her konstaterede Lange bl.a., at der "er næppe Tvivl om, at der Aar efter Aar tilintetgøres mange Papirer, f. Eks. i Dødsboer, der indeholder historisk og litterært Materiale af videnskabelig Betydning"⁵², og han fremhævede Collin-samlingens værdi, men der blev ikke fra Langes side lagt op til en mere udadventt eller på anden vis revideret indsamlingspolitik. Som Lange formulerede det: Det kongelige Bibliotek "har her den Opgave at komme til at staa i Folks Bevidsthed som det Sted, hvor man med Sagkundskab og Interesse vil vejlede med Hensyn til Kassation af gamle Papirer og Breve, og hvor man med Pietet vil opbevare for Eftertiden, hvad der har Værdi og blivende Betydning".⁵³ Biblioteket fungerede med andre ord *reaktivt* inden for dette område.

Indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling i Det kongelige Bibliotek bør ses som den første væsentlige begivenhed i en udvikling,

Biblioteks samlinger, 2019, s. 129-160. Der var endog i samlingsmæssig forstand et før og efter indlemmelsen af Den Thottske samling, der som særsamling historisk set befinder sig mellem Gammel Kongelig Samling (GKS) og den nye samling, der efterfulgte den Thottske Samling: Ny Kongelig Samling (NKS).

⁵⁰ Brev fra H.O. Lange til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 20.6.1905, journalsag 2240, KBs arkiv (indtil 1943), A9, 1904-06, Det Kgl. Bibliotek, æske 19.

⁵¹ H.O. Lange: "Den Collinske Manuskriptsamling", *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*, 27.10.1905.

⁵² *Aarsberetning for Det kongelige Bibliotek for 1905-1906. Afgivet til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af Overbibliotekar H. O. Lange*, 1908, s. 2.

⁵³ *Ibid.*

der fører til etableringen af danske forfatterarkiver i det 20. århundrede. Denne private samling blev ikke opbygget ved køb, men ved direkte opsøgende arbejde. Forfatternes reaktioner, hvoraf en del citeres i Carl S. Petersens *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie* (1949), vidner om både samlerens ihærdighed og forfatternes grundlæggende undren over denne kuriøse interesse fra Collin-familiens side.⁵⁴ Endog H.C. Andersen blev af familien, som han var tæt knyttet til, rekrutteret til at opspore manuskripter hos bl.a. vennen B.S. Ingemann (1789-1862) og senere hos Ingemanns enke, Lucie Ingemann (1792-1868).⁵⁵ Den væsentligste forfatter i samlingen er dog H.C. Andersen selv. I *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling* (1943) sammenfatter Carl S. Petersen det rige materiale, som Andersen havde testamenteret til den Collinske samling, hvilket vidner om Andersens tætte og uhyre vigtige forbindelse til det Collinske hus:

Det er ikke blot Udkast, Kladder og Renskrifter til Digte, Skuespil, Eventyr og Rejsebeskrivelser, men ogsaa Karakterbøger, Stile og Optegnelser fra Skoletiden, de første primitive poetiske Forsøg, Ansøgninger og Anbefalinger, udførlige Dagbøger og Almanakker med korte Notitser, Stambogsblade, Digte til ham fra Voxne og Børn, — med andre Ord: Hovedgrundlaget for ethvert Studium af Eventyrdigterens Liv, Personlighed og Skrifter.⁵⁶

Kun et år efter indlemmelsen af Collin-samlingen indtraf en anden markant begivenhed i Det kongelige Biblioteks historie, en begivenhed, der på forskellig vis kan kædes sammen med både indlemmelsen fra 1905, Kommissionen fra 1910 og den ad åre ændrede indsamlingspraksis: indvielsen og ibrugtagningen af den nye biblioteksbygning på Slotsholmen; en bygning, der indvarslede en ny æra. Det kongelige Bibliotek, der var blevet grundlagt af Frederik den 3. i 1648, havde si-

⁵⁴ Jf. artiklen "Den Collinske Manuskriptsamling" (s. 287-323) i Carl S. Petersen: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949. Artiklen er revideret version af en artikel med samme navn fra 1930, der blev trykt i *Bogvennen* i 1930. I den reviderede version er citeret langt flere kommentarer fra forfatterne.

⁵⁵ Jf. oplysninger givet i Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen (1951): *Ingemann-manuskripter. Danske Digtere ved Arbejdet* (red. Paul V. Rubow), bind 16, 1951, s. 7. Citeret fra *H.C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin* (udg. af Chr. Behrend og H. Topsøe-Jensen), 1934, s. 307.

⁵⁶ Carl S. Petersen: *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling*, 1943, s. 34.

Ill. 5: Det kongelige Biblioteks nye bygning. Ukendt fotograf. Fotografiet er taget i perioden umiddelbart efter færdiggørelsen i 1906, da bibliotekshaven endnu ikke er blevet anlagt.

Topografisk samling København, 4°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

den 1673 holdt til i Kunstammerbygningen. Bygningen var dog efter flere århundreders brug ikke længere tidssvarende, bl.a. var pladsen til personale, gæster og bøger alt for begrænset. Brandfaren var desuden overhængende stor, og biblioteket havde været tæt på at blive offer for den altødelæggende brand på Christiansborg Slot den 3. oktober 1884. Efter flere årtiers sagsbehandling, planlægning, stilstand og forhalinger kunne biblioteket i 1906 slå porten op til arkitekt Hans J. Holms prægtige skønvirkeinspirerede bygning. En "bøgernes borg"⁵⁷ i røde teglsten – topmoderne med elevatorer, støvsugeranlæg, bogbinderværk-

⁵⁷ Jf. daværende rigsbibliotekar Palle Birkelunds betegnelse i *Bøgernes borg på Slotsholmen*, 1960.

sted og et fotografisk atelier.⁵⁸ Ved samme lejlighed blev navnet "Det store kongelige Bibliothek" erstattet af "Det kongelige Bibliotek". Det oprindelige navn, der skyldtes, at kongen sideløbende med sit "store" bibliotek i Kunstkammerbygningen, havde haft et mindre håndbogs-bibliotek på slottet, var forældet: Der eksisterede ikke længere en direkte forbindelse mellem det "store" og det "lille" bibliotek, efter at det store som følge af afskaffelsen af enevælden i 1849 var overgået til den danske stat. Desuden havde navnet, som H.O. Lange pointerede i sin årsberetning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, aldrig "i egentlig Forstand [været] officielt, og Bibliotekets latinske Segl lyder paa Bibliotheca Regia".⁵⁹

En mindre del af Den Collinske Manuskriptsamling blev i dén grad synlig på det nyopførte bibliotek: Som en nyskabelse åbnedes i 1908 en permanent udstilling på gallerigangene over bibliotekets vestibule. Af det trykte katalog⁶⁰ fremgår det hvilket overflødhedshorn, der var tale om: Udstillingens 886 numre inkluderede højdepunkter fra alle bibliotekets samlinger, ikke mindst Gammel kongelig Samling, Ny kongelig Samling og Thott-samlingen. Blandt de genstande, der lå til skue, var bl.a. *Flatøbogen* (1387-94), *Den ældre Edda* (13. århundrede), *Den yngre Edda* (14. århundrede) og *Hjertebogen* (ca. 1550). Den Collinske Manuskriptsamling, der i øvrigt var klausuleret,⁶¹ var repræsenteret med mere end 20 numre, heriblandt kladderne til H.C. Andersens eventyr *Det er ganske vist*, J.P. Jacobsens roman *Niels Lyhne*, H.E. Schacks roman *Phantasterne* og N.F.S. Grundtvigs gendigtning *Den Danske Rim-Krønike*.

Biblioteksassistent, dr.phil. Axel Anthon Bjørnbo (1874-1911) havde

⁵⁸ Det Fotografiske Atelier blev etableret året efter indvielsen. Om det nye bibliotek, jf. bl.a. Nan Dahlkild & Steen Bille Larsen (red.): *Dansk Bibliotekshistorie. Bind 1. Biblioteker for de få. Tiden før 1920*, Aarhus 2021. Jf. desuden bl.a. *Det Kgl. Biblioteks gamle og nye Hjem*, særtryk af *Bogvennen* 1904-1906 (1906) og Axel Anthon Bjørnbo: "Det nye kongelige Bibliotek anno 1906", *Gads danske Magasin. Illustreret Maanedsskrift for Hjemmene*, red. Chr. Gulmann og L. Moltesen, november 1906, 10. Aargang, s. 136-148.

⁵⁹ Jf. H.O. Langes redegørelser i *Årsberetning for Det kongelige Bibliotek for 1906-1909. Afgivet til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af Overbibliotekar H.O. Lange*, 1909, s. 1.

⁶⁰ *Katalog over Det kongelige Biblioteks permanente Udstilling*, 1908.

⁶¹ Samlingen var som udgangspunkt klausuleret, og adgangsgiveren var Benedicte Collin, enke efter Jonas Collin, og hun gav i de følgende årtier interesserede forskere adgang til manuskripter i den Collinske manuskriptsamling, jf. Benedicte Collins breve til overbibliotekar H.O. Lange og fra og med 1924 til den nye overbibliotekar Carl S. Petersen, Brevsager, A10, KBs arkiv (indtil 1943), Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 6: *Det kongelige Biblioteks permanente Udstilling*. Ukendt fotograf. Man ser på dette fotografi, der viser galleriet over forhallen på det nybyggede bibliotek, en mindre del af den nye permanente udstilling: to montrere og en af de i alt otte jordglobusser, der blev vist på udstillingen, der åbnede i 1908. Ukendt fotograf. Fotografiet kan tidligst stamme fra 1912, idet man kan skimte Georg Brandes-arkivet i baggrunden.

Topografisk samling, København, 2°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

været med til at udvælge genstande til udstillingen.⁶² Bjørnbos løbebane på Det kongelige Bibliotek indledtes som volontør i 1902, og han havde siden 1906 været tilknyttet bibliotekets håndskriftsamling. Bjørnbos navn er i dag ukendt, og han er heller ikke indskrevet i det 20. århundredes bibliotekshistorie,⁶³ men han var vigtig i den udvikling, som Kommissionen var del af. Her i 1908 fungerede han som sekretær for Videnskabernes Selskabs "Kommission til Registrering af litterære Kilder til dansk Historie i Udlandet". Han havde i 1905 været forslagsstiller til denne kommission, og han bestred sekretærposten i den fra 1906 til sin tidlige død i 1911. Bjørnbo var medstifter af Bibliotekarforeningen i 1908 og medlem af dens bestyrelse til 1910. Desuden blev han medlem af Kommissionen, som blev nedsat i 1910. For Bjørnbo var indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling ansporende for en revideret accessionspolitik for håndskriftområdet: Dette fremgår tydeligt af hans artikel "Blandt Manuskripter og Inkunabler i Det kongelige Bibliotek", der blev trykt i *Gads danske Magasin* i 1908.⁶⁴ I artiklen gennemgik han detaljeret den permanente udstillingsindhold og i artiklens sidste del priste han Den Collinske Manuskriptsamling og brugte indlemmelsen som en kærkommen anledning til at reflektere over nationalbibliotekets hidtidige indlemmelsespolitik. Bjørnbo konstaterede, at mange af de "[...] autograferede Værker fra den nyere og nyeste Tid næsten alle [er] taget fra Collins for faa Aar

⁶² Bjørnbos deltagelse fremgår af hans artikel i *Gads danske Magasin* i 1908.

⁶³ En undtagelse er Nan Dahlkild & Steen Bille Larsen (red.): *Dansk Bibliotekshistorie. Bind 1. Biblioteker for de få. Tiden før 1920*, Aarhus 2021, hvor Bjørnbo kort nævnes i forbindelse med diskussionen om den manglende koordinering af bogindkøbene på Det kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket og Universitetsbiblioteket (s. 267). En anden undtagelse, ligeledes i forbindelse med biblioteksdebatten, er Torsten Schlichtkrull: *Universitetsbiblioteket efter 1728. Bidrag til en samlings historie*, Odense 2024, s. 212-213. Faktuelle informationer om Bjørnbo kan findes i Albert Fabritius' *Det kongelige Biblioteks Embedsmænd og Funktionærer 1653-1943*, 1943, s. 88-89, Svend Dahls artikel i *Dansk Bibliografisk Leksikon* fra 1979 (kan søges på internettet) samt i nekrologer fra samtiden, jf. bl.a. Rasmus Besthorn: "Axel Anthon Bjørnbo", *Dagbladet*, 7.10.1911, F.v.J.: "Dr. A.A. Bjørnbo pludselig død", *Riget*, 7.10.1911, J.C.: "Underbibliotekar Axel Anthon Bjørnbo", *Berlingske Politiske og Avertissementstidende, Aften*, 7.10.1911, J.E.: "Axel A. Bjørnbo", *Politiken*, 7.10.1911 og Carl Dumreicher: "Axel Anthon Bjørnbo", *København*, 8.10.1911.

⁶⁴ Axel Anthon Bjørnbo: "Blandt Manuskripter og Inkunabler i Det kongelige Bibliotek", *Gads danske Magasin*, 1907-1908, s. 721-731 og 789-798.

siden til Biblioteket skænkede Samling”⁶⁵ og at uden “den Collinske Samling vilde Udstillinger af denne Art vedrørende nyere Forfattere simpelthen være en Umulighed”.⁶⁶ Som H.O. Lange havde gjort det i *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* tre år tidligere, fremhævede Bjørnbo, “at den Collinske Samling er og i endnu højere Grad vil blive en litterær Guldgrube”.⁶⁷ Som man kan se, anvendte både Lange og Bjørnbo metaforen “Guldgrube” om materialet; værdien stod ikke til diskussion. Lange havde dog, hverken i sine breve til Jonas Collin eller til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet eller i sin offentlige erklæring i pressen, set indlæmmelsen af den righoldige samling som anledning til at arbejde med en udadventt indlæmmelsespolitik, hvad angik håndskrifter, herunder ikke mindst nulevende forfattere. Her stillede sagen sig anderledes for Bjørnbo, der forskød fokus fra den indlemmede samling til den fremtidige indsamling:

Uvilkaarlig spørger man sig selv, om det beundringsværdige Samlerarbejde, en enkelt Familie her har præsteret, vil blive fortsat af den Institution, i hvis Eje Samlingen er havnet. Vil det gaa saadan, at den vil standse med det Aar, den blev Statens Ejendom? Vil Kilderne til det 20. Aarhundredes danske Litteraturhistorie blive spredt for alle Vinde, eller vil Erhvervelsen af Collinernes Samling overbevise vort Nationalbibliotek om, at der med denne Slægts rundhaandede Gave følger en Forpligtelse til at fortsætte dens Gerning? Og – vil vore Digtere og Forfattere være rede til at skænke Biblioteket deres Manuskripter, deres Udkast og Forarbejder? Opgaven lader sig jo kun løse, naar der fra *begge* Sider er Forstaaelse af Sagen og Enighed om Maalet: Bevarelsen af det, der i Øjeblikket synes at være Papirkurvsføde, men om hundrede Aar bliver litterære Skatte af en nu ganske uberegnelig Værdi. Men én Ting er vis: Skal et saadant Arbejde gøres, maa det sættes i System; at samle i Ny og Næ, som vore Biblioteker hidtil har gjort, fører *ikke* til Maalet! Den Collinske Slægt har vist os Vejen!⁶⁸

⁶⁵ Bjørnbo (1908), s. 795.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Bjørnbo (1908), s. 796.

⁶⁸ Ibid.

Ill. 7. Axel Anthon Bjørnbo (1874-1911), matematikhistoriker. Biblioteksassistent ved Det kongelige Bibliotek.

Ukendt fotograf.

Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Passagen er central, fordi den illustrerer, hvordan indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling, dette mangeårige private foretagende, kaldte på en ændret – og tidssvarende – institutionel praksis. De ad hoc-prægede indlemmelser på ydre foranledning skulle afløses af en mere systematisk anlagt accessionspolitik og -praksis. Samtidig er det tydeligt, at denne politik så at sige voksede ‘nedefra og op’ og på dette tidspunkt krævede klarsynede og viljestærke ambassadører som bl.a. Bjørnbo. Nationalbiblioteket, herunder implicit dets overbibliotekar H.O. Lange, skulle ifølge Bjørnbo “overbevise[s]”. Det samme gjaldt de forfattere, hvis manuskripter pt. blev “Papirkurvsføde”. Et samarbejde mellem fagfolk og forfattere var nødvendigt. Spørgsmålet var nu, hvordan det kunne komme i stand?

Mødet i Bibliotekarforeningen i januar 1910

Initiativet til Kommissionen udsprang af foredraget “Hvilke Forholdsregler bør træffes for at sikre vore Forfatteres litterære Efterladenskaber

mod Tilintetgørelse?”, et foredrag, som overbibliotekar Sofus Larsen fra Universitetsbiblioteket holdt i Bibliotekarforeningen lørdag den 15. januar 1910. Foreningen, der i 1908 var blevet stiftet på initiativ af H.O. Lange, Sofus Larsen, Raphael Meyer (1869-1953) og Axel A. Bjørnbo med henblik på at organisere standen af biblioteksansatte,⁶⁹ havde efter samråd med Dansk Forfatterforening, Den nationale Forfatterforening og Danske Dramatikeres Forbund inviteret en række forfattere og videnskabsfolk til at deltage i mødet, der fandt sted i det nybyggede Grundtvigs Hus i Studiestræde nr. 36-40. Fra biblioteksverdenen deltog ansatte ved Det kongelige Bibliotek (overbibliotekar H.O. Lange, bibliotekar H. Ehrencron-Müller (1868-1953)⁷⁰, biblioteksassistent Axel A. Bjørnbo,⁷¹ bibliotekar Julius Clausen (1868-1951) og underbibliotekar Carl S. Petersen⁷²), Universitetsbiblioteket (foredragsholderen selv og biblioteksassistent Carl Dumreicher (1879-1965)) og Landbohøjskolens Bibliotek (overbibliotekar Raphael Meyer, der også var formand for Bibliotekarforeningen). Fra Københavns Universitet deltog bl.a. professorerne J.L. Heiberg (filolog, 1854-1928), William Scharling (økonom, 1837-1911), C.L. Wilkens (filosof, 1844-1929), Julius Paludan (litteraturhistoriker, 1843-1926), Otto Borchsenius (litteraturhistoriker, 1844-1925) og Vilhelm Østergaard (litteraturhistoriker, 1852-1928) samt historikeren Aage Friis (1870-1949). Forfatterne talte bl.a. Martin Andersen Nexø (1859-1964), Aage H. von Kohl (1877-1946), Hjalmar Bergstrøm (1868-1914), Palle von Rosenkrantz (1867-1941), Ingeborg Maria Sick (1858-1951), Carl Behrens (1867-1946), Harald Kidde (1867-1946) og Jakob Knudsen (1858-1917).

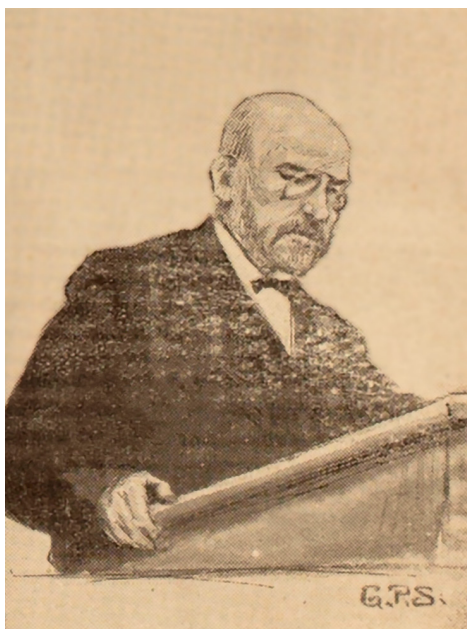
Sofus Larsens foredrag og den efterfølgende diskussion kan i et vist omfang rekonstrueres ud fra de referater, der blev bragt i aviserne

⁶⁹ Jf. dokumenter i *Bibliotekarforeningen*, Tilg. 335, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Bibliotekarforeningen blev opløst i 1916 som følge af grundlæggelsen af den bredere anlagte og landsdækkende “Dansk Biblioteksforening”.

⁷⁰ Ehrencron-Müller fungerede derudover som bibliotekar ved kongens Haandbibliotek.

⁷¹ Bjørnbo var i perioden 1908-1910 ligeledes medlem af Bibliotekarforeningens bestyrelse og dermed et bindeled mellem Det kongelige Bibliotek og foreningen.

⁷² Det fremgår ikke tydeligt af avisreferaterne, hvorvidt underbibliotekar Carl S. Petersen og bibliotekar H. Ehrencron-Müller deltog i mødet. Hvor de øvrige personers navne optræder i referaterne af diskussionerne, er Petersen og Ehrencron-Müllers navne fraværende. Da begge nævnes i avisreferaterne på listen over kommissionsmedlemmer, der blev udpeget på mødet, tyder alt på, at de var til stede.

Ill. 8. Overbibliotekar Sofus Larsen holder sit foredrag "Hvilke Forholdsregler bør træffes for at sikre vore Forfatteres litterære Efterladenskaber mod Tilintetgørelse?". Illustration til den ikke-signerede artikel "Vore Forfatteres litterære Efterladenskaber. En Protest imod Tilintetgørelsen", *Dagbladet*, 16.1.1910. Tegning: Gerda Ploug Sarp (1881-1968).

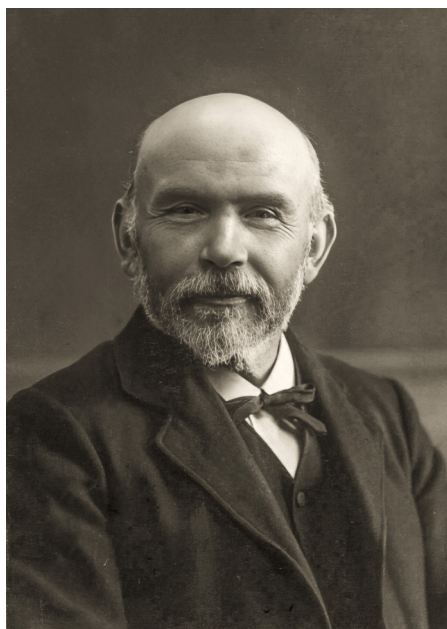
Dannebrog, *Berlingske politiske- og Avertissementstidende* og *Dagbladet* i dagene efter mødet.⁷³ Referaterne adskiller sig lidt fra hinanden, men der er væsentlige overlap, der muliggør, at diskussionernes hovedsynspunkter troværdigt kan sammenstykkedes. I foredraget betonedes Larsen, at forfatterens papirer i høj grad var truet af tilintetgørelse, når deres ophavsmænd afgik ved døden. Retorisk spurgte Larsen, om ikke de trykte værker var tilstrækkeligt kildemateriale, og at man for den resterende del af materialet måtte antage, at "det havde [forfatteren] ikke ønsket fremlagt for Offentligheden"?⁷⁴ Som svar betonedes foredragsholderen, at de efterladte papirer gav "Indblik i Forfatterens Arbejdsmaade og Personlighed" samt mulighed for at rette korrekturfejl i de trykte udgaver

⁷³ NN: "Forfatterens litterære Efterladenskaber. Hvorledes kan de sikres mod Tilintetgørelse? En diskussion mellem Bibliotheks-Embedsmænd og Forfattere", *Dannebrog*, 16.1.1910; NN: "Vore Forfatteres litterære Efterladenskaber. En Protest imod Tilintetgørelsen", *Dagbladet*, 16.1.1910; NN: "Danske Forfatteres Efterladenskaber. Et Møde i Bibliothekarforeningen", *Berlingske politiske og Avertissementstidende*, 17.1.1910.

⁷⁴ NN: "Vore Forfatteres litterære Efterladenskaber. En Protest imod Tilintetgørelsen", *Dagbladet*, 16.1.1910.

Ill. 9. Sofus Larsen (1855-1938), overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket fra 1909 til 1925.

Fotograf: Frederik Riise (1863-1933).
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen,
Det Kgl. Bibliotek.

på baggrund af de foreliggende manuskripter.⁷⁵ Ønskede forfatteren selv sine papirer destrueret, opstod ifølge Larsen det paradoks, at de få dokumenter, der ved et tilfælde blev bevaret, automatisk fik tildelt en (for) stor betydning.⁷⁶ Foredraget blev afsluttet med et praktisk forslag: I et samarbejde mellem Bibliotekarforeningen og de danske forfatterforeninger skulle der nedsættes en kommission, der både varetog kontakten til forfatterne og udpegede relevante biblioteker, der kunne indlemme relevant materiale, eventuelt som testamentarisk gave. Det kongelige Bibliotek skulle desuden stå for opgaven med at bogføre indlæmmelserne.

Referaterne fra den livlige diskussion, hvori biblioteksfolk, videnskabsmænd og forfattere deltog, giver et godt indtryk af de forskellige holdninger i rummet, herunder den uenighed, der også kunne spores. Grundlæggende kan diskussionerne koges ned til følgende emner: *kurateringens udfordringer, andre materialetypers relevans og juridiske aspekter.*

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

Det første, væsentligste og mest omdiskuterede spørgsmål vedrørte spørgsmålet om kuratering, dvs. udvælgelse, udelukkelse og eventuel kassation. Udmeldingen fra H.O. Lange var, at kun det, der havde varig værdi, burde indlemmes, og at en udskillelse ad åre kunne blive nødvendig. Langes model var her tydeligvis Collins samling og den udskillelse af værdiløst, der for denne samplings vedkommende skulle ske efter 20 år. Fra professorerne Scharling og Heiberg lød det, at man hverken skulle eller kunne opbevare *det hele* og slet ikke mængder af makulatur, og at vanskeligheden i praksis bestod i at skelne mellem de litterære efterladenskaber, der var bevaringsværdige, og dem, der ikke var. I *Dagbladets* referat forlød det, at "yngre Biblioteksmænd", omvendt mente, at bibliotekarerne var opgaven voksen, og at "man [allerede nu] samler og indregistrerer ogsaa enhver Cirkus- eller Biograftheater-Plakat".⁷⁷ Forfatterne Rosenkranz og Kohl mente, at "det var ganske utilladeligt at indføre en saadan Sondring [mellem værdifuldt og værdiløst]. Hvad Samtidens kloge fandt kassabelt, fik ofte en stor Betydning for dem, der i Eftertiden skulde studere vedkommende Tids Kultur og Litteraturhistorie."⁷⁸ I *Dagbladet* lød det herefter, at de to forfattere fik "Bistand af Indlederen [Sofus Larsen], som i fine afsluttende Bemærkninger udtalte, at ogsaa han fandt det udenfor Bibliothekernes Opgave at effektuere Censur".⁷⁹ Ud over spørgsmålet om kuratering, som man ikke nåede til enighed om, var der flere deltagere i diskussionen, der pegede på, at andet materiale ligeledes fortjente at blive bevaret for eftertiden. Læge og medicinalhistoriker John W.S. Johnson (1868-1929) understregede, at ikke kun manuskripter, men også breve og aktstykker burde indlemmes ved samme lejlighed. Forfatteren Martin Andersen Nexø påpegede, at nogle forfattere, inklusive ham selv, foretog mange rettelser i korrekturfaserne, hvorfor man snarere

⁷⁷ Her henvises utvivlsomt til den revision af Pligtafleveringsloven, der i 1902 udvidede pligtafleveringen til i langt højere grad også at dække småtryk (nu i to eksemplarer). De voldsomme mængder, der indkom i de efterfølgende årtier, bl.a. som masseproduktionen af tryksager, førte til en revision af loven i 1927, jf. Grethe Jacobsen: "Pligtaflevering 1850-1997", *Den trykte kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år* (red. Henrik Horstbøll og John T. Lauridsen), 1998, s. 103-140. De "yngre Biblioteksmænd" fra Det kongelige Bibliotek, der nævnes i avisartiklen, kunne derfor have været Carl S. Petersen og Axel A. Bjørnbo.

⁷⁸ NN: "Vore Forfatteres litterære Efterladenskaber. En Protest imod Tilintetgørelsen", *Dagbladet*, 16.1.1910.

⁷⁹ Ibid.

burde gemme den sidste korrektur. Derudover påpegede historikeren Aage Friis, at også forlagene og i særdeleshed Gyldendal (Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag) lå inde med væsentligt materiale. Endelig var der spørgsmålet om det juridiske: Forfatteren Palle von Rosenkrantz pointerede, at man havde brug for juridisk assistance, så man dels sikrede sig, at ophavsretten⁸⁰ blev respekteret, dels kunne imødegå krav fra arvinger, der i kraft af deres slægtnings testamentariske gave, gik glip af den økonomiske gevinst, som et salg kunne have indbragt. En situation man kunne undgå, foreslog Bjørnbo, hvis man allerede indsamlede manuskripterne i forfatterens levetid; dette forslag var ligeledes inspireret af den praksis, der lå bag Den Collinske Manuskriptsamling.

På mødet i Bibliotekarforeningen blev det foreslået, at der blev nedsat et udvalg bestående af tre biblioteksansatte (Sofus Larsen, Carl S. Petersen og H. Ehrencron-Müller), to forfattere (Aage von Kohl og Hjalmar Bergstrøm) og to videnskabsmænd (J.L. Heiberg og Aage Friis). Efter som begge akademikere på grund "af Mangel paa Tid helst ønskede sig fritagne for Hvervet, fik Udvalget Ret til at supplere sig", som slutordene i artiklen i *Berlingske politiske- og Avertissementstidende* lød.⁸¹ En ny artikel fulgte to dage senere i samme avis. Med tydelig tilfredshed skrev signaturen "Iagttageren" om den kommission, der skulle nedsættes, og om den diskussion, der var gået forud: Det var "Ord i rette Tid, som blev talt paa Bibliotekarforeningens Møde forleden", og skribenten understregede behovet for at redde denne del af kulturarven, der var truet af "Ligegyldighed og Sorgløshed, Misforstaaelse og ond Vilje".⁸² I artiklen blev indsamlingen af ældre materiale dog fremhævet på bekostning af de endnu levende forfatters manuskripter og breve.

⁸⁰ I debatten anvendtes den almindelige betegnelse "forfatterret" (jf. den på dette tidspunkt seneste revision af loven: *Lov om Forfatterret og Kunstnerret. Stadfæstet af Hs. Maj. Kong Christian IX d. 19. December 1902. Med et Tillæg indeholdende Bernerkonventionen*, 1903). I artiklen anvendes det nutidige begreb "ophavsret". I 1910 varede forfatterretten 50 år efter forfatterens død. I 1961 blev "forfatterret" og "kunstnerret" i en revision af loven slået sammen til "ophavsret".

⁸¹ NN: "Danske Forfatteres Efterladenskaber. Et Møde i Bibliothekarforeningen", *Berlingske politiske og Avertissementstidende*, 17.1.1910.

⁸² [Iagttageren]: "Danske Forfatteres Efterladenskaber", *Berlingske politiske og Avertissementstidende*, 19.1.1910, 2. udgave.

Det forberedende arbejde

Udover de fem medlemmer, der var blevet udpeget på mødet i Bibliotekarforeningen, blev kommissionen på dens første møde den 18. marts, der blev afholdt på Universitetsbiblioteket,⁸³ suppleret med fire medlemmer: Bjørnbo, læge og medicinalhistoriker John W.S. Johnsson⁸⁴, forfatteren Henri Nathansen (1868-1944) og overretssagfører Jakob E. Gelting⁸⁵ (1881-1956). Kommissionen havde en meget let bibliotekarisk overvægt, men sammensætningen sikrede, at de væsentligste to forskningsbiblioteker var repræsenteret; at perspektivet var bredere anlagt end kun skønlitteraturen (Johnsson); og at juridisk bistand var for hånden (Gelting). Sofus Larsen blev formand for det initiativ, der blev døbt *Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*. Udover at være foredragsholder og initiator havde Larsen, da han blev overbibliotekar på Universitetsbiblioteket i 1909, sat fokus på katalogisering af den noget forsømte håndskriftsamling, der fandtes på biblioteket, og iværksat bevaringstiltag.⁸⁶

I dag kan man måske undre sig over, at Sofus Larsen blev kommissionsformand og at Universitetsbiblioteket var tænkt som en ligeværdig modtager af brevene og manuskripterne. Her skal det medtænkes, at Håndskriftsamlingen på Det kongelige Bibliotek på dette tidspunkt ikke indtog en lige så central rolle som i dag, hvad angår arkiver efter bl.a. skønlitterære forfattere. I 1910 fandtes der, som det blev nævnt indledningsvist, væsentlige litterære dokumenter og arkiver på Univer-

⁸³ Jf. forhandlingsprotokollen, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

⁸⁴ Johnssons interesse gjaldt især de medicinske håndskrifter. Han bidrog nogle år senere med katalogisering af disse håndskrifter på Det kongelige Bibliotek, jf. journalsag 2970, KBs arkiv (indtil 1943), A9, 1913-15, Det Kgl. Bibliotek, æske 25.

⁸⁵ Gelting var året efter medstifter af Dansk Sprog- og Litteraturselskab, medlem af dets bestyrelse fra 1921-46 (bortset fra nogle måneder fra marts 1930 til september 1931) samt kasserer i perioden 1911-1930.

⁸⁶ Jf. bl.a. de respektive betragtninger i Alfred Krarups bidrag "Lidt om Universitetsbibliotekets Haandskrifter" til Carl Dumreicher (red.): *Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis. Nyt og gammelt fra Universitetets Bibliotek og Arkiv*, 1920, s. 51-64, og Sofus Larsen: "Om Konserveringen af Haandskrifter og Arkivalia i Københavns Universitets Bibliotek og Arkiv", *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, årg. VIII, 1921, s. 95-116. Jf. desuden Alfred Krarup: *Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter i Samlingerne E donatione variorum, Additamenta, Rostgaards, Schønnings og Ørstedes Samling I-II*, 1929-35.

sitetsbiblioteket.⁸⁷ Ikke desto mindre var Sofus Larsen et overraskende valg som kommissionsformand, fordi H.O. Lange som overbibliotekar på Det kongelige Bibliotek havde ligget lige for, eftersom de moderne digtermanuskripter, der trods alt var blevet indlemmet, fandtes på Det kongelige Bibliotek, hvorimod Universitetsbibliotekets indsamlingspolitik på håndskriftsområdet var reaktiv. At overbibliotekaren på Det kongelige Bibliotek ikke blev formand for den nye kommission, kan skyldes to faktorer: For det første, at Lange var skeptisk i forhold til kommissoriet (dette viste sig allerede til diskussionsaftenen i Bibliotekarforeningen); for det andet, at der herskede en klar og mangeårig rivalisering mellem de to institutioner hvad visse ansvarsområder, herunder håndskrifterne, angik,⁸⁸ hvorfor Larsens nye rolle var lige så meget en appelsin i turbanen for Larsen, som den formodentlig var en torn i øjet på Lange. Sidstnævntes manglende samarbejdsvilje kom da også til at komplicere Kommissionens arbejde.

At man i 1910 fik idéen til at nedsætte en kommission, kan til gengæld ikke undre. Perioden vrimlede med sådanne, ikke mindst de talrige politiske kommissioner, herunder bl.a. Forsvarskommissionen. Det må dog understreges, at Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve vanskeligt kan sammenlignes med en politisk nedsat kommission. Repræsentanter for de direkte involverede indgik i kommissionsarbejdet (forfattere og biblioteksfolk, men ikke videnskabsmænd⁸⁹), men der var ret beset *ikke* en sag, der grundlæggende skulle

⁸⁷ I et mindre omfang befandt der sig litterære håndskrifter på Rigsarkivet. Rigsarkivet besad bl.a. Grundtvigs arkiv, som enken i 1890, atten år efter sin mands død, havde deponeret her. For de historiske grænseflader til Rigsarkivet, jf. Svend Gissel: "Om indsamlingen af håndskrifter og arkivalier til Det kongelige Bibliotek", *Magasin*, årg. 5, nr. 4, 1990, s. 15-28.

⁸⁸ I et efterskrift til A.G. Drachmanns artikel om Sofus Larsen i *Bibliotekshistorie* 2, nr. 1, 1988 (s. 120-142), skriver Marton de Hartyani (fra Det kongelige Bibliotek), at "undersøger man Larsens bibliotekspolitik, fremstår ét gennemgående træk, at søge ligestillingen med Det kongelige Bibliotek fastholdt" og "Larsen var den sidste, som søgte at hævde Universitetsbibliotekets traditioner i uændret skikkelse", Marton de Hartyani: "Efterskrift", s. 143-151, her side 148 og 150.

⁸⁹ Her skal man dog være opmærksom på, at Sofus Larsen, Carl S. Petersen og Axel A. Bjørnbo på trods af deres biblioteksansættelser var videnskabsfolk i egen ret. Samtidig har deres *mindset* i denne forbindelse været præget af deres institution, dvs. deltagelsen bør i overvejende grad forstås som umiddelbart motiveret af indsamlingsarbejdets nødvendighed og i mindre grad af det videnskabelige potentiale, der lå i det indsamlede materiale, selvom disse to aspekter selvsagt ikke kan skilles ad.

undersøges: Breve og manuskripterets værdi som kulturarvsmateriale var baggrunden for nedsættelsen af udvalget. Man skred så at sige hurtigt til det praktiske arbejde i form af bl.a. direkte henvendelser.⁹⁰ Kommissionen adskiller sig herved fra en 'kulturel' kommission som Videnskabskabernes Selskabs "Kommission til Registrering af litterære Kilder til dansk Historie i Udlandet", der var blevet nedsat i 1906 og hvis medlemmer talte H.O. Lange: Modsat denne handlede det for Kommissionen fra 1910 ikke blot om at registrere materiale i eksisterende arkiver, men om at supplere disse ved bredt anlagte henvendelser. Dette kan forklare en del af den debat, som Kommissionens aktiviteter udløste.

Inden første møde i Kommissionen havde overretssagfører Jakob E. Gelting sonderet privatarkivsområdet i en rapport dateret 4. marts 1910.⁹¹ Gelting konstaterede, at den "danske Lovgivning indeholder ingen særlige Regler om Rettigheder over Manuskripter og lignende kun i enkelte skriftlige Exemplarer foreliggende Papirer (Breve, Materialsamlinger, Notater m.m.)." Fra et indsamlingsperspektiv var arkivinstitutionerne derfor "i Almindelighed henvist til at søge Manuskripter Overgang i offentlige Bibliothekers Eje realiseret gennem private Viljeserklæringer fra de paagældende Ejere."⁹² Det ville, skrev Gelting, – juridisk set – være at foretrække, at forfatteren forærede materialet i levende live – i form af det "Vorlass", der som teoretisk begreb først vandt indpas mange årtier senere. Sagen var dog mere kompliceret end som så:

Forholdet vanskeliggøres imidlertid dels ved en mulig ret hyppig tilstedeværende Ulyst hos Forfatteren til i levende Live at skille sig af med Manuskriptet (navnlig hvor dette ved Rettelser etc. indeholder Erindringer om Værkets Tilblivelse), dels forsaavidt angaar videnskabelige Materialsamlinger, Forarbejder og lignende derved, at disse som Regel stadig vil være af Betydning og Nytte for Ejeren, ligesom ogsaa Ejere af Breve maa antages ofte at ville ønske at beholde dem, saalænge de lever. Man vises da i mange Tilfælde hen til at søge andre Former.

⁹⁰ Jf. Carl S. Petersens virke i Kommissionens forretningsudvalg.

⁹¹ Jakob E. Gelting: "Bemærkninger om retlige Dispositioner til Erhvervelse for offentlige Bibliotheker af Forfatteres efterladte Manuskripter m.m.", *Manuskriptkommissionens Papirer*.

⁹² Gelting nævner muligheden for "Expropriation ("Grundlovens § 82"), men at denne kun var relevant i forhold til "Bevarelse af særlig betydningsfulde eller værdifulde Manuskripter mod Tilintetgørelse eller Udførelse af Landet."

Disse “andre Former” var deponering, testamentering og køb. Den testamentariske gave var heller ikke uden problemer, fordi testator inden sin død kunne ødelægge, sælge eller forære materialet bort – eller helt ændre testamentet. Et andet resultat af Geltings arbejde var tre detaljerede og maskinskrevne udkast til henholdsvis et gavebrev, testamente og salgsdokument. Dokumenterne var klar til brug; materialet skulle blot specificeres og aftalte klausuler indføres. En almindelig klausulering bestod i at indsætte en adgangsgiver til materialet (typisk: donator) og specificere det antal år klausuleringen skulle vare.⁹³ Geltings dokumenter fandt dog tilsyneladende aldrig anvendelse.

På Kommissionens første møde nedsatte de ni medlemmer et forretningsudvalg bestående af Carl S. Petersen, Jakob E. Gelting og John W.J. Johnsson. Forretningsudvalget skulle forestå det praktiske daglige arbejde, hvorimod hele kommissionen udelukkende trådte sammen i tilfælde af særlige spørgsmål eller i forbindelse med udpegning af nye medlemmer til forretningsudvalget. Kommissoriet blev præciseret i det håndskrevne dokument, “Bestemmelser vedtagne af Kommissionen til Indsamling af Manuskripter og Breve”, som Sofus Larsen underskrev på det første møde.⁹⁴ Ifølge de fem paragraffer skulle forretningsudvalget på eget eller andres (dvs. et “Statsbiblioteks”⁹⁵ eller et af Kommissionens øvrige medlemmers) initiativ videreformidle “Manuskripter, Breve og Optegnelser” til et “offentligt Bibliotek/Arkiv”. Sidstnævnte stilles der to betingelser til: På den ene side skulle det opfylde (ikke nærmere specificerede) sikkerheds- og bevaringsmæssige krav, på den anden side skulle institutionen forpligte sig til at gøre materialet offentligt tilgængeligt.⁹⁶ Hvis donator ikke havde et specifikt bibliotek i tankerne, ville materialet blive skænket til et af statens biblioteker, “som repræsenterer Faget”. Resten skulle deles mellem Det kongelige

⁹³ På baggrund af den gældende nutidige praksis kan man undre sig over, at det fortrykte gavebrev muliggør, at donator med et aftalt antal dages frist kan låne sit donerede materiale hjem i et aftalt antal dage. Det samme gælder deponeringen, hvor materialet af deponator kan kræves tilbageleveret med et “Varsel af 8 Dage, hvor Bibliotekets Expedition er i Funktion”.

⁹⁴ *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

⁹⁵ “Statsbibliotek” anvendes her som fællesbetegnelse for Det kongelige Bibliotek, Københavns Universitetsbibliotek og det relativt nye Statsbibliotek (1902) i Aarhus.

⁹⁶ Forfattere kunne godt klausulere deres papirer i en længere årrække, men det handlede om tilgængeliggørelse for eftertiden.

Bibliotek og Universitetsbiblioteket efter følgende princip: Førstnævnte ville modtage "Manuskripter af Forfattere med Begyndelsesbogstaver fra A-L, det sidstnævnte Resten (M-Ø)". Den alfabetiske fordeling indikerer stærkt rivaliseringen mellem de to aftagerinstitutioner; via denne – temmelig kontraintuitive – fordeling, undgik man konflikter mellem de to biblioteker. Universitetsbiblioteket forpligtede sig desuden til at "modtage de Manuskripter, som de øvrige Biblioteker ikke maatte ønske at opbevare." Forretningsudvalget havde en helt central rolle i Kommissionen, men udvalget blev forpligtet til "med visse Mellemrum f. Eks. et Aar" at indsende lister over det indlemmede materiale til sagens parter.⁹⁷

Dagen efter mødet den 18. marts 1910, hvor bestemmelserne for Kommissionens arbejde blev underskrevet, og hvor en kort pressestekst om nedsættelsen af Kommissionen blev sendt ud,⁹⁸ skrev et af de menige medlemmer, forfatteren Hjalmar Bergstrøm, til formanden. I brevet takkedes Sofus Larsen "for det store og kyndige Arbejde, De personlig har nedlagt i Manuskriptsagen", hvorfor "den forhaabentlig gaar en sikker Fremtid i Møde". Derudover foreslog Bergstrøm, at man skrev "en offentlig Redegørelse fra Kommissionens Side (enten tilstillet Hovedbladene direkte eller gennem Ritzaus Bureau) vilde være egnet til at vække Opmærksomhed og Interesse for Sagen i videre Kredse?".⁹⁹ Idéen om at udsende et "Cirkulære"¹⁰⁰ og en følgeskrivelse til "Forfattere, litterære Personligheder m.fl." blev vedtaget på Forretningsudvalgets møde den 21. marts, hvor det ligeledes blev diskuteret, "efter hvilket System og til hvem Henvendelse skulde ske".¹⁰¹ Til næste møde

⁹⁷ Interessenterne specificeres som "Overbibliotekarerne ved det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket", "Kommissionens enkelte Medlemmer" og "Bibliotekarforeningen samt andre af Sagens interesserede Institutioner".

⁹⁸ Jf. den korte tekst "Danske Forfatters Manuskripter", der blev trykt de følgende dage i *Nationaltidende* (19.3.1910), *Dannebrog* (20.3), *Social-Demokraten* (21.3) og *Berlingske politiske og Avertissementstidende* (21.3).

⁹⁹ Brev fra Hjalmar Bergstrøm til Sofus Larsen, 19.3.1910, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

¹⁰⁰ Betegnelsen skal ikke forstås i dets moderne betydning, dvs. en "skrivelse fra en højere myndighed til underordnede myndigheder især i den offentlige administration vedr. den praktiske gennemførelse af en lov" (*Den Danske Ordbog*).

¹⁰¹ "Forhandlingsprotokol fra Forretningsudvalget indenfor Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve. København 1910", *Manuskriptkommissionens Papirer*.

i Forretningsudvalget den 6. april blev et udkast præsenteret, diskuteret og "bragtes i endelig Form for nu at sendes til Trykken."¹⁰² Der blev udarbejdet en liste over dem, "der i første omgang skulle kontaktes". Desuden blev Carl S. Petersen valgt til "Sekretær, saaledes at Korrespondancen fortrinsvis skulde besørges af ham". En regning fra Bianco Lunos Bogtrykkeri fra 13. april viser, at ikke kun cirkulæret blev trykt, men ligeledes forretningsudvalgets brevpapir og to typer henvendelser til forfatterne (en indledende og en opfølgende). Desuden blev der leveret frankerete svarkuverter med fortrykt adresse. Kommissionens officielle adresse var på Det kongelige Bibliotek. Både cirkulæret og de enkelte følgeskrivelser blev trykt i hver 960 eksemplarer, hvilket vidner om Kommissionens ambitioner om en omfattende og tydeligvis fler-, hvis ikke ligefrem mangeårig, indsats. Som det fremgår af referatet fra 17. april i forretningsudvalgets forhandlingsprotokol, udsendte man henvendelser til "34 nulevende skønlitterære Forfattere og til 21 Personer i hvis Eje litterære Papirer formentes at befinde sig". Efter denne første henvendelse udsendtes den 27. april og 1. maj henholdsvis 10 og 32 henvendelser.¹⁰³ Samlet set var der en nogenlunde ligelig fordeling mellem de tre modtagergrupper: 1) skønlitterære forfattere, 2) akademikere (professorer, docenter el. lign.) og 3) arvinger til særligt førstnævnte gruppe. De hidtidige udgifter blev dækket af Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket, hvorimod senere udgifter skulle aftales særskilt.¹⁰⁴

Cirkulæret

Cirkulæret, der blev sendt ud, tjente et dobbelt formål: dels fungerede det som en pressemeddelelse (jf. Bergstrøms forslag), dels var det informationsmateriale til de forfattere og arvinger, som Kommissionen henvendte sig til. Det titelløse cirkulære, der fylder to sider, vidner i stærkt kondenseret form om den igangværende ændring af forståelsen af de litterære efterladenskabers betydning i Danmark.¹⁰⁵ Indlednings-

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Jf. registraturen, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

¹⁰⁴ Jf. referat af Forretningsudvalgets møde, 27.4.1910, "Forhandlingsprotokol fra Forretningsudvalget indenfor "Kommissionen til Bevaring af Danske Forfatters Manuskripter og Breve. København 1910", *Manuskriptkommissionens Papirer*.

¹⁰⁵ Cirkulærets tekst findes som bilag til nærværende artikel.

vist bliver det institutionelle deficit betonet, nemlig at ingen danske arkivinstitutioner hidtil har indsamlet litterære håndskrifter "paa samme Maade, som Arkiver bevarer offentlige Dokumenter, Biblioteker trykte Bøger og Nationalmusæer Antikviteter"¹⁰⁶. De relevante arkivinstitutions tilgang beskrives som reaktiv og usystematisk, hvorfor det faktum, at der i bibliotekernes samlinger fandtes "en Del spredte Manuskripter og Breve fra danske Forfattere"¹⁰⁷ primært skyldtes private samlere og enkelte forfattere. At man var blevet klar over, at der er tale om "en Opgave af national Betydning"¹⁰⁸ tilskrives to faktorer: dels udenlandske initiativer af teoretisk og metodisk art, dels indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling. Den udenlandske inspiration specificeres ikke,¹⁰⁹ bortset fra, at Henrik Ibsen (1828-1906) fremhæves som en forfatter, der var bevidst om manuskripters værdi og nødvendigheden af, at disse indlemmes i offentligt tilgængelige samlinger. Efter Henrik Ibsens død i 1906 havde enken, Susannah Ibsen, skænket en række papirer til Universitetsbiblioteket i Oslo, det nuværende Nasjonalbibliotek (enkelte manuskripter befandt sig dog i Den Collinske Manuskriptsamling). At man i cirkulæret henviser til Collin skyldes, som det allerede er blevet nævnt, at samlingen er et centralt eksempel på kombinationen af en bevidsthed om materialets værdi og en konkret indsamlingspraksis, som tjente til inspiration for bibliotekerne. I cirkulæret specificeres indsamlingsområdet som manuskripter fra "danske Forfattere (saavel skønlitterære som videnskabelige) og Komponister". Sidstnævnte gruppe var ikke tidligere blevet nævnt, men det giver god mening med en bredere anlagt indsamlingsstrategi, fordi partiturer og andet materiale, der dokumenterer processen, i et vist omfang er sammenligneligt med de kladder, skitser og forarbejder, der går forud

¹⁰⁶ Cirkulære fra Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve, s. 1. Et eksemplar af cirkulæret er bl.a. bevaret i NKS 4974 kvart.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ En mulig inspiration kan være kommet fra Tyskland i form af Goethe- und Schiller-Archiv (grundlagt 1889), Literaturarchiv-Gesellschaft (grundlagt i 1891) og Nietzsche-Archiv (grundlagt 1896). Nietzsche-arkivet var velkendt og var Henrik Pontoppidans inspiration, da han i 1911 var i dialog med Henri Nathansen omkring et Brandes-arkiv (jeg vender tilbage til Brandes-arkivet i den afsluttende del af artiklen). For Literaturarchiv-Gesellschaft, jf. Hans-Harald Müller og Mirko Nottscheid: "Dilthey und einige Folgen. Die Berliner Literaturarchiv-Gesellschaft und die Idee archivalischer Sammlungen im Ausgang des 19. Jahrhunderts", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, vol. 45, nr. 2, 2020, s. 370-385.

for det skønlitterære værk og kan gøres til genstand for en genetisk analyse. Dette materiale kunne supplere samlingerne af noder i Det kongelige Biblioteks musikafdeling, en afdeling, der første gang nævnes i årsrapporten fra 1878. Kommissionens bredt anlagte institutionelle udgangspunkt blev oplyst i cirkulæret.¹¹⁰ I cirkulæret optræder desuden forskellige indlemmelsesmuligheder og -bestemmelser (direkte eller testamentariske gaver, deponeringer og klausuleringer) og understregningen af, at indlemmelsen ikke havde til hensigt at krænke eller begrænse de relevante parterers ophavsrettigheder. Afslutningsvis betones atter opgavens nødvendighed og materialets særegenhed, idet håbet var, at man "i de litterære Krese i landet vil vise sig den samme Forstaaelse og Interesse for Bevarelse af *litterære Mindesmærker*, som den, der har besjælet hele Folket, naar det gjaldt at bevare de ikke-litterære Mindesmærker fra Oldtid og Middelalder."¹¹¹

Kommissionens cirkulære fortjener særlig bevågenhed: Her er tale om en tekst, der trods sin korte og knappe form, markerer et veritabelt vendepunkt i det 20. århundredes danske litterære arkivhistorie. På flere måder er den sammenlignelig med den tyske filosof Wilhelm Diltheys (1833-1911) tekst "Archive für Literatur" (1889), der dog i modsætning til det ukendte danske cirkulære har en helt anden status, idet der er tale om en kernetekst i moderne tysk arkivforskning.¹¹² Forskellene mellem de to tekster skal heller ikke negligeres. Diltheys vision var knyttet til tysk *nation building* i forlængelse af grundlæggelsen af det tyske kejserrige i 1871, og der redegøres langt mere grundigt for de litterære håndskrifers værdi for videnskaben end pladsen tillader i cirkulæret. Det er i øvrigt velkendt, at Diltheys idéer savnede institutionel forankring,¹¹³ og at hans vision om *litteraturarkivet* som institution

¹¹⁰ Jf. kommissionens nedsættelse på baggrund af drøftelser mellem Bibliotekarforeningen og de danske forfatterforeninger.

¹¹¹ Ibid., s. 2.

¹¹² Wilhelm Dilthey: "Archive für Literatur", *Gesammelte Schriften*, bind 15: *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts* (udgivet af Ulrich Hermann), Göttingen 1970, s. 1-16. En gentagelse af tekstens pointer, men med fokus på kildemateriale til filosofiens historie, udkom samme år i "Archive der Literatur in ihrer Bedeutung für das Studium der Geschichte der Philosophie", *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 2. Band, 3. Heft, 1889, s. 343-367.

¹¹³ Jf. Hans-Harald Müller og Mirko Nottscheid: "Dilthey und einige Folgen. Die Berliner Literaturarchiv-Gesellschaft und die Idee archivalischer Sammlungen im Ausgang des 19. Jahrhunderts", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, vol. 45, nr. 2, 2020, s. 370-385.

først for alvor blev virkeliggjort efter 2. verdenskrig med etableringen af Deutsches Literaturarchiv Marbach i 1955.¹¹⁴ Cirkulæret er også afdæmpet formuleret, hvis man sammenligner med nogle af de afsnit, der er præget af Diltheys vitalistiske sværmen for håndskriftens direkte adgang til mennesket bag – i håndskrifterne kunne man ifølge Dilthey ligefrem fornemme ophavsmandens vejtrækning, “der Atem des Menschen”. På vitalistisk vis sværmede Dilthey for det levende gestiske udtryk, der stod i kontrast til de trykte bøgers ensartede og døde præg.¹¹⁵ Ligheder mellem cirkulæret og “Archive für Literatur” er dog bestemt også til stede, ikke mindst pointeringen af materialets relevans og det akutte behov for indsamling og bevaring af et materiale, der er truet af tilintetgørelse. Som hos Dilthey, hvis *litteratur*begreb skal forstås bredt,¹¹⁶ dækker indsamlingsområdet både skøn- og faglitterære forfattere samt flere kunstarter. Idéen om et *forfatterarkiv*, dvs. et større samlet skønlitterært privatarkiv, nævnes ikke direkte i cirkulæret, men det forlyder ikke desto, at der har været:

en rigtig Forstaaelse hos enkelte Forfattere (eller disses Efterladte) af, at det for en Forfatters Værdsættelse i Historien er en Hovedbetingelse, at hans Dagbøger, Breve, Udkast og Arbejdsmanuskripter opbevares *i saa fuldstændig Stand som muligt*, ikke i enkelte Stumper, der let vil give et fordrejet Billede.¹¹⁷

¹¹⁴ Jf. bl.a. Herbert Kopp-Oberstebrink: “Das Literaturarchiv als Laboratorium der Kulturforschung. Wilhelm Diltheys Beitrag zu einer Epistemologie des Archivs”, *Archive für Literatur. Der Nachlass und seine Ordnungen* (red. Petra-Maria Dallinger, Georg Hofer & Bernhard Judex), Berlin 2018, s. 121-138. For Deutsches Literaturarchiv Marbach, jf. bl.a. Bernhard Zeller: *Marbacher Memorabilien. Vom Schiller-Nationalmuseum zum Deutschen Literaturarchiv. 1953-1973*, Marbach 1995 og *Marbacher Memorabilien. II. Aus der Museums- und Archivarbeit. 1972-1986*, Marbach 2000, samt Jan Eike Dunkhase: *Provinz der Moderne. Marbachs Weg zum Deutschen Literaturarchiv*, Stuttgart 2021.

¹¹⁵ Wilhelm Dilthey: “Archive für Literatur” [1889], s. 5.

¹¹⁶ “[Literatur] bezeichnet alle dauernd wertvollen Lebensäußerungen eines Volkes, die sich in der Sprache darstellen: also Dichtung wie Philosophie, Historie wie Wissenschaft”, jf. Wilhelm Dilthey: “Archive für Literatur” [1889], *Gesammelte Schriften*, bind 15: *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts* (udg. Ulrich Hermann), Göttingen 1970, s. 9.

¹¹⁷ Cirkulæret, s. 1, min kursivering.

Idéen om at holde materialet samlet og indsamle så komplet som muligt modsvare idéen om et forfatterarkiv,¹¹⁸ og den står ret beset i kontrast til samlernes virksomhed: Her er paradokset nemlig, at samlere på den ene side potentielt sikrer materialet for eftertiden, hvis det ad åre kommer til at indgå i en offentlig institution, og at samlingerne på den anden side hyppigt består af en række enkeltstående dokumenter fra mange ophavsmænd, en samling, der primært bindes sammen af en samlers interesser.¹¹⁹

Udsendelsen af cirkulæret til både presse og forfattere skabte opmærksomhed omkring sagen, men den skabte også røre. Uden sammenligning er fejden mellem Johannes V. Jensen og Hans Brix i *Politiken* i april-maj 1910 hovednummeret i den offentlige debat. Jeg vil analysere hovedtrækkene i debatten, der ikke kun bør ses som udtryk for de to kombattanters egne standpunkter og idiosynkrasier, men også kan ses som brudflader i en mere principiel videnskabelig og etisk diskussion om værdien og anvendelsen af forfatteres breve og manuskripter. Inden jeg gør dette, vil jeg først se på en nært beslægtet debat om breve; en polemik, der fik en ikke ubetydelig spalteplads i dagbladet *Dannebrog* på samme tidspunkt.

Debatten i Dannebrog: Brevet som litterær ejendom

I april 1910, hvor Kommissionens forretningsudvalg færdiggjorde, korrekturlæste, trykte og sendte cirkulæret ud til forfattere og pressen, foregik ligeledes en debat om “Brevet som litterær Ejendom” i dagbladet *Dannebrog*. Debatten var foranlediget af, at den norske forfatter Bjørnstjerne Bjørnsons (1832-1910) hustru, Karoline Bjørnson (1835-1934), den 30. marts havde sendt en meddelelse ud til den nordiske presse: Her bad hun med henvisning til den “Beskyttelse, Lovgivningen giver ogsaa for Breve”, om at breve fra hendes mand *ikke* blev offentliggjort uden familiens tilladelse. Baggrunden var, at den tidligere litteraturkritiker Clemens Petersen (1834-1918) i *Gads danske Magazin*

¹¹⁸ Selve begrebet “forfatterarkiv” er dog af langt nyere dato. Jeg har i Mediestream lokaliseret dets første anvendelse i 1921 i forbindelse med de danske anmeldelser af *Svenska litteraturens historia*, men derudover er anvendelsen i de næste 50 år særdeles begrænset.

¹¹⁹ Ud over Collin-samlingen kan på dette tidspunkt bl.a. nævnes N.C.L. Abrahams’ autografsamling, som Det kongelige Bibliotek havde købt i 1878.

samme år havde publiceret nogle af Bjørnsons ungdomsbreve til ham uden indhentning af forudgående tilladelse.¹²⁰ Ved sin offentlige appel ville hustruen forsøge at forhindre, at sådanne udgivelser i større eller mindre stil gentog sig, når hendes aldrende og sygdomsramte ægtefælle afgik ved døden – et dødsfald, der indtraf en lille måned senere, den 26. april.

I artiklen “Breve og deres rette Ejere” redegjorde signaturen “Urbanus” den 5. april for sagen, og teksten afstedkom efterfølgende en hel enquête. I artiklen blev det konstateret, at “her til Lands [hersker] meget afvigende Anskuelser om Ejendomsretten til Breve”, fordi breve blev offentliggjort med og uden brevskriverens tilladelse. Skribenten betonedede kildematerialets betydning, eftersom den “ikke mindst i den sidste Menneskealder, [har] tilført vor Memoirelitteratur og vor Personalthistorie altfor værdifuldt Stof fra de fremkomne Brevsamlinger”. Skribenten vurderede ikke, at offentliggørelsen af Bjørnsons breve var problematisk, fordi der i den “almene Bevidsthed” var tale om en velkendt praksis og en nærmest hævdvunden ret: “Det usædvanlige i Offentliggørelsen ligger kun i Trykningen af Brevene, medens den norske Digter endnu er i Live.” I den efterfølgende enquête i *Dannebrog*, gav juristen L.A. Grundtvig¹²¹ (1868-1913),¹²² bibliotekar Julius Clausen (Det kongelige Bibliotek),¹²³ magister, forfatter og sceneinstruktør¹²⁴ P.A. Rosenberg (1858-1935), Gyldendals direktør Peter Nansen (1861-1918), historikeren Johs. Lindbæk (1872-1919) og Bjørnsons egen søn, Bjørn Bjørnson (1859-1942), deres besyv med.¹²⁵ Helt overordnet

¹²⁰ Clemens Petersen havde i det 19. århundrede været mangeårig ven af Bjørnson og via sin kritiske virksomhed bidraget til dennes gennembrud i Danmark.

¹²¹ L.A. Grundtvig havde i 1905 udgivet *Kort Fremstilling af Forfatterretten efter Lov 29. Maj 1904 og Bernerkonventionen*.

¹²² Grundtvig blev ligeledes interviewet i *Politiken* om sagen, og han gav ikke overraskende udtryk for de samme synspunkter som i enqueten, jf. [Irroy]: “Retten til Breve. Maa Modtageren offentliggøre Breves Indhold? Interview med Professor Grundtvig”, *Politiken*, 6.4.1910.

¹²³ Clausen deltog, som det er blevet oplyst tidligere i artiklen, til mødet i Bibliotekarforeningen i januar 1910.

¹²⁴ I artiklen anvendes titlerne “censor, magister”.

¹²⁵ Jf. følgende artikler i *Dannebrog* i april 1910: [urbanus]: “Breve og deres rette Ejere” (5.4), “Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête” (7.4), “Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête. Af et Brev fra Censor, Magister P.A. Rosenberg” (13.4), “Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête. Forfatteren, Direktør Peter Nansen” (14.4), “Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête. Hr. Bjørn Bjørnson og Historikeren,

blev det fra juridisk side konkluderet, at offentliggørelse uden brevskriverens tilladelse bl.a. kunne være en krænkelse af ophavsretten og af privatlivets fred. Den intellektuelle ejendomsret tilhørte brevskriveren, hvorimod det fysiske brev var brevmodtagerens ejendom, og det kunne både friste sidstnævnte til at udgive disse breve og ret beset også forhindre førstnævnte i at gøre selvsamme. Men det blev i enqueten tillige betonet, at ophavsretten knyttede sig til værkets *litterære* kvaliteter, dvs. som *værk*, og Peter Nansen havde f.eks. ikke den store tiltro til domstolene og juristerne som kendere af litterær kvalitet. Nansen understregede i det hele taget den etiske dimension: Hvis den ene part offentliggjorde en korrespondancepartners breve, var det "Brud paa den Hemmelighed, der var Korrespondancens stiltiende Forudsætning".¹²⁶

Den afsluttende kommentar i enqueten blev den redaktionelle artikel, der blev bragt den 24. april.¹²⁷ Den navnløse skribent betvivlede grundlæggende, at Bjørnson-familien med rettens hjælp kunne have stoppet udgivelsen af ungdomsbrevene i *Gads danske Magazin*. Skribenten udpeger to grundlæggende positioner i debatten:

Efter de interessante Udtalelser i Enquêteen at dømme synes der at gøre sig to Strømninger gældende. Juristerne er aabenbart tilbøjelige til at ønske absolute Lovbestemmelser i Brevskriverens Favør. Historikerne, der bedst véd, hvilke rige og uvurderlige Kilder til Personalhistorien Brevsamlinger har været og altid vil blive, raader derimod til Varsomhed med Hensyn til nye og strænge Lovpaabud. Der er næppe heller nogen Tvivl om, at alle Parter vilde staa sig bedst ved ligesom hidtil at appellere til Takt og Diskretion. Nogen særlig Fortræd af udgivne Brevsamlinger er heller ikke paavist i Enquêteen.¹²⁸

Skribenten betonedede desuden i de afsluttende kommentarer, at "Theori og Praxis har altsaa i det foreliggende Spørgsmaal – ligesom saa ofte her

Dr. Phil. Johs. Lindbæk" (16.4) samt "Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête. Hr. Bjørn Bjørnson" (19.4).

¹²⁶ "Brevet som literær Ejendom. En lille Enquête. Forfatteren, Direktør Peter Nansen", *Dannebrog*, 14.4.1910.

¹²⁷ *Dagbladet*: "Brevet som literær ejendom. Afslutning paa Enquêteen", *Dannebrog*, 26.4.1910.

¹²⁸ Ibid.

i Verden – ikke altid haft let ved at mødes”.¹²⁹ Man kan sætte et stort spørgsmålstegn ved, om sagen var så juridisk uafklaret, som skribenten gav udtryk for, men det fremgik under alle omstændigheder tydeligt, at lovgivning var ét, konkret praksis noget andet, hvilket igen kunne skabe bekymring og usikkerhed hos brevskrivere, der ikke ønskede deres breve offentliggjort. En helt aktuel debat om en række bevarings-, ophavsrets- og udgivelsesmæssige problematikker omkring breve, var kort fortalt i fuld gang, da cirkulæret den 17. april blev sendt ud til forfatterne og pressen. En uges tids før cirkulæret officielt blev udsendt, kobledes signaturen L.L. (Loulou Lassen) i artiklen “Forfatterbreve og Manuskripter. En Kommission” i *Dannebrog* den 9. april “det omstridte Spørgsmaal – som vi i denne Tid belyser gennem en Enquête – om, hvorvidt et Brev tilhører Afsenderen eller Modtageren”¹³⁰ med det institutionelle deficit, som Kommissionen var tænkt som et svar på. I Loulous Lassens artikel fremdrages en række af de argumenter, der også optræder i cirkulæret (behovet for en institution, materialets værdi, den nationale forpligtelse, Collin-samlingens betydning m.m.). Dette tyder på, at skribenten allerede sad med cirkulæret i hænderne,¹³¹ en tekst, der, som det lød, ville blive udsendt “i en nær Fremtid”¹³².

Fejden mellem Hans Brix og Johannes V. Jensen

I lyset af samtidens debat, herunder enqueten i *Dannebrog*, var det klart, at opinionsdannelsen åbenlyst havde betydning for, om Kommissionen fik succes med sit foretagende. For breve og manuskripter gælder det – dengang som nu –, at indlemmelsen af dette materiale på relevante arkivinstitutioner er baseret på velvilje fra forfatternes side eller hos dem,

¹²⁹ Skribenten peger her konkret på, at Peter Nansen i efteråret 1909 i tidsskriftet *Theatret* uden tilladelse havde udgivet “Bjørnstjerne Bjørnsons Kærlighedserklæring til den Gyldendalske Boghandel i Anledning af ‘Naar den ny Vin blomstrer’”.

¹³⁰ L.L. [Loulou Lassen]: “Forfatterbreve og Manuskripter. En Kommission”, *Dannebrog*, 9.4.1910.

¹³¹ At cirkulæret i et mindre omfang har været i cirkulation, inden det officielt blev udsendt, fremgår af Carl S. Petersens brev til Hans Brix fra den 8. april, hvor cirkulæret vedlægges. Petersen beder dog et par dage senere om diskretion (“Cirkulæret bedes af hensyn til dets forestående udsendelse ikke trykt”), brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 4.4.1910, *Hans Brix’ arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

¹³² L.L. [Loulou Lassen]: “Forfatterbreve og Manuskripter. En Kommission”, *Dannebrog*, 9.4.1910.

der ejer materialet, fordi der er tale om ikke-offentliggjort materiale,¹³³ der i sagens natur ikke er afleveringspligtigt under Pligtafleveringsloven. Dette forhold understreger også den centrale rolle man bør tildele cirkulæret: Det var et argument, der blev cirkuleret i såvel den direkte henvendelse til forfatterne som til pressen. Hvis missionen skulle lykkes, krævede det en bevidsthedsændring hos forfatterne og en ændret indsamlingspolitik på arkivinstitutionerne, men uden førstnævntes samarbejde ville intet ske. Påvirkningen af opinionsdannelsen var baggrunden for, at Carl S. Petersen – det centrale medlem i Kommissionens forretningsudvalg – skrev til litteraten Hans Brix. På forretningsudvalgets brevpapir kom Petersen med følgende bøn den 8. april:

Kære ven!

Kunde De tænke Dem at gøre os et par tjenester?

De har jo nok set, at der for kort tid siden er nedsat en "Kommission til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve". Jeg vedlægger en redegørelse for denne kommissions formål i form af et cirkulære, som i den nærmeste fremtid vil blive udsendt for foretagendet, til en række litterære personligheder, og beder Dem, idet jeg tænker mig, at De har sympati for foretagendet, velvilligst at støtte os ved at gøre sagen til genstand for en lidt indgående omtale i "Politiken". Vi vil ikke blot have opmærksomheden henvendt på nulevende forfattere, men i høj grad også på, hvad der endnu måtte være at redde fra "guldalderen"!

De omtalte engang en dame, som ejede Aarestrups papirer; hvad hed hun og hvor bor hun? Skulde De kende nogen, der sidder inde med noget godt og værdifuldt, da vær god at give underretning derom.

NB. Cirkulæret bedes af hensyn til dets forestående udsendelse ikke aftrykt.¹³⁴

¹³³ Selv hvis f.eks. breve har været offentliggjort, er de i sagens natur ikke underlagt Pligtafleveringsloven; dette gælder kun den udgivelse, hvori brevene er blevet trykt.

¹³⁴ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 8.4.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. NB. Petersen staver generelt ikke substantiver med stort i sine breve. I dette brev anvendes "å" i stedet for det vanlige "aa".

Ill. 10. Carl S. Petersen (1873-1958), litteraturhistoriker. Underbibliotekar på Det kongelige Bibliotek i 1910. I 1924 blev han overbibliotekar efter H.O. Lange og bestred posten til sin pensionering i 1943. Fotograf: Peter Elfelt (1866-1931). Fotografi taget i 1914.

Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det kongelige Bibliotek.

Den kronik, der ti dage senere stod at læse i *Politiken*, kan ses som en art bestillingsarbejde. Hans Brix var med andre ord en *hired gun*. Men der var ret beset ikke noget odiøst i, at Kommissionen søgte og fandt alliancepartnere, og at Brix skrev kronikken. Begge parter havde overlappende interesser. Litteraturhistorikeren Brix var blevet adjunkt ved Aalborg Katedralskole i 1907 og forsvarede året efter sin doktordisputats *H.C. Andersen og hans Eventyr*, hvor han analyserede eventyrene på baggrund af detaljer fra eventyrdigterens liv.¹³⁵ Kort efter blev han headhuntet af *Politikens* chefredaktør Henrik Cavling som litteraturanmelder. Brix' metodiske orientering og hans adgang til et af landets største dagblade gjorde ham til en oplagt samarbejdspartner for Kommissionen. Mindst lige så væsentligt er det, at der eksisterede et stærkt bånd mellem Brix og Petersen: I Brix' arkiv¹³⁶ på Det kongelige Bibliotek vidner en større stak breve fra Carl S. Petersen om et fagligt og personligt venskab i disse år (brevene den modsatte vej synes desværre

¹³⁵ Hans Brix: *H.C. Andersen og hans Eventyr*, 1907.

¹³⁶ *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

stort set ikke bevaret).¹³⁷ At Carl S. Petersen indledte sit brev til Brix med "Kære ven" var derfor bestemt ingen høflighedsfrase. Kontakten var kommet i stand i 1907, da Brix skrev til biblioteket for at få lov til at konsultere Henrik Ibsens manuskript til *Den episke Brand*.¹³⁸ Denne første henvendelse førte til en righoldig korrespondance mellem Brix og Petersen, en brevveksling, der både omhandlede konkret hjælp og mere principielle faglige drøftelser,¹³⁹ og det blev hurtigt til et regulært venskab. I januar 1910 havde Brix i øvrigt anmeldt *Paludan-Müllers poetiske Skrifter i Udvalg* (1909), som Petersen var udgiver af, og betegnet værket som en mønstergyldig udgivelse.¹⁴⁰

Resultatet af Petersens henvendelse "om et par tjenester", blev kronikken "Forfatterne og deres Manuskripter", der blev bragt i *Politiken* den 18. april. Brix kredser i sin tekst om manuskripters fascinationskraft, deres videnskabelige anvendelse og institutionelle forhold (de ikke-bevarede digtermanuskripter, behovet for indsamling og muligheden for klausulering). Kronikøren indledte med at beskrive den fascinationskraft, der ligger i det materielle vidnesbyrd om en forfatters poetiske skabelsesproces:

Man kender den ejendommelige Fornemmelse, der fremkaldes hos En, naar man mellem sine Hænder eller for sine Øjne har det oprindelige Haandskrift til et eller andet berømt Digt. Der er ingen Affektion med i Spillet; i Stedet for den almene, trykte Form, som man var vant til, har man pludselig Originalerne for sig; saaledes som disse Skriftræk følger paa hinanden, saaledes

¹³⁷ I Brix' arkiv er bevaret 100 breve fra Petersen til ham i 1907-1912 samt 75 og 88 breve fra henholdsvis 1913-1915 og 1916-1919, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

¹³⁸ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 30.12.1907, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. Ibsen-manuskriptet har arkivsignaturen NKS 2869 kvart.

¹³⁹ Petersen havde på dette tidspunkt selv udgivet Fr. Paludan-Müllers *Poetiske Skrifter i Udvalg* (1909), og han stod i 1910'erne og 1920'erne for redaktions- og udgivelsesarbejde (bl.a. Holbergs *Samlede Værker*) og litteraturhistoriske tekster (*Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg* (1929, bind 1 i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, red. Vilhelm Andersen og Carl S. Petersen).

¹⁴⁰ Hans Brix: "Paludan-Müller", *Politiken*, 3.1.1910. Slutningen lyder bl.a.: "Efter at Paludan-Müller-Udgaven er afsluttet, maa det ønskes, at Hr. Carl Petersen vil fortsætte sin Virksomhed i den danske Litteraturs Tjeneste. Den største Opgave vil ikke være ham for stor."

er i Digterens Hjerne Tankernes, Ordenes Rækker gaaede frem fra det dunkle til Klarhed; Papiret, Formatet, Blækkets Farve, hver Del kort sagt, fremkalder Tankeforbindelser, der forener sig med, hvad man ellers véd, til et Indtryk af Tilblivelsens hemmelighedsfulde Under.¹⁴¹

Herefter skifter teksten karakter. Brix betoner manuskripter editions-historiske værdi, fordi disse kan bidrage til at rette fejl i senere udgaver (konkret nævnes en fejl fra H.C. Andersens eventyr "Lille Claus og store Claus"). En anden anvendelse er af tekstanalytisk art: Udstregninger og varianter kan understøtte fortolkningsprocessen, og også tilblivelseshistorien – digteren ved arbejdsbordet, digtet i sin vorden – kan manuskripterne være med til at belyse:

Endelig har Udkast og Rettelser til den endelige Tekst overordentlig Betydning for den, der vil iagttage Digteren under Arbejdet. Selv om det Inderste forbliver skjult, saa ses dog baade Kampen med Formen og Sejren over den; undertiden ogsaa Nederlaget: Poeten giver tabt; Vanskeligheden bliver liggende som en Kampesten paa et Vejrhjørne og giver et Stød til hver Kørende, der ruller hen over den. Man ser endelig i de Udvalgte Manuskripter det skønneste af alt: Fuldkommenhedens Sejr over det Gode. Selve Geniet lyser over det fuldendte Værk.¹⁴²

Disse anvendelsesmuligheder forudsætter selvsagt, at manuskripterne er bevarede. På trods af, at Det kongelige Bibliotek, skriver Brix, lå inde med et væsentligt materiale (Johannes Ewald, H.C. Andersen, Henrik Hertz, Jens Baggesen), var en lang række dokumenter i alt for mange tilfælde ikke bevaret: "[...] en Digter som Oehlenschläger frembyder en Række Vanskeligheder for Fortolkningen; man henvises her til at danne sig et Skøn, idet Manuskripterne, der kunde vise Vej, er gaaede til Grunde."¹⁴³ Der var dog ingen grund til helt at fortvivle:

¹⁴¹ Hans Brix: "Forfatterne og deres Manuskripter", *Politiken*, 18.4.1910.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Som resultat af Kommissionens arbejde blev papirer efter netop Oehlenschläger imidlertid lokaliseret og siden indlemmet i Det kongelige Bibliotek. Jeg vender tilbage til dette senere i artiklen.

Men om en Række klassiske danske Forfattere gælder det, at der endnu findes et rigt Materiale; dels ruger Samlere over store Kostbarheder, som de ikke formaar at gøre noget ud af selv, dels opbevares udmærkede Digteres Manuskripter af deres nærmeste Slægt, som med Ærbødighed opbevarer den hædrede Afdødes Efterladenskab.¹⁴⁴

Her kommer indsamlingen og bevaringen af manuskripterne ind. Brix nævner ikke den nyligt nedsatte kommission, men han strejfer muligheden for klausulering, jf. de 100 år, der både nævnes i cirkulæret og kan ses som en art manuskripterens tornerosesøvn – fjernt fra nyfigne blikke. Men det er et væsentligt ærinde, at det ikke kun er manuskripter efter for længst afdøde forfattere, der bør sikres: “Ogsaa til nulevende Digtere er Henvendelsen rettet: *Gør som Ibsen!* Lad Prosaarbejderne faa Lov at eksistere; og lad de store Bogsamlinger¹⁴⁵ arve Materialet”. Brix slutter kronikken med at skitsere en værkforståelse, hvor forståelsen af værket i sidste er baseret på dokumenter *uden for* den trykte bog. En kunstner, der “har Tro paa sit Værk og paa sin Kunstnerevne, nære Ønsket om at blive forstaaet saa fuldt ud, som Kritiken er i Stand til, og om at faa Tvangsforestillinger fjernede, skjulte Idéer og Skønheder fremdragne.” Materialets værdi gælder, understreger Brix afslutningsvis, både “hver Aand i sig saavel som af Tiden under ét”, inden sidste sætning falder som en replik: “Om vi havde blot ét Første-Manuskript til en Komædie af Holberg! –”.¹⁴⁶

Dagen efter at “Forfatteren og deres Manuskripter” havde stået i *Politiken*, skrev Carl S. Petersen til Brix: “Må jeg på egne og “Kommissionens” vegne takke for kroniken igår; den var udmærket, ganske efter vort sind, og den kom såre belejligt samme morgen, som folk fik de udsendte cirkulærer imellem hænder. Gud ved, hvor og om der kommer noget ud af det! Finder De noget, siger De nok til”.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Hans Brix: “Forfatterne og deres Manuskripter”, *Politiken*, 18.4.1910.

¹⁴⁵ Dette bør forstås som de store forskningsbiblioteker, dvs. Universitetsbiblioteket og Det kongelige Bibliotek. Lidt senere i kronikken anvendes formuleringen “vore Biblioteker”.

¹⁴⁶ I *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling* (1943) nævner Carl S. Petersen, at “af Holberg, der ikke gemte paa sine Manuskripter, haves et egenhændigt Epistelbrudstykke omhandlende Genvordighederne med Ridefogeden paa Brorup” (s. 27).

¹⁴⁷ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 19.4.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

Med Brix fik man indrulleret en fremtrædende litteraturforsker; Brix sympatiserede med, men han indgik ikke i Kommissionen. Det var slående – og taktisk klogt – at kritikeren i sin kronik slet ikke nævnte Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve. På denne vis kunne Brix repræsentere litteraturforskningen og perspektivet var ikke begrænset til det konkrete initiativ, men det adresserede en større og mere gennemgribende ændring, kort sagt: en begyndende *Nachlassbewusstsein* anno 1910. Her var med andre ord tale om en vigtig indsats i den kampagne, der skulle gøre både forfattere og en bredere kulturel offentlighed venligere stemte over for initiativet.

I april 1910 blev bragt flere mindre bidrag med tilknytning til emnet. I dagbladet *København* var tonen i artiklen “Litterære Efterladenskaber” fra 16. april overvejende positiv, men kurateringsproblemet, der allerede havde været et stridspunkt til mødet i Bibliotekarforeningen, fik fyldig plads. Skribenten kunne se det kildemæssige potentiale i dagbøger og breve – selv “naar de stammer fra en iøvrigt middelmaadig eller daarlig Forfatter” – hvorimod der blev udtrykt betænkelighed ved mængden af manuskripter, der kunne risikere at tilfalde “Eftertiden og de arme Forskere, der skal arbejde sig gennem Manuskriptpallerne”.¹⁴⁸ Spørgsmålet om udvælgelse – både af de forfattere, der skulle kontaktes, og af det materiale de i givet fald afleverede – nævntes dog hverken i cirkulæret eller i følgesedlen.

Flere korte artikler i *Berlingske politiske og Avertissementstidende*, *Aften* og *Nationaltidende* støttede helt entydigt op om grundtankerne, tydeligvis med baggrund i det cirkulære, der i mellemtiden var blevet sendt ud.¹⁴⁹ I *Jyllands-Posten* nærmede skribenten sig en Diltheysk retorik, når der blev sværmet for et materiale, der blottede forfatterens “intime Liv, hans Stemninger, Tilskyndelser og Paavirkninger, hans Arbejds metode, hans Kamp med Stoffet, hans daglige Leven og Virken, alt det, som netop er det Privatmenneskelige i ham, og rykker ham Læseren nærmere, saa han ikke staar for denne som blot et Navn paa et Værk,

¹⁴⁸ NN: “Litterære Efterladenskaber”, *København*, 16.4.1910. I scrapbogen blandt “Manuskriptkommissionens papirer” (acc. 2015/83), er artiklen tilskrevet Harald Nielsen.

¹⁴⁹ Jf. NN: “Litterære Efterladenskaber. Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve”, *Nationaltidende*, 14.4.1910 (artikel tilskrevet Carl Clemensen i scrapbogen blandt “Manuskriptkommissionens Papirer”, acc. 2015/83) og NN: “Forfattermanuskripter og Breve”, *Berlingske politiske og Avertissementstidende, Aften*, 18.4.1910 (artikel tilskrevet Carl Behrens i scrapbogen blandt “Manuskriptkommissionens Papirer”, acc. 2015/83).

men som en levende Personlighed, grebet og gribende Tiden og dens Bevægelser.”¹⁵⁰

Carl Dumreicher, assistent ved Universitetsbiblioteket, der havde deltaget i mødet i Bibliotekarforeningen, bakkede i dagbladet *København* den 19. april ligeledes op om sagen. Han adresserede den kritik, der tre dage tidligere var blevet bragt i samme avis, ved at understrege, at indsamlingsinitiativet i mindst lige så høj grad gjaldt *ældre* litterære efterladenskaber. Dumreichers institutionelle tilhørsforhold var tydeligt, når han understregede, at “kun Bibliotekernes brandfri Rum og fagmæssige Ordning af Stoffet vil yde den fulde Sikkerhed for Udnyttelsen af disse Gavers Værdi.”¹⁵¹ Artiklen resulterede samme dag i, at Carl S. Petersen skrev til formand Sofus Larsen, Dumreichers chef, og beklagede, at artiklen “fremtræder som officiel, saa at den ved sin Form maa give Indtryk af at hidrøre fra Kommissionen”. Larsen blev bedt om at redigere fremtidige artikler fra sin underordnede hånd, fordi Kommissionens forretningsudvalg “jo bl.a. [er] nedsat for at varetage Forholdet overfor Offentligheden og drage Omsorg for de fornødne Meddelelser til Pressen, og det er kun egnet til at skabe Forvirring og vanskeliggøre Udvalgets Arbejde, naar der fra udenforstaaende fremkommer Artikler som den omtalte”.¹⁵² Det forhold, at Dumreicher var en del af biblioteksvæsenet, men ikke del af Kommissionen, var uhensigtsmæssig for det forestående arbejde. Brix, derimod, talte – tilsyneladende – fra en position uden for biblioteksvæsenet.

Som bekendt lod et veritabelt angreb på Brix ikke vente længe på sig. Johannes V. Jensens kronik med den sigende titel “Gør ikke som Ibsen” stod i *Politiken* den 25. april. Det var ikke en mindre skønånd, men en af de vigtigste og mest respekterede danske forfattere, der her meldte sig på banen. Jensen havde i 1910 allerede et omfattende forfatterskab og talrige avisartikler bag sig. Den eksplicitte anledning for Jensens intervention var såvel Brix’ kronik som den konkrete henvendelse fra Kommissionen til ham. Kommissionen havde ifølge Jensen udtrykt interesse for “Manuskripterne til [hans] forskellige Arbejder, mulige

¹⁵⁰ NN: “Forfatter-Manuskripter”, *Jyllands-Posten*, 21.4.1910. (artikel tilskrevet Sven Gundel i scrapbogen blandt “Manuskriptkommissionens Papirer”, acc. 2015/83).

¹⁵¹ Carl Dumreicher: “Litterære Efterladenskaber”, *København*, 19.4.1910.

¹⁵² Brev fra Carl S. Petersen til Sofus Larsen, 19.4.1910, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Forarbejder og Udkast til disse, samt af [ham] modtagne Breve fra litterære Personligheder i Indland og Udland”.¹⁵³ Kort fortalt mente forfatteren overhovedet *ikke*, at man skulle gøre som Ibsen, og han rejste tvivl om Ibsen rent faktisk havde været ved sine fulde fem, eller om det var “Arvinger der har gjort Forretning med gammelt Papir, men det der er sket, er i hvert Fald stik imod Kunstens Væsen og Mening.” Kladder og skitser betegnes i kronikken som “alle de Hylstre og Puppesvøb, Sjælen har forladt”, “Makulatur!” og – for Ibsens vedkommende – “de literære Kasser med Ragelse der er blevne stillet til Avktion¹⁵⁴ efter hans Død”. Jensen lagde ud med at citere det svar, som han havde sendt Kommissionen¹⁵⁵: For hans eget vedkommende eksisterede der “ingen Kladder eller Udkast til mine trykte Værker, da alle saadanne Papirer som er mine kunstneriske Formaal uvedkommende tilintetgøres af mig efter deres Brug”. Skulle kladder rent faktisk eksistere, nedlagde Jensen her forbud mod udgivelsen af disse. På samme vis modsatte forfatteren sig, at breve til eller fra ham blev udleveret “til nogensomhelst offentlig eller privat Haand og forbeholder mig ved testamentarisk Bestemmelse ganske og for altid at forhindre deres Publikation”. Efter dette ordrette citat (uden citationstegn) fra sit svar til Kommissionen udbyggede Jensen sit argument. Kronikken var nemlig ikke kun udtryk for en personlig præference, men repræsenterede en teoretisk position, der havde det færdige og formfuldendte skønlitterære værk som omdrejningspunkt. Det slidsomme arbejde med værket burde ifølge Jensen være uinteressant for

¹⁵³ Johannes V. Jensen: “Gør ikke som Ibsen”, *Politiken*, 25.4.1910. På følgesedlen, som Kommissionen sendte ud, blev det specificeret hvilket materiale de efterlyste. Jensen skriver i kronikken, at det er Det kongelige Bibliotek, der er modtageren, hvilket til gengæld umiddelbart er mere tvivlsomt, eftersom standardformuleringen er, at materialets endestation er “et af Statens Biblioteker”. I følgeskrivelsen optræder dog en formulering om, at det efterlyste materiale “danner et Supplement af Betydning til det på Bibliotekerne allerede tilstedeværende Materiale”. Dette kan både forstås generelt (at bibliotekernes samlinger indeholder andre forfatters litterære efterladenskaber) eller helt specifikt (at nogle af Jensens håndskrifter befinder sig i et bibliotek, in casu: Det kongelige Bibliotek).

¹⁵⁴ Jeg er ikke bekendt med, at nogle af de efterladte papirer blev solgt på auktionen, kun at de overgik til Universitetsbiblioteket i Oslo.

¹⁵⁵ At der er tale om et citat, fremgår ikke tydeligt af kronikken. Henvendelsen var dateret 17.4 og Jensen skrev sit svar dagen efter på Kommissionens standardformular. Forneden havde Jensen tilføjet: “Af denne Meddelelse til ‘Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve’ er taget en Kopi.”, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

både forfatteren selv, læseren og kritikeren. At forstå forfatteren bedre i kraft af indblikket i dennes arbejdsmetode, afviste Jensen ligeledes med følgende begrundelse: "En Digter har slet ingen Privatliv, han lever i sin Skabertrang til at være anderledes, end han er." Den teoretiske tilgang, som Brix repræsenterede, blev beskrevet som "en temporær Forvildelse, [der] stammer ned fra forrige Slægtleds Syn paa Kritikens Opgave, nemlig at den skulde tjene til at føre ethvert literært Værk tilbage til dets Skaber, saa vidt gørligt til hans Privatliv skønt det naturligvis i Sandhed fører derfra." Ikke desto mindre udtrykte kronikkens forfatter til sidst anerkendelse for Kommissionens *raison d'être* ("Det er godt at der nu eksisterer en fast Institution, som tager sig af Forfatternes Efterladenskaber") og for Brix' metode, der var præget af akribi. Jensen bad dog i samme åndedræt om, at Kommissionen ligeledes skulle arbejde for, at forfatteres ønsker om, at deres manuskripter, breve m.v. *ikke* blev bevaret, *ligeledes* blev respekteret. Drilsk tilbød Jensen til allersidst at bryde med sine teoretiske og praktiske principper ved at overlade "Manuskriptet, subsidiært den gennemrettede og ulæselige Kladde [til kronikken]" til Det kongelige Bibliotek, fordi kronikken nu var "trykt og udført altsaa væsentlig interesseløs": Frem for at læse kronikken, kunne bibliotekarerne og kritikerne fordybe sig i forarbejdet til den ... Jensens kronik handler ikke kun om en uvilje mod en genetisk analysemetode, men ligeledes om, at forfatteren ønskede at kontrollere sin offentlige persona.¹⁵⁶ At han forbød udgivelse af breve både til og fra ham, var dog ikke uproblematisk, hverken i juridisk eller praktisk forstand. Han havde kun ophavsret til sine egne breve, desuden var ophavsretten jo tidsmæssigt begrænset og gjaldt netop ikke "for altid". Endvidere gælder det forhold, at en brevskrivers breve som oftest befinder sig i modtagerens ejendom eller i det arkiv, som brevmodtageren har afleveret til en arkivinstitution. Brevene er dermed uden for brevskriverens rækkevidde og kontrol.

Ikke overraskende vakte Jensens kronik stor opmærksomhed, også på de indre linjer. Carl S. Petersen skrev samme dag til Brix: "Hvad siger De til Johs. V.'s artikkel i dag? den vil jo nok skade sagen en del, særlig hvad breve angår, men bliver selvfølgelig ikke besvaret af mig."¹⁵⁷ Petersen så ingen taktiske fordele i at intervenere i konflikten mellem

¹⁵⁶ Jf. bl.a. følgende udsagn i kronikken: "Der skal ikke staa noget Billede af mig eller efter mig, som jeg ikke selv har skabt."

¹⁵⁷ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 25.4.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 11. Johannes V. Jensen (1873-1950).
Fotograf: Alf Leonard Dominus Pedersen Schröder (1880-1951).
Fotografi fra 1910 eller 1911.
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Brix og Jensen. Brix leverede da også prompte et modsvar til Jensen i artiklen "Johannes V. Jensen og Manuskriptkommissionen" i *Politiken* 2. maj 1910. Artiklen indledes med følgende bemærkning:

Den arme Kommission!

Hvis den faar ret mange Forfatterskrivelser af samme Indhold som Johs. V. Jensens, maa dens Medlemmer virkelig være ualmindelig uforknytte for at kunne beholde Humøret. Naturligvis havde det været forsigtigt, om den havde anlagt Materialindsamlingen udelukkende paa Fortidens Efterladenskaber. Der er ved disse Forfattere det usigelig behagelige, at de ikke kan slaa igen. Hvilket som bekendt Johs. V. Jensen i høj Grad kan. Med hvilken raffineret Grusomhed vifter han ikke Kommissionen om Næsen med sine iturevne Udkast, ja med den overarbejdede og gennemrettede Klade til selve sin Bandbulle.¹⁵⁸

Ifølge Brix kunne man have undladt at indsamle manuskripter og breve fra samtidens forfattere, der endnu var i live, men læren fra Den Collinske Manuskriptsamling var jo netop, at der var tale om en rettidig arkivalsk omhu. At det kunne afstedkomme voldsomme konfrontationer, er Brix-Jensen-konflikten et eksemplarisk udtryk for. Med syrlig ironi lod Brix, som om han tvivlede på, at Jensen overhovedet lå inde med kladder, fordi Jensen tilsyneladende nedfældede sine tanker direkte på papiret, dvs. ufordøjet.¹⁵⁹ Samtidig understregede Brix, at kladder hos andre forfattere kunne være med til at afdække nye aspekter af deres værker. Men dette krævede, at man skulle vinde forfatternes tillid, og Brix konstaterede, at "foreløbigt hengiver Kommissionen sig antagelig til det Haab, Johs. V. Jensen ikke maa vinde altfor stærk Tilslutning blandt Kaldsfællerne." Men Jensen var ifølge Brix oppe mod nogle større mekanismer i det litterære felt:

¹⁵⁸ Hans Brix: "Johannes V. Jensen og Manuskriptkommissionen", *Politiken*, 2.5.1910.

¹⁵⁹ I en tysk kontekst skelnes ofte mellem en "Papierarbeiter" og en "Kopfarbeiter", dvs. mellem forfattere, der arbejder intenst med revidering af teksterne (et dansk eksempel kunne være forfattere som Per Højholt og Søren Ulrik Thomsen) og forfattere, der i langt mindre grad redigerer det første, spontane udtryk (f.eks. Klaus Rifbjerg). De to begreber kan tilskrives Siegfried Scheibe, jf. bl.a. dennes "Variantendarstellung in Abhängigkeit von der Arbeitsweise des Autors und von der Überlieferung seiner Werke", *Textgenetische Edition, Beihefte zu Editio 10* (red. Hans Zeller & Gunter Martens), Tübingen 1998, s. 168-176.

Jeg vil i al Forsigtighed minde Johs. V. Jensen om, at der vil komme en Tid, hvor ogsaa han er borte, medens hans Værk lever og straalere; og, som jeg havde den Ære at begynde med, vi Litteraturforskere befinder os – som de Aadselsgnavere vi er – allerbedst i Selskab med en død Mand. Selve de udtryksfuldeste Testamenter har man set omstødes. Og en Kommission den dør *ikke*. Kommissionen til Bevarelse af danske Forfatteres Manuskripter og Breve har ingen Hastværk; den har endnu det bedste tilbage: Gengældelsen vil sikker og frygtelig indhente dens berømte Fjende.¹⁶⁰

Hvor en forfatter kun har et begrænset antal leveår til sin rådighed, har en kommission potentielt en anden type liv, eftersom skiftende personbesætninger kan forfølge missionen gennem mange år. Ironien er i dette tilfælde, at Jensen som bekendt levede 40 år til, hvorimod Kommissionens levetid, som denne artikel vil demonstrere, viste sig overraskende kort.

På forretningsudvalgets brevpapir skrev Carl S. Petersen til Hans Brix samme dag, som kronikken var blevet bragt. Denne gang skrev han mere udførligt og i et mere officielt ærinde:

Må jeg på egne og kollegers vegne takke Dem for Deres gode bistand af dags dato i "Politiken". Om et par dage fremkommer antagelig et indlæg fra Raphael Meyer,¹⁶¹ med hvis indhold jeg dog er ubekendt. "Forretningsudvalget" – det lyder højtideligt – har besluttet ikke at gribe til pennen, uden det bliver gået direkte på livet.

Johs. V. Jensens standpunkt er jo ganske uholdbart; hans artikel, som jeg læste med samme fornøjelse som jeg læser alt fra den mands hånd, var jo heller ikke helt logisk i sine ræson-

¹⁶⁰ Hans Brix: "Johannes V. Jensen og Manuskriptkommissionen", *Politiken*, 2.5.1910.

¹⁶¹ Raphael Meyer var formand for Bibliotekarforeningen. Hans artikel blev så vidt vides aldrig bragt. Som en arkivhistorisk note kan tilføjes, at Meyer i 1898 var blevet udpeget af Fru Regine Schlegel, der under efternavnet Olsen i sin tid havde været forlovet med Søren Kierkegaard, til at åbne den forseglede pakke, der indeholdt den danske filosof's breve til hende. Pakken blev åbnet i 1904 af Raphael Meyer og daværende overbibliotekar på Universitetsbiblioteket, Sophus Birket-Smith. Jf. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff og Johnny Kondrup: *Skriftbilleder. Søren Kierkegaards journaler, notesbøger, hæfter, ark, læpper og strimler*, 1996, s. 72-73.

nementer, men den har utvivlsomt gjort indtryk på adskillige. Vi har udsendt en bunke skrivelser og fået ikke så få svar, de fleste imødekommende [...].¹⁶²

Humøret hos os er godt, og vi er parat til at tage mod mange høvl af vrede forfattere og treven tilslutning fra illitterære overbibliotekarere. Noget kommer der vel ud af balladen; når De engang kommer herover, har jeg adskilligt at fortælle om, hvordan de "pietetsfulde" efterlevende sviner med folks breve og manuskripter – der er liden forståelse for den slags.¹⁶³

Balladen var ikke forbi endnu. I udtrykket "illitterære overbibliotekarere" aner man en intern splid. Hvad Jensen angik, ville det have lignet ham meget dårligt at lægge sig fladt ned. Ikke alene indtog han en stærk position i det litterære felt, ydermere var han i årene 1906-10 fast skribent på *Politiken* og havde en privilegeret adgang til avisens spalter.¹⁶⁴ Jensens svar er en ætsende ironisk parodi på filologisk arbejde. Kronikken, der kort og godt hedder "Kommissionen" blev trykt i *Politiken* 4. maj 1910, og den er en analyse af et "Haandskrift", der er benævnt efter stedet, hvor det blev fundet: "Codex kurvi papyri"! Analysen af det i papirkurven umiddelbart kasserede indeholder – usædvanligt i en kronik – to fodnoter og suppleres endda af 'udgiverkommentarer' undervejs. Atter er der tale om et heftigt angreb på en biografisk orienteret parasitær læsning af forfatteres offentliggjorte såvel som utrykte materiale (Brix sidestilles dog ikke med disse såkaldte "Bibliotekskretiner"). Jensen ironiserer over Kommissionen og de trusler om 'gengæld', der blev nævnt i Brix' artikel, nemlig de indsamlings-, bevarings- og udgivelsesmæssige initiativer og de tekstanalyser, der ville udføres i forfatterens eftertid. Jensen skriver, at han ret beset blot nægtede Kommissionen sin fyldepen ("for De ser forfærdelig godt, jeg skriver aldrig Kladder men lader gaa, à la prima, lige fra Leveren"), og at hævnen derfor må ligge i, at privatbrevene "alligevel trods min utvetydigt nedlagte Protest en Gang skal komme frem? Jeg kan ikke tro det." Som fuldendelse af den ironisk

¹⁶² Jeg vender tilbage til disse positive og negative tilkendegivelser senere i artiklen.

¹⁶³ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 2.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

¹⁶⁴ I sit portræt af Henrik Cavling i *Nordisk Aand* (1911) skrev Jensen, at Cavling "med bred Haand [havde] givet en Pen der ingen anden Hjemsted havde fri Tumbleplads i 'Politiken's Kronik'", Johannes V. Jensen: *Nordisk Aand. Kroniker og Karakteristiker*, 1911, s. 111.

Ill. 12. "Dagens Billede" i *Politiken*
5.5.1910. Tegner: Axel Andreasen
(1878-1953).

ladede filologiske (selv)analyse sluttet med ordene: "Jeg offentliggør dette Brev der i og for sig havde fortjent at forblive i Papirkurven, fordi der er al Sandsynlighed for at det ellers, naar det først var havnet der, nok ogsaa havde fundet Vej til Biblioteket og altsaa alligevel en Gang vilde have set Lyset." Papirkurven havde talt.

Dagen efter var Brix-Jensen-polemikken emnet for *Politikens* satiretegning "Dagens Billede": Her ser man tre bebrillede litteraturnørder, der gennemroder en overdimensioneret papir kurv med initialerne "JVJ" på siden, og nærstuderer indholdet. Billedteksten er: "Fremtidsperspektiv fra Aar 1960 (eller, lad os haabe, endnu senere): Forfatteren Johannes V. Jensens efterladte Papirer er bragt op paa det kgl. Bibliotek og undersøges af Manuskriptkommissionen."¹⁶⁵ Diskussionen om forfatteres manuskripter og breve var nu så synlig i offentligheden, at den blev genstand for bladtegnernes satire. En assistent ved Det kongelige Bibliotek, Viggo Julius Holstein Rathlou (1885-1965), gav dagen efter sit besyv med i avisen *Vort Land*, hvor han lige så ironisk, men aldeles blotet for sødme, skrev om "de alvorligt og samvittighedsfuldt arbejdende Litteraturhistorikere, som vil drukne i Kladdepapir og Korrekturark [i Statsbibliotekerne], men til uvurderlig Fryd for Litteraturens Dumme-petere med deres Narrebrixer, som vil faa en uhyre Bunke Makulatur at juggle med".¹⁶⁶

Jensens arkivskepsis

Litteraten Anders Ehlers Dam har betegnet Jensens "radikale skepsis over idéen om et arkiv" som "en original position".¹⁶⁷ Dam påpeger, at denne skepsis, der var præget af konsistens og vedholdenhed,¹⁶⁸ havde

¹⁶⁵ "Dagens Billede" (ikke-signeret tegning), *Politiken*, 5.5.1910.

¹⁶⁶ Viggo J(ulius) von Holstein Rathlou: "Et par Ord om Prof. Jul. Paludan og hans nye Bog *Mellem Semestrene*", 6.5.1910. Rathlou var assistent og vikar ved biblioteket 1907-15 og fik siden hen en mangeårig karriere ved Statsbiblioteket i Aarhus.

¹⁶⁷ Anders Ehlers Dam: "Litteraturens bedemænd. Johannes V. Jensens opposition mod arkivet", *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen & Thomas Hvid Kro-mann), 2021, s. 57.

¹⁶⁸ Dam slår ned to steder til: I teksten "Kritik af Kritiken", *Politiken* 1.11.1922 (optrykt i Johannes V. Jensen: *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, 2014, bind 2, s. 297-307) og "Digteren og hans Manuskript" (1930), *Dagens Nyheder* og *Nationaltidende*, 6.3.1930 (optrykt i *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, bind 3, 2014, s. 152-153).

en udpræget vitalistisk karakter, der var påvirket af Friedrich Nietzsches (1844-1900) skrift *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* [1874] (da. *Historiens nytte*), herunder den tyske filosofs kritik af "hvordan dyrkelsen af fortiden og det historiske i moderne tid er blevet forvandlet til et mål i sig selv".¹⁶⁹ Dam peger på, at Jensens værkopfattelse er:

udtryk for den regenerative nyklassicisme, der præger hans digtning efter vendepunktet i 1906, hvor han forlod de tidlige modernistiske forsøg i forskellige genrer. Nu ses værket som noget statisk og tidløst. Det spring, der sker fra forarbejdet til det trykte værk, står netop i modsætning til filologien og den genetiske kritiks organiske tænkning, som Jensen opfattede den.¹⁷⁰

Dam henviser med støtte hos litteraten Ulrich Raulff (f. 1950)¹⁷¹ til to forskellige tendenser i det moderne, dels en antihistorisme à la Nietzsche, dels en historiserings- og bevaringsindsats i bred forstand. Kort sagt: Nietzsche vs. Wilhelm Dilthey i en tysk idéhistorisk kontekst.¹⁷² Eller i en lokal kontekst: Johannes V. Jensen vs. Hans Brix og Kommissionen.¹⁷³ En historiefilosofisk udlægning af Jensens arkivskepsis kan med fordel suppleres med en samtidshistorisk kontekst, hvorved forskelle og ligheder kan iagttages.

Jensen stod ikke alene med sit synspunkt. Man kan i Kommissionens samtid hos både institutioner og, særligt, forfattere og privatpersoner iagttage en skepsis over for disse litterære efterladenskaber – ellers havde der heller ikke været et behov for at nedsætte en kommission. Mange forfattere fra de foregående årtier og også her i det 20. år-

¹⁶⁹ Anders Ehlers Dam: "Litteraturens bedemænd. Johannes V. Jensens opposition mod arkivet", *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann), 2021, s. 65.

¹⁷⁰ Ibid., s. 68.

¹⁷¹ Raulff var direktør for Deutsches Literaturarchiv Marbach i perioden 2004-2018.

¹⁷² I et europæisk perspektiv kan også nævnes F.T. Marinettis berømt-berygtede futuristiske manifest, der første gang blev trykt 20. februar 1909 i det franske dagblad *Le Monde*. I manifestet besynges krigen, kampen, farten – og en række institutioner skal tilintetgøres, herunder bibliotekerne ("sæt ild til bibliotekernes reoler!"). F.T. Marinetti: "Det futuristiske manifest", *Avantgardemanifester* (red. Mikkel Bolt), Aarhus 2019, s. 67. Marinetti opfordrer endog yngre fæller til at "kassere os som *unyttige manuskripter*, når vi er blevet fyrrer. Det ønsker vi!", ibid., min kursivering.

¹⁷³ Ibid., s. 68-69. Udover Brix kan nævnes Vilhelm Andersen. Kritikken af Vilhelm Andersen optræder dog først i den udvidede version af de to kronikker i *Nordisk Aand*.

hundredes første årtier havde ikke antihistorismen som program, men de valgte blot ikke at gemme deres litterære efterladenskaber, fordi manuskripterne havde udtjent deres rolle, når værket var blevet trykt. Collinfamiliens store indsats bestod netop i at forhindre, at en lang række manuskripter ikke *rutinemæssigt* gik til grunde. Debatten i *Dannebrog* viste desuden, at der – i hvert fald i offentligheden – herskede indtryk af betydelige juridiske gråzoner. Jensen kunne derfor bestemt ikke vide sig sikker på, at hans forbud i praksis ville blive overholdt. Han var heller ikke den eneste af de forfattere, der blev kontaktet, som kritisk gik i rette med Kommissionen; det gjorde bl.a. forfatterne Ernst von der Recke og Harald Kidde (jeg vender tilbage til deres kritikpunkter senere i artiklen) også, men Jensen var den eneste, der kastede sig ud i en offentlig polemik. I sin radikale, offensive og offentlige version var Jensens position i et vist omfang original i en dansk sammenhæng, men den eneste var han bestemt ikke. Samtidig er det tydeligt, at han fik lejlighed til at skærpe sine argumenter i striden med Brix.

Hvad Jensen dog ikke nævnte i kronikkerne, var det forhold, at nogle af hans manuskripter på dette tidspunkt *allerede* befandt sig på Det kongelige Bibliotek. Den Collinske Manuskriptsamling, der blev indlemmet i 1905, indeholder nemlig de håndskrevne trykmanuskripter til romanerne *Danskere* (1896) og *Einar Elkær* (1898), tekstsamlingen *Intermezzo* (1899) og to af de tre romaner, der senere blev samlet til *Kongens Fald*, nemlig *Den store Sommer* (1900) og *Vinteren* (1901).¹⁷⁴ Hvordan var manuskripterne endt der? Som Carl S. Petersen bemærker i artiklen “Den Collinske Manuskriptsamling” fra 1930, havde Jonas Collin modsat sin fader nemlig ikke kun anvendt den “direkte Henvendelse til Forfatterne”, men ligeledes “forskellige andre, sideløbende Metoder”,¹⁷⁵ heriblandt henvendelser til tidsskrifts- og forlagsredaktioner. Blandt Jonas Collins kontakter var Ernst Bojesen (1849-1925), direktør på Det

¹⁷⁴ Johannes V. Jensen: “Romaner og Fortællinger I-II”, Collinske Samling 264, kvart. Dette forhold er mig bekendt ikke adresseret i faglitteraturen om Johannes V. Jensen. At der har været Jensen-manuskripter fra denne tid, fremgår dog både af Lauritz Nielsen: *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i Det kongelige Bibliotek*, 1943 og Ivan Boserup: “Johannes V. Jensen. Manuskripter, arkiv og breve på Det kongelige Bibliotek”, *Rotunden* nr. 13 (red. Aage Jørgensen, Niels C. Nielsen og Irene Tougaard), august 2000, s. 61-66. I sidstnævnte lyder det kortfattet: “Johannes V. Jensen[-]arkiverne på Det kongelige Bibliotek er omfattende. Accessionerne går tilbage til 1905, da Edvard og Jonas Collins meget store manuskriptsamlinger blev skænket til Håndskriftafdelingen” (s. 62).

¹⁷⁵ Carl S. Petersen: “Den Collinske Manuskriptsamling”, *Bogvennen*, 1930, s. 22.

nordiske Forlag, der bl.a. havde udgivet de ovennævnte bøger af Jensen. Med eller uden forfatterens vidende og/eller velsignelse havde forlæggeren foræret nogle af Johannes V. Jensens manuskripter til Collin. Dette fremgår af et brev fra 22. november 1901, hvor Jensen skrev til Jonas Collin:

Hr. Etatsraad Jonas Collin

Det er mig bekendt fra Hr. Forlagsboghandler Ernst Bojesen, at De er i Besiddelse af Manuskripterne til samtlige de Bøger, jeg har udgivet paa "Det nordiske Forlag" – ogsaa M[anuskriptet] til Kongens Fald (Forårets Død, Den store Sommer, Vinteren). Jeg har liggende en Kladder eller første Udarbejdelse til disse tre sammenhørende Bøger – kan De have Interesse af at erhverve den? Jeg vil afhænde den for en eller anden Sum, hvis "Handel kan ske straks". Jeg skal oversende Dem M[anuskriptet] hvis De ønsker det.¹⁷⁶

Fire dage senere skrev Jonas Collin tilbage. Han bekræftede, at samlingen indeholdt de nævnte manuskripter (hvilket dog ikke var korrekt for et af manuskripternes vedkommende¹⁷⁷), men Collin afviste til gengæld blankt at købe det tilbudte manuskript med henvisning til, at samlingens 8.000 numre¹⁷⁸ var opbygget via donationer, primært fra forfatterne selv. Collin kunne derfor tilføje: "Allerede denne Omstændighed gjør, at jeg slet ikke har noget Begreb om saadanne Sagers Pengeværdis, saa at jeg – om ikke af anden Grund, saa dog af denne – er afskaaret fra

¹⁷⁶ Brev fra Johannes V. Jensen til Jonas Collin d.y., 22.11.1901, *Breve til Jonas Collin den yngre*, Collinske Brevsamling, æske 37.

¹⁷⁷ Det var faktisk ikke korrekt, at Collin ejede alle de nævnte manuskripter: "Forårets Død" indgik ikke. Bojesen beholdt tilsyneladende selv dette manuskript. Manuskriptet kom siden hen i professor Ejnar Thomsens (1897-1956) besiddelse, og det blev i 1994 indlemmet som del af et supplement til Thomsens indlemmede efterladte papirer (Tilg. 799): Johannes V. Jensen: "Forårets Død. Tekst til gamle Træsnit", acc. 1994/164. Sammen med manuskriptet havde Jensen sendt et brev, dateret søndag den 1. april [1901]: Af brevet fremgik det, at siderne 23-25 var forsvundet på trykkeriet efter at teksten var blevet sat op, og Jensen tilbød Bojesen at rekonstruere disse sider, hvis trykkeriet ikke fandt dem. Dette skete ikke og siderne mangler stadigvæk.

¹⁷⁸ Hvert selvstændigt manuskript havde sit eget nummer. Ved revisionen og omorganiseringen af samlingen i 1928-1929, blev dette princip brudt. I den nye organisering består den af 120 numre i folioformat og 540 i kvartformat.

at gjøre Dem noget Tilbud.”¹⁷⁹ Den korte brevveksling, der stoppede med Collins svarbrev, har nogle interessante perspektiver. Johannes V. Jensens modvilje mod at bevare manuskripter var tilsyneladende ikke helt så absolut og konsistent, som Jensen-litteraturen giver indtryk af. Jensen-manuskripterne i Collins samling var godt nok trykmanuskripter, heraf få med rettelser, dvs. man har ikke mulighed for at efterspore den genetiske proces og f.eks. sammenligne varianter, men at bevare disse manuskripter, var tilsyneladende ikke et problem for Jensen – endnu! Man skal selvfølgelig være opmærksom på, at der i forfatterens optik kan være forskel på at lade sin forlægger forære nogle manuskripter til en privat samler og selv at afgive disse til en større arkivinstitution, idet sidstnævnte har til opgave at tilgængeliggøre materialet. Collins klare afvisning af at betale for manuskriptet til *Kongens Fald* – et manuskript, der fra et nutidigt perspektiv med dets talrige rettelser og Jensens håndtegnede kort over datidens København, fremstår som selve kronjuvelen blandt de bevarede manuskripter – kan have ‘radikaliseret’ forfatteren. Man kan i hvert fald konstatere, at manuskripterne til hans bøger, der udkom i de følgende år på Det nordiske Forlag, nemlig *Den gotiske Renaissance* (1901), *Madame d’Ora* (1904) og *Skovene* (1904), ikke indgik i Collin-samlingen og heller ikke på anden måde er blevet bevaret. Jensens salgstilbud i 1901 var ikke offentligt kendt i disputten omkring Kommissionen i 1910. At nogle af hans manuskripter befandt sig i Collin-samlingen var formentlig også ukendt, da samlingen først blev systematisk ordnet og revideret i 1925.

I Carl S. Petersens artikel “Den Collinske Manuskriptsamling” fra 1930 citeres Collins svarbrev i sin helhed, men ikke det brev og navnet på den forfatter, der skrev det. Petersen skriver diskret,¹⁸⁰ at på “det 20de Aarhundredes Tærskel henvendte en af de unge Digtere sig til [Collin] med Forespørgsel, om han vilde købe Kladderne til et Arbejde af ham, til hvilket Renskriften i Forvejen fandtes i Samlingen.”¹⁸¹ Petersen

¹⁷⁹ Brev (kladde) fra Jonas Collin d.y. til Johannes V. Jensen, 26.11.1901, *Breve til Jonas Collin den yngre*, Collinske Brevsamling, æske 37.

¹⁸⁰ Johannes V. Jensen var jo i den grad stadigvæk i live på dette tidspunkt og at citere fra ikke-offentliggjort materiale ville være at krænke ophavsretten. Korrespondancen (og Jensens navn) nævnes i Leif Nedergaards *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 1968, s. 153-154, fodnote 2. Jensens brev blev citeret i sin helhed i Oluf Friis’ *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, bind 1: 1899-1902, 1974, s. 319 (fodnoten knytter sig til side 187).

¹⁸¹ Carl S. Petersen: “Den Collinske Manuskriptsamling”, *Bogvennen*, 1930, s. 35.

konstaterer, at “Det er den ny Tid, der her mødes med den gamle.”¹⁸² Her vil jeg tilføje, at der i realiteten er tale om hele tre moderne, parallelt eksisterende og delvist indbyrdes forbundne tilgange til forfattermanuskripter. For det første har man Collin-familiens bredt anlagte indsamling af samtidige forfatters manuskripter. For det andet er der Jensens forsøg på at få prissat og solgt sit manuskript, dvs. forestillingen om manuskripter (bevaret i deres helhed) som en regulær handelsvare, der supplerer det allerede eksisterende marked for salg af autografer. For det tredje er der Jensens efterfølgende reflekterede modvilje mod at bevare manuskripter i det hele taget og hans – stort set – systematiske destruktion af egne manuskripter, hvilket står i kontrast til tidligere tiders mere fredsommelige skødesløshed hvad forarbejder til de trykte værker angik. Disse tre moderne tilgange fremtræder tydeligt her i denne brydningstid.

Uro på de indre linjer

Johannes V. Jensens kronik “Kommissionen” var et slag i ansigtet på de personer, der støttede indsamlingssagen. Af et brev til Hans Brix fra 4. maj 1910, dvs. den dag, hvor kronikken blev trykt, fremgår det, at Carl S. Petersen af åbenlyse årsager ikke var begejstret for Jensens kronik (“noget nedladende beskyttende overfor Dem og lovlig grov mod os biblioteksfolk”¹⁸³). Af samme årsag efterlyste han hos Brix en artikel, der beskrev de konkrete resultater, som Kommissionen allerede havde opnået. Petersen var ikke interesseret i selv at komme i direkte konfrontation med Jensen. Mit bud er, at det skyldtes tre taktiske årsager: For det første tjente det ikke Kommissionens sag at blive del af polemikken med Jensen, fordi det bl.a. kunne svække opbakningen fra de to institutioner, Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket, der sikrede initiativet. For det andet ville det, som det vil fremgå af det følgende, svække Petersens stilling på Det kongelige Bibliotek, hvis han for tydeligt markerede sig på vegne af Kommissionen. For det tredje havde Petersen en personlig grund til at holde sig på god fod med Jensen; dette skyldtes nogle indledende drøftelser med Jensen omkring et udgivelsesprojekt knyttet til de efterladte papirer fra nyligt

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 4.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

afdøde litteraturhistoriker H.S. Vodskov (1846-1910), et projekt, der dog i sidste ende ikke blev til noget.¹⁸⁴

Tre dage efter skrev Petersen til sin medsammensvorne igen. Brix havde i et mellemliggende brev bekræftet sin interesse for at give Jensen svar på tiltale. Situationen havde i mellemtiden også ændret sig. Kommissionen blev ikke længere kun presset udefra (af Johannes V. Jensen); et 'indre' pres kom i stigende grad fra Det kongelige Biblioteks overbibliotekar H.O. Lange. Carl S. Petersens breve til Hans Brix fra maj 1910 giver et indblik i Kommissionens arbejde og de interne vanskeligheder, der var, hvorfor jeg citerer *in extenso*:

Først et par ord privatissimo. Jeg er utilfreds med Langes optræden i hele denne sag. Han er treven, muggen, noget hoven overfor tingen. De moderne forfattere behager ham ikke, med mindre det er Johannes Jørgensen, der skønt katolik er kristen. [...] Den art optræden irriterer mig, og den giver mig ikke en lyst til at virke for biblioteket. Jeg gør hele dette arbejde uden noget som helst vederlag, i min fritid og det tager megen tid, som jeg nok kunde have brug for til andet. Så har man vel lov til

¹⁸⁴ Vodskov var død i marts måned samme år, og hans breve og manuskripter var som testamentarisk gave i april blevet indlemmet i Det kongelige Bibliotek. Interessant i denne sammenhæng er det, at Jensen var mellemmand. I et brev til H.O. Lange fra 24. april 1910 skrev Jensen: "Dagen før sin Død bragte H.S. Vodskov selv sine litterære Efterladenskaber paa Tale og dikterede mig følgende i Sammenhæng om fire Bind han tænkte sig samlet og udgivet". Efter en redegørelse for de fire bind, skrev Jensen: "Dette der er alt hvad jeg ved om H.S. Vodskovs litterære sidste Vilje stilles til det kgl. Biblioteks Disposition, idet jeg anmoder om at det føjes som Bilag til hans Papirer", *Breve til og fra H.S. Vodskov, samt personalia og breve fra andre til andre*, NKS 3087 kvart, Håndskriftsamlingen, Det kgl. Bibliotek. Af et brev fra Carl S. Petersen fra 5. juni fremgår det, at samarbejdet var i gang, men at det var stødt på vanskeligheder: "[Jensen] skulde skrive indledningen, jeg biografien og besørge udgaven – hvis det bliver til noget. For Nansen [Gyldendals direktør] var absolut uvillig, og ingen anden forlægger har vist sig interesseret.", brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 5.6.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. Det planlagte udgivelsesprojekt blev ikke til noget. Jensen udgav en tekst i *Nordisk Aand* (1911) om Vodskov (s. 66-73). Her lyder det bl.a. "[...] hvis hans efterladte Papirer, der overgaar til det kgl. Bibliotek [...] viser sig at have Krav paa Offentliggørelser, vil der blive Lejlighed til en udførligere Redegørelse for Skrifternes videnskabelige og almindelige Betydning. Saa meget er vist, at det Par Brudstykker der er er nok til at sikre Vodskovs Navn Uforgængelighed som et af de bedste i nyere dansk Historie." (s. 68). Carl S. Petersen udgav breve fra J.P. Jacobsen til Vodskov i tidsskriftet *Tilskueren* i 1911.

at vente, at chefen ikke er ligeglad eller endogsaa "stor" overfor resultaterne, selvom det selvfølgelig ikke er guld alt hvad der indkommer. Men almindelig takt- og sømmelighedsfølelse siger dog, at man ikke overfor en nulevende kan sige: jo, de breve du har vil vi nok have, men dit eget vil vi ikke se for vore øjne. Sådan kan man ikke bære sig ad. Derimod kan man godt 50 år efter forfatterens død, når hans papirer indgår i biblioteket, udtage det, der er blevet stående af hans produktion, og deponere det øvrige i et magasin, hvorfra det altid om fornødent kan hentes frem. Den ting skulde synes at være som fod i hose. Irriterende er det også, altid at skulle kassere, når vi får et efterladenskab afleveret fuldstændigt, og det samtidig med at man omhyggeligt bevarer alle 285 oplag af Balslevs katekismus,¹⁸⁵ og køber det 286de; hvis det tilfældigvis skulde mangle. Men sagen er, at Lange har liden interesse for håndskriftsamlingen – ja det lyder naturligt, ikke?¹⁸⁶

Petersens og Langes syn på kuraterings- og bevaringsprocessen var vidt forskellige. En vis institutionel splittelse lader sig desuden ane her. Kommissionens arbejde var baseret på et samarbejde mellem de to forskningsbiblioteker (og ikke mindst mellem de respektive overbibliotekarere). H.O. Lange delte tydeligvis ikke kommissionsformand Larsens anskuelser. Dette var allerede kommet til udtryk på mødet i Bibliotekarforeningen i januar, hvor Lange havde været kritisk over for de litterære efterladenskabers værdi og bekymret for de mængder af papir, der kunne tænkes at tilgå biblioteket. Den frustrerede underbibliotekar Petersen gik til frontalangreb mod sin chef: Langes indremissionske orientering¹⁸⁷ skulle være afgørende for hans holdning til de moderne forfattere. Petersens kritik føjer nye facetter til en af dansk bibliotekshistories væsentligste skikkelser i det 20. århundrede: Med Lange blev bl.a. et omfattende katalogiseringsarbejde sat i værk; med en statslig særbevilling indkøbte han i stor stil inkunabler fra et infla-

¹⁸⁵ C.F. Balslev: *Luthers katekismus. Med en kort forklaring. En Lærebog for den ukonfirmerede Ungdom*. I 1909 var udgivelsen blevet udsendt i det 226. oplag.

¹⁸⁶ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 7.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. Understregningen af ordet "deponere" er Petersens.

¹⁸⁷ Jf. bl.a. bidragene af Povl Helweg-Larsen og Svend Dahl i *H.O. Lange. En mindebog* (red. P. Helweg-Larsen), 1955.

tionsramt Tyskland i årene under og lige efter 1. verdenskrig; han var medudgiver af Søren Kierkegaards samlede værker (1901-06); han var en afgørende fortaler for organiseringen af folkebibliotekerne og han var fremtrædende ægyptolog osv. I 1910 var Lange dog mindre visionær (læs: bagstræberisk) hvad indsamlingen af moderne forfatters manuskripter angik, hvilket bl.a., men ikke kun, skyldtes den institutionelle organisering. Carl S. Petersen var Kommissionens drivkraft, men hans mandat var – uagtet sin rolle i Kommissionens forretningsudvalg – svagt, når Lange kun i begrænset omfang bakkede kommissionsarbejdet op, og det skabte i sagens natur vanskeligheder for ham. Kommissionen bestod bl.a. af repræsentanter fra Universitetsbiblioteket og Det kongelige Bibliotek, men de var ret beset blot et mellemlid mellem forfattere og arvinger på den ene side og arkivinstitutionerne på den anden.

Der var tre oplysninger, som Petersen ønskede at få med i den artikel, som Brix blev bedt om at skrive. Den ene oplysning var, at Det kongelige Bibliotek – modsat det indtryk man kunne have fået af den hidtidige debat, jf. særligt Brix-Jensen-polemikken – *ikke* var den eneste aftager til de manuskripter og breve, som Kommissionen fik indsamlet, og at den anden involverede institution, Universitetsbiblioteket, ligeledes havde en værdifuld håndskriftsamling.¹⁸⁸ I en skarp parentes har Petersen tilføjet: “Jeg vil nemlig gerne have mange papirer og det gode over på universitetsbiblioteket – det vil gøre Lange “venligere”, for han under ikke Sofus Larsen noget”¹⁸⁹. Kommissionsarbejdets resultater skulle altså indirekte fremme en mere udadvendt og nutidig indsamlingspolitik på Det kongelige Bibliotek ved at spille de to overbibliotekarere ud mod hinanden. Den anden oplysning drejede sig om den afgørende rolle, som forretningsudvalget spillede i Kommissionen;¹⁹⁰ ved at præcisere forretningsgangene kunne man imødegå en frygt for at “de i kommissionen siddende forfattere sidder til doms over kolleger, hvad de ikke gør”.¹⁹¹ Med andre ord: Der herskede tilsyneladende ikke tvivl

¹⁸⁸ Petersen nævner i brevet i flæng Søren Kierkegaard (1813-1855), H.C. Ørsted (1777-1851), Rasmus Rask (1777-1832), M.G. Bindsbøll (1800-1856), C.W. Eckersberg (1783-1853) m.fl.

¹⁸⁹ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 7.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

¹⁹⁰ At forretningsudvalget i praksis er Petersen, fremgår af følgende kommentar: “alle skrivelser udgår fra mig, alle konferencer afholdes af mig”.

¹⁹¹ I brevet lyder det endvidere: “[...] der er overhovedet nok nogen misstemning bl. forfatterne om at Nathansen og Kohl er medlemmer, også Johs. V. skal, efter hvad jeg

om kommissoriet, men derimod om forretningsgangene, hvilket kunne forlede forfattere til at tro, at Aage H. von Kohl, Henri Nathansen og Hjalmar Bergstrøm var involveret i udvælgelsen af de kolleger, der havde gjort sig fortjent til, at deres papirer blev indlemmet og bevaret for eftertiden; dette ville være at ophæve den eksisterende opdeling mellem forfatterstand og institution. Den tredje og sidste oplysning, som Petersen ønskede, at Brix skulle have med, var initiativets succes ved at nævne navnene på de forfattere og de arvinger, der allerede på dette tidspunkt havde givet tilsagn, heriblandt Henrik Pontoppidan (1857-1943), Jeppe Aakjær og Gustav Wied (1858-1914).¹⁹² En opremsning ville vise den velvilje kommissionsarbejdet allerede havde mødt og stille dette i et mere positivt lys – både indadtil og udadtil. I Petersens brev følger herefter en bemærkelsesværdig bøn til Brix om at medtage et historisk fejlskøn:

Kunde De i artiklen få brug for en bemærkning som følgende: Den tid er antagelig forbi, at overbibliotekaren ved et af statens biblioteker som sket er kunde afvise N.F.S. Grundtvigs litterære efterladenskaber, fordi han ikke følte sympati for Grundtvig, da skal jeg ikke have noget derimod (Dahlerup¹⁹³ er min kilde – papirerne er nu i Rigsarkivet,¹⁹⁴ A.D. Jørgensen¹⁹⁵ var ikke bange, men Bruun¹⁹⁶ vilde ikke!) Ja, nu må jeg slutte. De ser nok, at jeg er gal i hovedet, og De er klar over, hvor jeg vil hen. Vil de lave den artikel? De går jo ikke for yderligt, men holder Dem til læsning mellem linjerne. Undskyld alle mine plagerier. Jeg

hører, være forbitret derover og det skal være dette som har bragt ham i ledning mod kommissionen, [...] men måske er det løgn – jeg har det ikke fra Kohl eller Nathansen, må jeg skynde mig at sige, for ikke at stille dem i et urigtigt lys”, brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 7.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. Oplysningerne synes at stamme fra et brev fra John W.S. Johnsson til Carl S. Petersen, 28.4.1910, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

¹⁹² Jeg vender udførligt tilbage til disse tilkendegivelser senere i artiklen.

¹⁹³ Verner Dahlerup (1859-1938), docent i Dansk ved Københavns Universitet. Dahlerup havde været ansat ved Det kongelige Bibliotek fra 1887 til 1899.

¹⁹⁴ Deponeret i Rigsarkivet 1890.

¹⁹⁵ Adolph Ditlev Jørgensen (1849-1897), rigsarkivar 1889-1897.

¹⁹⁶ Christian Bruun (1831-1906), overbibliotekar på Det kongelige Bibliotek 1863-1901.

glæder mig til at snart at se Dem og få en litterarisk passiar med Dem.¹⁹⁷

Ved at nævne fejltrin et par årtier tilbage i tid (at Det kongelige Bibliotek havde takket nej til at modtage Grundtvigs arkiv¹⁹⁸) kunne man vise, at denne praksis "antagelig" var forbi – men at det krævede institutionel velvilje (fra Langes side), jævnfør Bjørnbos argumenter for en ny og moderne indsamlingspolitik inspireret af indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling.

At Langes modvilje var blevet et voksende problem, fremgår af det lille brevkort – tydeligvis skrevet i hast – som Petersen allerede sendte til Brix dagen efter:

Kære dr.!

Siden i går er der sket det, at jeg har erfaret, at Lange overfor d'herr. bibliotekarer (mine høje foresatte!) ved det kgl. bibl. har ladet sig forstå med, at han er yderst betænkelig ved manuskriptindsamlingen; overhovedet vil min stilling som biblioteksmand ikke just styrkes ved denne affaire. Det er da mere end før nødvendigt at det overfor publikum fastslås, at der foruden det Kgl. bibliotek er et andet: universitetsbiblioteket. At Lange var imod planen, kom frem offentlig på mødet ifjor; det er altså ingen hemmeligheder. Hvis De nu vil skrive den artikel, så må De tænke på to ting: sagen og Lange; jeg vilde gerne se artiklen før den gik til bladet; hvis jeg må få lov. Undskylder igen alle disse påtrængenheder.¹⁹⁹

Underbibliotekaren Petersen var kommet under større pres ved Langes eksplicitte misbilligelse af kommissionsarbejdet. Den interne kamp stod Petersen ikke til at vinde, men opinionsdannelsen kunne potentielt påvirkes af Brix og dermed kunne der blive lagt mere pres på Lange.

¹⁹⁷ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 7.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

¹⁹⁸ Det er ikke lykkedes at bekræfte dette forhold. Petersen synes at henvise til en samtale med Dahlerup, ikke en skriftlig kilde. Carl S. Petersen skriver i *Det kongelige Biblioteks Håndskriftsamling* (1943) blot, at papirerne blev deponeret på Rigsarkivet i 1890, og at de i januar 1941 efter familiens ønske blev overført til Det kongelige Bibliotek (s. 41).

¹⁹⁹ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 8.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

Men det holdt tilsyneladende hårdt. Petersen nævnte bl.a. i brevet, at Lange “fnøs [...] hånligt” af de tilbudte papirer fra forfatteren Otto Rung (1874-1945). Hans Brix skrev imidlertid aldrig den ønskede artikel, og der er ikke omtale heraf i Petersens efterfølgende breve til litteraturkritikeren. Havde Brix gjort som ønsket, ville han måske ikke længere blot have fremstået som en litterat, der udelukkende argumenterede for de principielle videnskabelige gevinster, som indsamlingen af manuskripter og breve kunne give, men tværtimod var anderledes tæt forbundet med den konkrete kommission og det igangværende arbejde og havde kunnet levere insiderviden.

Hele Kommissionen holdt møde den 9. maj. Ud over Forretningsudvalget var formanden, Ehrencron-Müller og Bergstrøm tilstede. Blandt emnerne på dagsordenen var det økonomiske fundament og “Forholdet til de to Biblioteker”. Til mødet skrev kommissionsmedlemmerne et brev til Lange.²⁰⁰ Brevet blev imidlertid ikke besvaret, hvorfor kommissionsformanden rykkede den 17. maj: “Kære Kollega! De vilde gøre mig en stor Tjeneste ved at fremskynde Svaret paa Kommissionens Forespørgsel saa meget som muligt, da Uvisheden om det Kgl. Biblioteks Stilling ellers vil berede Arbejdsudvalget²⁰¹ betydelige Vanskeligheder.”²⁰² Dagen efter svarede Lange på det brev, som han havde modtaget 10. maj. Overbibliotekaren erklærede på Det kongelige Biblioteks vegne, at man var villig til at modtage papirer fra forfattere, der selv “udtale Ønsket om Papirernes Overdragelse til Biblioteket”. Lange havde dog et væsentligt forbehold, nemlig at “den ærede Kommission til enhver Tid forelægger mig Listen over de Mænd og Kvinder, som den ønsker at henvende sig til, for at jeg kan tage Stilling til Spørgsmaalet for hvert enkelts Vedkommende”. Selvom Lange understregede, at “Kommissionens og Bibliotekets Synspunkt uden Tvivl i det væsentlige vil falde sammen, men at en saadan Form for Samarbejde synes mig ønskelig”, må det have været en våd klud i hovedet på Kommissionens primus motor, Carl S. Petersen, i lyset af de forudgående uoverensstemmelser. Henvendelserne til forfattere, akademikere og arvinger havde jo ikke en foruddefineret aftager, hvorfor Langes krav om at skulle forhånds-

²⁰⁰ Brevet er ikke bevaret. En skitse findes dog i *Manuskriptkommissionens Papirer*.

²⁰¹ Betegnelsen anvendes synonymt med “Forretningsudvalget”.

²⁰² Brev fra Sofus Larsen til H.O. Lange, 17.5.1910, Brevsager, A 10, KBs arkiv, 1910-11, Det Kgl. Bibliotek, æske 5.

godkende de personer, der ville blive kontaktet, var at påvirke kommissionsarbejdets autonomi og indskrænke dets bredde.

Den offentlige debat om Kommissionen gik stort set i sig selv efter Jensens sidste bandbulle, Rathlous syrlige kommentarer og satiretegningen i *Politiken*. Kommissionen indgår dog i Axel A. Bjørnbos kronik "Dansk Biblioteksliv" i *Politiken* 28. juni 1910. Her blev initiativet grupperet sammen med flere nye tiltag. Det ene var Det kongelige Biblioteks nye bygning i 1906, det andet var et tiltrængt generationsskifte, hvor de yngre ansatte vurderes at have "mere Kontakt med Nutidens Rørelser og navnlig en bedre Forstaaelse af Samarbejdets Værdi og de forenede Kræfters Princip".²⁰³ Udvidelsen af staben havde medført en helt ny standsbevidsthed, der også lå bag grundlæggelsen af Bibliotekarforeningen i 1908. Bjørnbo pegede desuden på to tiltag, der havde med håndskrifter at gøre:

Man omgaaas med Planer om en Undersøgelse og Katalogisering af Haandskrifter og gamle Bøger i Landets større Privatbiblioteker (navnlig Herregaards- og Stiftsbiblioteker); man vil søge at faa iværksat en rationel Indsamling af moderne danske Forfatters Kladder og Trykmanuskripter som en Fortsættelse af den værdifulde *Collinske* Manuskriptsamling, der for nogle Aar siden blev skænket det kgl. Bibliotek og allerede nu spiller en Hovedrolle for vor litterære Historie.

Den sidste halvdel af citatet er stærkt beslægtet med selvsamme Bjørnbos formuleringer i *Gads danske Magasin* to år tidligere. Arbejdet med indsamlingen af manuskripter og breve forestod dog i vidt omfang endnu.²⁰⁴

Brix havde i "Johannes V. Jensen og Manuskriptkommissionen" i *Politiken* 2. maj skrevet, at kommissioner principielt intet hastværk havde,

²⁰³ Axel A. Bjørnbo: "Dansk Biblioteksliv", *Politiken*, 28.6.1910.

²⁰⁴ Til H.O. Langes store irritation kritiserede Bjørnbo også indirekte Det kongelige Biblioteks langsommelighed i visse henseender, jf. Raphael Meyers svarbrev til H.O. Lange, hvor Meyer skriver, at Bibliotekarforeningen i maj 1909 havde opfordret Bjørnbo til at redegøre for foreningens virke, men at kronikken var udtryk for Bjørnbos personlige holdning og at kun Meyer, der ikke fandt holdningerne kontroversielle, havde læst teksten, inden den gik i trykken, jf. brev fra Raphael Meyer til H.O. Lange, 30.6.1910 (og Langes udkast til svar), *Breve til overbibliotekar H.O. Lange fra danske og udenlandske lærde*, NKS 3736 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 12.

da de – modsat den enkelte forfatter – var personuafhængige og derfor kunne eksistere i mange år. Kommissionen *var* dog svækket. Til Forretningsudvalgets møde den 23. maj blev Langes ultimatum taget til efterretning, og til næste møde den 22. august “fandt en indgaaende Drøftelse Sted af Kommissionens Forretningsgang og Formerne for dens fremtidige Arbejde”. Af referatet fremgår det, at man vedtog “paa Grundlag af de nu indhentede Erfaringer” at man ville “lægge Vægt paa Opsporing og Erhvervelse af Manuskripter fra ældre Tid.” Herved slog man ind på en kurs, der ville vække mindre debat, men som omvendt *ikke* lagde sig i sporet efter Collinernes samtidsorienterede indsamlingspraksis, og man skrinlagde dermed i praksis en betydelig del af kommissoriet.

I et brev fra Forretningsudvalget til Sofus Larsen meddeltes det i januar 1911, at Carl S. Petersen trådte ud af udvalget, fordi han “fremtidig [var] optagen af den forestaaende Udgave af Holbergs samlede Værker”.²⁰⁵ Gelting, Johnsson og Petersen ville foranlediget heraf præsentere en revision af Forretningsudvalgets “hele Virkemaade” for alle Kommissionens medlemmer. Til Kommissionsmødet i februar 1911²⁰⁶ henstillede Forretningsudvalget til “fremtidig fortrinsvis kun at lade Kommissionen arbejde i bestemte, specielle Tilfælde og Anledninger, idet den hidtidige Facon for Arbejde ikke skønnedes at kunne fortsætte uden pekuniære Midler.” Det frivillige arbejde, som Carl S. Petersen havde lagt i foretagendet, lod sig ikke videreføre. Man forsøgte at etablere en økonomi, der var helt eller delvis uafhængig af Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket, og ville derfor kontakte de organisationer, der havde været repræsenteret til mødet i Bibliotekarforeningen i 1910.

Udvidelse af kampzonen: Nordisk Aand

Mens Kommissionen kæmpede med økonomiske problemer og reorganisering, dukkede Johannes V. Jensen op igen. Han udgav den 22. marts 1911 *Nordisk Aand. Kroniker og Karakteristiker* på Gyldendalske

²⁰⁵ Brev fra Forretningsudvalget til formand Sofus Larsen, 19.1.1911, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Første bind af Holbergs samlede skrifter, der havde Petersen som redaktør, udsendtes i 1913.

²⁰⁶ Præcis dato ikke oplyst i forhandlingsprotokollen.

Boghandel Nordisk Forlag. Slutstykket var den meget omtalte og forkætrede tekst "Kritik og Digtning", der bestod af de to *Politiken*-kronikker om Brix og Kommissionen og derudover en nyskreven del af samme længde. Hvor første del var en kritik af Kommissionens mission og Brix' litteraturmetode, var den nyskrevne del en ætsende kritik af litteraturprofessoren Vilhelm Andersen, frontfiguren i den biografiske anlagte fortolkningsmetode, som Jensen angreb. Efter nogle længere Heinrich Heine-citater (i deres originale tyske sprogdragt) om det forkastelige i, at der posthumt udgives materiale, som digteren ikke selv havde ønsket offentliggjort, og i det hele taget at inddrage personligt stof til at forstå digterens værker, går det for alvor løs. Den lejlighedsvis polemiske tone i *Nordisk Aand* kulminerer i "Kritik og Digtning", hvor Vilhelm Andersen fremstilles som uoriginal, kvindagtigt sladreende og fantasiløs litteraturforsker, der helst kun beskæftigede sig med fortiden. Ikke kun Brix og Vilhelm Andersen blev slået i hartkorn af Jensen, men ligeledes Carl S. Petersen, der i "Kritik og Digtning" bl.a. fik følgende svada med på vejen: "Bibliotekspoesi! Det gælder rigtignok om Døbesedlen, ellers bliver man vel slet ikke anerkendt som født. Papirmennesker!"²⁰⁷. Indbyrdes var Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen dog ikke enige om metodevalg; dette fremgår af debatten ved årsskiftet 1911-1912 mellem de to i forbindelse med bogudgivelser af og om den danske digter Frederik Paludan-Müller (1809-1876).²⁰⁸

Hovedfokus i anmeldelserne og omtalerne af *Nordisk Aand* lå på Johannes V. Jensens voldsomme angreb på Vilhelm Andersen. Alle kommentatorer var grundlæggende enige om, at forfatteren var unødigt hårdtslående. Hvorvidt kritikken havde noget på sig, var derimod et spørgsmål, der delte vandene.²⁰⁹ Flere anmeldere bemærkede det for-

²⁰⁷ Johannes V. Jensen: *Nordisk Aand. Kroniker og Karakteristiker*, 1911, s. 165.

²⁰⁸ Jf. polemikken i dagbladet *Riget* med bidrag fra Carl S. Petersen (21.11 og 29.12.1911) og Vilhelm Andersen (22.11. og 30.12.1911 og 1.1.1912) samt bidrag fra begge i *Danske Studier* 1910 (hhv. s. 218-221 og s. 213-218). Petersen mente kort fortalt, at Andersen tog sig lovligt store fortolkningsmæssige friheder i sin litteraturpsykologiske analyse af Paludan-Müller, hvis udvalgte poetiske skrifter Petersen havde udgivet i 1909. For Carl S. Petersen var det en afgørende præmis, at Paludan-Müllers efterladte papirer var ganske fåtallige, hvilket ifølge Petersen var med til at rammesætte fortolkningen, hvorimod Andersen så det som en grundlæggende forskel mellem en "Biblioteks-Skole" og en "Litteratur-Psykologi", Vilhelm Andersen: "Litteraturforskning", *Riget*, 22.11.1911.

²⁰⁹ Tilslutning til kritikken af Vilhelm Andersen finder man i udpræget grad hos Albert Gnutzmann: "Kritik og Poesi", *Riget*, 23.3.1911, hvorimod det modsatte synspunkt særligt repræsenteres af J.C.: "Nordisk Aand", *Berlingske Tidende*, 29.3.1911.

Ill. 14. Gustav Wied (1858-1914).
Ukendt fotograf. Fotografiet er taget i 1909.

Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen,
Det Kgl. Bibliotek.

hold, at Jensens kritik af litteraturkritikken, burde ses i lyset af, at den tidligt havde gjort ham til feteret stjerneskribent.²¹⁰ Et andet paradoks var, at den stærkt biografisk anlagte metode, som Jensen kritiserede, i praksis blev brugt af Jensen selv flere steder i bogen. Tydeligst blev dette påpeget af digteren Gustav Wied, der i *Nordisk Aand* var blevet affærdiget som “den lille Ekshibitionist fra Roskilde”, der leflede for de toneangivende litterære inderkredse i København. Med satirisk vid argumenterede Wied i et åbent brev i *Illustreret Tidende* for, at man principielt aldrig kunne skelne digter og privatperson fra hinanden og

²¹⁰ Jf. bl.a. en kommentar som “Og det er ikke let at forstaa, hvorlunde denne almenhyldede, tidligt højberømte Skribent, som foruden sine private smaa Trommeslagere fra “det sejrende Slægtled” har haft vort litterært mægtigste Dagblad, to politiske Partier og den fineste Tidsskriftskritik at støtte sig til, hvorledes han kan klage over Ligeegyldighed og Forfølgelse”, Valdemar Rørdam: “Nordisk Aand” [Dagens Krønike], *København*, 6.4.1911.

skulle forstå førstnævnte med baggrund i sidstnævnte. Wied påpegede, at Jensen i praksis i sine "Karakteristiker"²¹¹ selv leverede:

det mest straalende Bevis for "denne temporære Smagsretning"s evige Gyldighed, idet han fører disse Skribenters Værker "tilbage til" deres Liv som Mennesker – ja, han udtaler endogsaa det Haab, at [litteraturkritikeren H.S.] Vodskovs efterladte Papirer (o: Kladder, Udkast og Breve) maa "yde Lejlighed til en udførligere Redegørelse for hans Skrifts videnskabelige og almindelige Betydning." Men sæt nu, at disse Papirer, "som er overgaaet til det kgl. Bibliothek", ifølge den jensenske Krematorie-Theori var gaaet op i Røg, saa kunde jo Vodskovs "videnskabelige og almindelige Betydning" aldrig været blevet paavist.²¹²

Modsat Wied var de anmeldere, der i det hele taget strejfede Kommissionens virke i deres anmeldelser af *Nordisk Aand*, bestemt ikke ukritiske;²¹³ bogen var ikke god presse for Kommissionen i samtiden. De to *Politiken*-kronikker fik et længere liv ved at blive opsamlet i *Nordisk Aand*.²¹⁴ I "Kritik og Digtning" stod Jensens synspunkter uimodsagte, diskussionen tog en skarp drejning i retning af litteraturkritikkens metoder og i mindre grad nødvendigheden af det indsamlingsarbejde, som Kommissionen plæderede for. Hverken Brix, Petersen eller medlemmer af Kommissionen blandede sig dog i debatten om *Nordisk Aand*. Henrik Cavling (1858-1933), *Politikens* chefredaktør, havde – forgæves – tilbudt Vilhelm Andersen spalteplads, men Andersen kastede sig fornuftigt nok ikke ud i et slagsmål med Jensen. Cavling afstod til gengæld fra at lade Brix anmelde *Nordisk Aand* i *Politiken* på grund af bogens kritik

²¹¹ Bogen opsamler ældre avisartikler om bl.a. de to nyligt afdøde norske forfattere Jonas Lie (1833-1908) og Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910), historikeren Troels Troels-Lund (1840-1921), den amerikanske forfatter Mark Twain (1835-1910), chefredaktør Henrik Cavling (1858-1933) og politikerens J.C. Christensen (1856-1930).

²¹² Gustav Wied: "Aabent Brev fra Gustav Wied til Johs. V. Jensen", *Illustreret Tidende*, årg. 52, nr. 28, 9.4.1911, s. 338.

²¹³ Jf. særligt Valdemar Rørdam: "Nordisk Aand" [Dagens Krønike], *København*, 6.4.1911. Rørdam skriver: "Jeg er fuldstændig enig med Johs. V. Jensen i hans energisk begrundede Opfattelse af "Kommissionen til bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve (...)".

²¹⁴ Jf. for sidstnævntes vedkommende opmærksomheden omkring "Kritik og digtning" i Jensen-litteraturen og afledt heraf referencerne til Kommissionen.

III. 15. Satiretegning af Johannes V. Jensen ("Den frygtelige Jysk-Amerikaner")
i *Klods-Hans* fra 21.4.1911.

Tegner: Alfred Schmidt (1858-1938).

Det Kgl. Bibliotek.

af Georg Brandes.²¹⁵ Som tilfældet var i *Politiken* året før, blev Jensens udbrud genstand for en satiretegning, denne gang i det politisk-satiriske blad *Klods-Hans* i april 1911. På Alfred Schmidts (1858-1938) tegning af "Den frygtelige Jysk-Amerikaner"²¹⁶ ser man Johannes V. Jensen som negroid bokser²¹⁷ med boksehandsker med påskriften "Nordisk Aand". De forslæede ofre for "Johannes v. Bræen fra Singapore i sine hidtil uovertrufne literære Øretæve- og Nedrakningspræstationer", som det lyder i billedteksten, var "den gamle Universitets-Høffding", "den lange Vedel" og "den stærke Holbergkæmpe Vilhelm" (hhv. Harald Høffding, Valdemar Vedel og Vilhelm Andersen). På tegningen ser man Valdemar Rørdam (1872-1946) og Gustav Wied som nye kombattanter på vej op i bokseringen. Tegningen er en ret præcis udpegning af de parter, der var involveret i debatten om *Nordisk Aand*.²¹⁸

Kommissionens lavmælte endeligt

Kommissionens henvendelser til de organisationer, der havde deltaget i mødet i Bibliotekarforeningen i 1910, bar ikke frugt. I et brev fra februar 1911 afviste formanden for Bibliotekarforeningen, Raphael Meyer, at støtte Kommissionens arbejde med henvisning til, at arbejdet "næppe vil kunne medføre større Udgifter end hvad der af det kgl.

²¹⁵ "Frk. Thit Jensen var her forleden Dag med sin Bog, som vi sendte til Dem. Hun er saavidt jeg forstaar fattig og uheldigt stillet og vilde være os meget forbunden, om vi hurtigst vilde anmelde Bogen. Maa jeg derfor erindre Dem om den. Johs. V. Jensens "Nordisk Aand" er det maaske bedst at lade uomtalt. Det er grumme vanskeligt at anmelde den, fordi han fornærmer Georg Brandes. Jeg har spurgt Vilhelm Andersen, om han vilde tage til Genmæle, men det vilde han ikke. Forresten tror jeg, at han har taget sig Angrebet meget nær, maaske fordi han føler, at det i Realiteten ikke er ganske uberettiget.", brev fra Henrik Cavling til Brix, 6.4.1911, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 2.

²¹⁶ Alfred Schmidt: "Den frygtelige Jysk-Amerikaner", *Klods-Hans*, 21.4.1911.

²¹⁷ Man kan ikke komme uden om, at Jensen ikke kun fremstilles som sort bokser, men ligeledes som en abe. I tredje bind (1870-1920) af *Dansk litteraturs historie* (2009) anvendes tegningen som illustration, og her lyder det, at Jensen over for "københavnske akademiske intellektuelle" stillede "forestillingen om nogle djærve jyske karakteregenskaber og den amerikanske vitalitet. Han plæderede desuden for et darwinistisk virkelighedssyn og anså mennesket for at være i familie med primaterne. Derfor er han her fremstillet i abelignende karikatur" (s. 680).

²¹⁸ På karikaturtegningen optræder desuden forfatteren L.C. Nielsen, der i pausen vasker Jensen. Gyldendal-forlæggeren Peter Nansen tager tid.

Bibliotek og Universitetsbiblioteket er stillet til Raadighed”.²¹⁹ Eller formuleret anderledes: Her var tale om en driftsopgave, som bibliotekerne burde kunne løfte inden for rammerne af det eksisterende annuum. Af et brev fra Hjalmar Bergstrøm til formand Sofus Larsen fremgår det, at Bergstrøm i marts 1911 uden held havde forsøgt at kontakte Dansk Forfatterforening og endnu ikke officielt havde kontaktet Danske Dramatikeres Forbund, fordi Bergstrøm ikke havde modtaget en lovet oversigt over “Kommissionens Virksomhed i den forløbne Tid” fra Petersen. Bergstrøms forhåbninger var begrænsede, og han sluttede sit brev med at skrive, at hvis der kom afslag, var der “vel ikke andet for end at fortsætte Kommissionens Arbejde under mere beskedne Former”.²²⁰

Den sørgelige økonomiske situation blev meddelt den 24. marts 1911 på et møde for hele Kommissionen. På mødet valgte både Carl S. Petersen og Axel A. Bjørnbo at træde ud af Kommissionen. I stedet blev H.O. Lange og underbibliotekar Victor Madsen fra Det kongelige Bibliotek valgt ind, sidstnævnte erstattede Petersen. Det kan kun betegnes som en alvorlig svækkelse af Kommissionens oprindelige intentioner. Langes synspunkter var velkendte. Boghistorikeren Victor Madsen (1873-1941) var i denne sammenhæng i dén grad Langes mand, og han havde ikke den samme orientering mod samtidens forfattere og deres manuskripter som Petersen. I oktober 1911 døde Bjørnbo, der ikke havde et jernhelbred og led af bronkitis, pludseligt af hjertestop, kun 37 år gammel. Selvom han var trådt ud af Kommissionen på dette tidspunkt, var det en af indsamlingssagens væsentligste fortalere, der her afgik ved døden. Månedet før sin død udsendte Bjørnbo den lille pjece *Statens Bogkøb*, der blev et vigtigt dokument i den omfattende debat om fagdelingen mellem Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket.²²¹ Et af de områder, hvor opgaven tilsyneladende ikke skulle deles, var indsamlingen af manuskripter og breve, idet der, som Bjørnbo skriver, “som bekendt [er blevet] nedsat en Manuskriptkom-

²¹⁹ Brev fra Raphael Meyer til Sofus Larsen, 15.2.1911, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²²⁰ Brev fra Hjalmar Bergstrøm til Sofus Larsen, 21.3.1911, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²²¹ For en gennemgang af historikken og de enkelte sagsindlæg, jf. Torsten Schlichtkrull: *Universitetsbiblioteket efter 1728. Bidrag til en samlings historie*, Odense 2024.

mission, hvori begge Cheferne for de to store københavnske Biblioteker har Sæde”.²²²

Efter mødet i marts 1911 holdt det nye forretningsudvalg endnu tre møder (26. april og 13. september i 1911 og 12. februar 1912). Til møderne blev ikke-afsluttede sager gennemgået, og man besluttede i september at udsende flere personlige henvendelser, herunder til enker efter komponister. Til det møde, der blev det sidste, gennemgik man på de “for nu opnaaede Resultater”, og der blev udfærdiget “en Skrivelse” til kommissionens formand.²²³ Det er uvist hvilken rolle H.O. Lange egentlig kom til at spille. Af en bevaret seddel kunne det se ud, som om han skulle stå for kontakten til flere forfattere, der i første omgang havde takket nej eller ikke svaret. Det er under alle omstændigheder yderst tvivlsomt, at han spillede en større rolle.

Herefter fandt der ikke flere møder sted, hverken i Forretningsudvalget eller i den samlede Kommission. Af et brev fra forretningsudvalgsmedlem Johnsson til formanden 12. januar 1914 forlød det, at det var kommet ham for øre, at man ønskede “en Ændring af Manuskriptkommissionens Sammensætning i en mere litterær Retning” – et ønske, som Johnsson billigede, men han så sig samtidig overflødiggjort, hvorfor han prompte nedlagde sit hverv, hvilket et andet medlem af forretningsudvalget, Jakob E. Gelting, ligeledes gjorde i et brev fra 13. februar.²²⁴ Brevet fra Gelting er det sidste brev i formand Sofus Larsens lille kommissionsarkiv. Kommissionsmedlemmet Hjalmar Bergstrøm døde den 27. marts 1914 i en alder af 45 år. På dette tidspunkt var Kommissionen efter at alt at dømme *de facto* afgang ved døden efter fire års ustadigt virke. De fortrykte henvendelser, der i hundredvis endnu lå klar til afsendelse, må være endt i *kurvi papyri*.

I *Dansk Biblioteksfører* (1915) nævner boghistorikeren Svend Dahl (1887-1963), der kort efter Bjørnbos død overtog dennes vakante stilling på Det kongelige Bibliotek,²²⁵ men ikke hans plads i Kommissionen,

²²² Axel Anthon Bjørnbo: *Statens Bogkøb*, 1911, s. 9.

²²³ “Forhandlingsprotokol fra Forretningsudvalget indenfor “Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve. København 1910”, *Manuskriptkommissionens Papirer*. Udkastet til brevet er her bevaret.

²²⁴ Brev fra Jakob E. Gelting til Sofus Larsen, 13.2.1914, *Breve til overbibliotekar Sofus Larsen som formand for Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve*, NKS 4974 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek

²²⁵ Boghistorikeren Svend Dahl (1887-1964) blev senere overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket (1925-1943) og herefter rigsbibliotekar (1943-1952). Rigsbibliotekarem-

fem nyere tiltag vedrørende “Biblioteksvæsenet”, heraf var Kommissionen det ene.²²⁶ Om Kommissionen står blot stiftelsesdato, mission og navnene på Kommissionens medlemmer.²²⁷ Fire år senere skrev Dahl en art nekrolog i *Aarbog for Bogvenner*. Dahl beskrev hvordan man, hvis man “gennem en Aarrække [har] fulgt vore offentlige Bibliotekers Tilvækst af danske Haandskrifter”, undrer sig over, “i hvor ringe Grad danske Forfatteres Manuskripter finder Vej til disse Samlinger”. Collinfamiliens indsats bliver fremhævet og det faktum, at initiativet så vidt vides ikke fortsættes af andre private samlere:

For nogle Aar siden nedsattes en af Biblioteksmænd og Forfattere bestaaende “Kommission til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve”, netop for at tage den Opgave op, som Collin for sin Tid løste med saa lykkelig Haand. Men efter kort Tids Forløb indstillede Kommissionen sin Virksomhed og har siden ikke ladet høre fra sig. Der er derfor god Grund til her at paakalde det private Initiativ og rette en indtrængende Appel til alle, der ejer Manuskripter, Breve o.a. Papirer, som stammer fra kendte Mænd og Kvinder, og som har litterær eller kulturhistorisk Betydning, om at lade saadanne Papirer faa Plads i en af Statens Haandskriftsamlinger, hvor de sikres mod Tilintetgørelse og engang kan komme Forskningen til Nytte. [...] Maatte denne Appel blive hørt, før altfor mange værdifulde Manuskripter og Breve gennem autograf-handlende Antikvariater er spredt for alle Vinde!²²⁸

bedet gjorde ham til chef for såvel Universitetsbiblioteket som Det kongelige Bibliotek, desuden havde han koordinerende funktioner for de øvrige forskningsbiblioteker, jf. Svend Larsen: “Svend Dahl (1887-1963)”, *Encyclopedia of Library and Information Science* (red. A. Kent & C.M. Hall), New York 2001, s. 70-81.

²²⁶ De øvrige er Bibliotekarforeningen, Statens Bogsamlingskomité, Foreningen Danmarks Folkebogssamlinger og Kommissionen til Ændring af de militære Biblioteksforhold, jf. Svend Dahl: *Dansk Biblioteksfører*, 1915.

²²⁷ Dahl nævner Larsen, Ehrencron-Müller, Madsen, Kohl og Nathansen, hvoraf man kan konkludere, at hverken de menige kommissionsmedlemmer Bjørnbo og Bergstrøm eller de to medlemmer af Forretningsudvalget, Gelting eller Johnsson, var blevet erstattet. Langes navn figurerer ikke.

²²⁸ Svend Dahl: “Vore offentlige biblioteker i 1918-1919”, *Aarbog for Bogvenner*, 3. Aargang, 1919, s. 272-280, her side 279-280.

Svend Dahl, der ellers sad tæt på personer, der var involverede i kommissionsarbejdet, både Victor Madsen og særligt Carl S. Petersen, er ikke særlig præcis i oplysningerne om Kommissionen, der, som Dahl skriver, indstillede sin virksomhed "efter kort Tids Forløb"; hvorefter den ikke har "ladet høre fra sig". At der var tale om et blot og bart "privat Initiativ" er ikke korrekt; herved sløjfes de to institutioners konkrete involvering. Behovet for en større indsamlingsindsats var i 1915 under alle omstændigheder stadigvæk til stede.

Et sidste ekko i samtiden kom i 1922 i form af Johannes V. Jensens artikel "Kritik af Kritiken" i *Politiken*.²²⁹ Som i 1910-11 angreb Jensen litteraturkritikken, og det inkluderede en hentydning til polemikken i *Politiken* i 1910: "Til et gennem mange Aar bevaret Nag har [Brix] Grund, jeg kildede ham under Platfoden her i Bladet en Gang, en Historie Folk lo af, om Brix og Papirkurven, nu naturligvis glemt, men Brix glemte mig den nok ikke".²³⁰ I de mellemliggende år havde Jensen til en vis grad forsonet sig med Vilhelm Andersen, hvorimod andre, ikke mindst Brix, var blevet en af hans foretrukne prygelknaber.

Status på henvendelserne og indsamlingen

På baggrund af *Manuskriptkommissionens Papirer*, accessionsprotokoller og andet beslægtet materiale, lader det sig gøre at etablere et overblik over Kommissionens henvendelser og resultater. Kommissionens storstilede *outrreach* fandt primært sted i april-maj 1910.²³¹ Her blev der ad tre omgange²³² inden for en fjorten dages periode udsendt i alt 98 henvendelser til skønlitterære forfattere (32 stk.), akademikere (professorer, docenter og/eller dr.phil.'er) (40 stk.) og arvinger (26 stk.).²³³ Forretningsudvalget har bl.a. taget udgangspunkt i *Fortegnelse over Dansk Forfatterforenings Medlemmer 1. April 1908*, der befinder sig blandt *Manuskriptkommissionens*

²²⁹ Optrykt i Johannes V. Jensen: *Ord og virkelighed*, bind 2, udgivet af Aage Jørgensen, 2014, s. 297-307.

²³⁰ *Ibid.*, s. 300.

²³¹ Der var planer om opfølgende henvendelser og henvendelser til komponister og disses arvinger, jf. referatet fra mødet den 13.9.1911 i Kommissionens forhandlingsprotokol og enkelte navnelister med i alt 20 navne, der ikke hidtil var blevet kontaktet. Kun en enkelt henvendelse fra 18.9.1911 er indføjet i registraturen.

²³² 17.4, 27.4 og 1.5.1910.

²³³ Enkelte af personerne kan principielt placeres i flere af grupperne, heriblandt Einar Christiansen og Vilhelm Bergsøe.

Papirer, heri optræder 29 af de personer, der blev kontaktet, med navn og adresse. Umiddelbart må kampagnen betegnes som en relativ succes for så vidt, at 31 af de adspurgte responderede positivt; blandt disse var der 14 forfattere,²³⁴ 9 akademikere²³⁵ og 8 arvinger, der for størstedelens vedkommende anvendte det fortrykte skema til at oplyse hvad de kunne tilbyde. Jeppe Aakjær svarede f.eks., at tilbuddet omfattede "mine Manuskripter og Udkast samt de Breve, De maatte finde værd at bevare". Udmeldingen fra dem, der var positivt indstillede, var et oplæg til videre forhandling. Her var ikke tale om egentlige donationsaftaler. I tilfældet Aakjær var der videre korrespondance mellem forfatteren og Carl S. Petersen, og et møde blev aftalt i juni 1910. I sidste ende valgte Aakjær dog at trække sig og *solgte* i stedet nogle år senere sine manuskripter til skibsrederen og samleren Hugo Marx-Nielsen.²³⁶ Otte personer, heriblandt Johannes V. Jensen, svarede – med varierende grad af diplomatisk finesse – nej tak til anmodningen, hvorimod langt størstedelen, 60 personer, aldrig svarede. Blandt sidstnævnte var en række markante kulturpersonligheder såsom Georg Brandes, forfatterne Herman Bang og Karin Michaëlis (1872-1950), Gyldendal-forlæggeren Peter Nansen og filosofen Harald Høffding.²³⁷

Karin Michaëlis, der på dette tidspunkt havde udgivet en række skønlitterære værker og i september samme år udgav hovedværket *Den farlige Alder*, var en af de få kvinder, der blev kontaktet: Blandt de 32 skønlitterære forfattere, var hun udover Astrid Ehrencron-Müller den eneste kvinde. Gruppen af forskere talte slet ingen kvinder, til gengæld var kvinderne pænt repræsenteret i gruppen af arvinger, ofte som enkefruer.

Kommissionens virke kan ses som en holdningsbearbejdning – et forsøg på at etablere en *Nachlassbewusstsein* – og denne kom til udtryk i de direkte, men bredt anlagte, henvendelser til en større gruppe personer, og mere indirekte i den opinionsdannelse, som Brix blev sendt i felten

²³⁴ Jeppe Aakjær, Otto Benzon, Vilhelm Bergsøe, Laurids Bruun, Einar Christiansen, Karl Gjellerup, Niels Hoffmeyer, Johannes Jørgensen, Jakob Knudsen, Karl Larsen, L.C. Nielsen, Henrik Pontoppidan, Otto Rung og Gustav Wied.

²³⁵ Dines Andersen, Vilhelm Andersen, A.B. Drachmann, Verner Dahlerup og Angul Hammerich. J.L. Heiberg, E. Jessen, Vilhelm Thomsen og Vilhelm Østergaard.

²³⁶ Der gik dog ikke mange år, før disse manuskripter blev del af Det kongelige Bibliotek, fordi Marx-Nielsen i 1921 forærede sin omfangsrige samling til biblioteket.

²³⁷ Jf. desuden bl.a. Edvard Brandes, Sophus Michaëlis, Valdemar Rørdam og Karl Gjellerup.

Ill. 16. Karin Michaëlis (1872-1950).
Fotograf: Frank C. Bangs (1873-1928).
Danske portrætter, 4°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 17. Henrik Pontoppidan (1857-1943)
Fotograf: Johan Carl Gotthilf Reiffenstein-Hansen (1861-1933).
Fotografiet stammer fra 1905.
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

for. Som Bjørnbo havde konstateret i 1908 i artiklen “Blandt Manuskripter og Inkunabler i Det kongelige Bibliotek”, lod indsamlings- og bevaringsopgaven sig kun løse, “naar der fra *begge* Sider er Forstaaelse af Sagen og Enighed om Maalet”.²³⁸ Personerne, der indvilgede i – på et ikke nødvendigvis nærmere specificeret tidspunkt – at overlade manuskripter og/eller breve til enten Det kongelige Bibliotek eller Universitetsbiblioteket, må have haft en grundlæggende sympati for idéen, men det er svært at sige i hvilket omfang henvendelsen ændrede disse personers holdning. I Henrik Pontoppidans tilfælde kan man dog se, at netop dette sker. Pontoppidan var en af de forfattere, der var blevet kontaktet i første udsendelsesrunde. En uge efter svarede han:

Tak for det gjorte Tilbud om at modtage mine Papirer til Opbevaring. *Hidtil* har jeg nemlig som Regel tilintetgjort mine Udkast såvel som Håndskrifter til mine Bøger, når disse var blevne trykt. Hvad jeg ejer heraf, er i hvert fald nu ganske ubetydeligt. Men skal *for Fremtiden* tage bedre Vare paa [*ulæseligt*]-Ting og sørge for, at de tilsendes Kommissionen. Og vil jeg tilstå, at den filologiske Interesse for Skønlitteraturen altid gør mig lidt betænkelig. Den videnskabelige mikroskoperen af et Digterværk bidrager kun sjældent til dets rette Vurdering, omend den undertiden kan vise noget om dets Genesis.²³⁹

Trods sin tydelige skepsis viste Pontoppidan sig interesseret i fremover – på foranledning af arkivinstitutionernes interesse – at gemme sine manuskripter. Den 17. september sendte Pontoppidan en pakke med manuskripter til Det kongelige Bibliotek, men konstaterede, at han ikke lå inde med mere: “Hvor Trykmanuskripterne til “Det forjættede Land” og “Lykke-Per”²⁴⁰ er blevne af, aner jeg ikke. Dersom jeg har fået dem tilbage fra Trykkerierne, er de blevne tilintetgjorte.”²⁴¹ Han nævnte samtidig, at han havde en “Korrespondance med litterære Personligheder”, heriblandt “ikke så ganske få Breve fra Georg Brandes,

²³⁸ Bjørnbo (1908), s. 796.

²³⁹ Brev fra Henrik Pontoppidan til Carl S. Petersen (Kommissionen), 24.4.1910, *Kommissionens Papirer*, mine kursiveringer.

²⁴⁰ Et korrekturksemlar til *Lykke-Per* er bevaret i acc. 2016/115.

²⁴¹ Brev fra Henrik Pontoppidan til Carl S. Petersen (Kommissionen), 17.9.1910, *Kommissionens Papirer*.

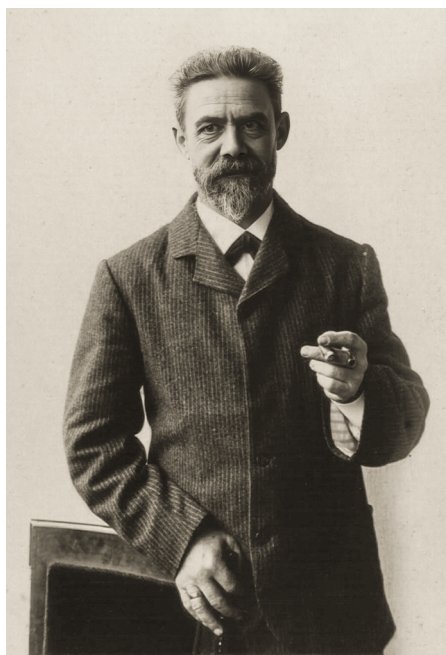
og dem skal jeg ved Lejlighed indsamle og muligvis sende Kommissionen til Opbevaring.” Den 1. december vendte Pontoppidan tilbage og bekræftede, at han overdrog de tidligere sendte manuskripter til Det kongelige Bibliotek, men at han “foreløbig” ikke ville give Brandes-breve m.m. fra sig, da det ville forudsætte en større gennemgang af “mit lille Brev-Arkiv, og dertil har jeg for Tiden slet ingen Lyst.”²⁴² Pontoppidan var med andre ord bevidst om manuskripterens værdi for arkivinstitutionerne, selvom han ikke nødvendigvis billigede den forskning de kunne afstedkomme, men brevene havde han som mange andre – som allerede Jakob E. Gelting havde påpeget i sin juridiske udredning i marts 1910 – naturligt nok sværere ved at slippe i levende live.

Andre igen lod sig ikke rykke. I lyset af Johannes V. Jensens hårde kritik kan det være værd at kaste et blik på nogle af de andre syv, der afviste Kommissionens anmodning. Bevæggrundene var forskellige: De to islandske forskere Finnur Jónsson (1858-1934) og Valtýr Guðmundsson (1860-1928) havde lovet deres papirer til hjemstavnen, en arving (Marie Konow, f. Oehlenschläger, 1818-1910) lå ifølge eget udsagn ikke inde med noget. Professor Kristoffer Nyrop meddelte nøgternt, at han principielt brændte sine manuskripter efter trykning – og så var den sag afsluttet. Mere interessante er de længere svar, der indkom fra forfatterne Ernst von der Recke og ægteparret Harald Kidde og Astrid Ehrencron-Müller. Forfatteren og forskeren Ernst von der Recke, der i 1885-90 havde været ansat på Det kongelige Bibliotek, skrev allerede dagen efter et brev til Carl S. Petersen og Kommissionen. Svaret fortjener at blive citeret *in extenso*, da det matcher Johannes V. Jensens syrlige kritik:

Det er en rent forkert Adresse, De giver Deres trykte Henvendelse, naar De udstrækker den til mig. En Indsamling som den paatænkte kan være begrundet overfor Forfattere, der prætendere, at hver skreven Linie fra deres Haand – selv en overstreget – skal være saa at sige uvurderlig, – Henrik Ibsen f. Eks.; og jeg tør vel haabe, at vore egne Storheder som Karl Larsen paa dette Punkt ikke heller kender til falsk Beskedenhed. Hvad mig angaar har jeg i nogle og tredive Aar følt min Ringhed for stærkt til at gjemme paa Papirer, mig vedrørende. Der var en

²⁴² Brev fra Henrik Pontoppidan til Carl S. Petersen (Kommissionen), 1.12.1910, *Kommissionens Papirer*.

Ill. 18. Ernst von der Recke (1848-1933).
Ukendt fotograf.
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen,
Det Kgl. Bibliotek.

Dag i 1880, hvor jeg morede mig med ved Hjælp af samtlige Manuskripter til “Bertran de Born” [1873], “Kong Liuvigild” [1878], Knud og Magnus” [1881], “Archilochos” [1878] m.m. at bringe en stor Kjedel Vand til at koge, af hvis Indhold, som var bestemt til Opvaskning, jeg lod Pigen lave mig en Kop Kaffe for dog sluttelig at have et Udbytte af mit Arbejde. Jeg har siden den Tid fortsat paa samme Maade; hver Kladde brænder jeg øjeblikkelig; næsten hvert Brev, hvert direkte eller indirekte benyttet Manuskript er hurtigst muligt tilintetgjort. Det kan have sine uheldige Sider, for saa vidt Trykfejl, og ret ondartede, findes i alle mine Værker; men jeg foretrækker dog dette fremfor, at den rigtige “Værdsættelse i Historien”²⁴³ af mig skal finde Sted.²⁴⁴

²⁴³ Citat fra Kommissionens cirkulære.

²⁴⁴ Brev fra Ernst von der Recke til Carl S. Petersen (Kommissionen), 18.4.1910, *Kommissionens Papirer*.

Ernst von der Recke tilskrev tydeligvis ikke materialet nogen værdi, og han skosede kollegers uhæmmede forfængelighed vedrørende deres makulatur. Han afsluttede sit brev med at understrege, at hans "forventede Efterlevende" havde svoret at tilintetgøre "ethvert biographisk Spor efter mig. Dette til Forklaring forud paa, hvad De, hvem jeg ønsker et langt Liv, med al Sandsynlighed vil opleve."²⁴⁵ Harald Kidde, der havde deltaget i mødet i Bibliotekarforeningen, svarede få dage efter modtagelsen af henvendelsen på ægteparrets vegne. Kidde konstaterede, at de begge tilintetgjorde manuskripterne til deres bøger efter trykning,²⁴⁶ en undtagelse herfra var et par manuskripter til hustruens tidlige bøger i Den Collinske Samling.²⁴⁷ Modsat Recke adresserede Kidde ikke kun manuskripter, men også breve: Han lå inde med en del breve fra kolleger, som han "foreløbig" beholdt, dog havde han det princip ikke at ville bevare breve for eftertiden fra forfattere, der havde "givet sig fyldigt Udtryk gennem trykte Værker", idet dette var "baade unødvendig og utilstedelig". En undtagelse gjaldt "måske for tidligt afdøde eller tidligt forstummede Skribenters Vedkommende", hvis disse havde givet tilsagn: "Vi andre burde i Almindelighed have faaet sagt, hvad vi ønskede, og burde efter min Formening have Ret til at tage Resten med os. Tilmed bør, efter mit Skøn, til den Tid den Tids Digttere, kræve Interessen og Omhuen". Såvel Ernst von der Recke, Harald Kidde som Johannes V. Jensen fik et svar på deres respektive protester; afsendelsen af disse er indført i registraturen, men Kommissionens breve til disse tre personer synes desværre ikke bevaret.

31 af de adspurgte responderede positivt, og mange af disse omtalte i generelle vendinger det materiale, der kunne blive tale om – typisk forarbejder til bøger og relevante breve. Men hvilket materiale endte med rent faktisk at blive indlemmet som følge af Kommissionens virke? I Det kongelige Biblioteks årsberetning fra 1918, der dækker hele perioden fra 1909-1918, opremses en række accessioner. Blandt disse optræder H.O. Langes liste over materiale, der var blevet indlemmet på

²⁴⁵ En række breve til og fra Ernst von der Recke samt manuskripter fra dennes hånd er med tiden blevet indlemmet i Det kongelige Bibliotek via forskellige kanaler.

²⁴⁶ Brev fra Harald Kidde til Carl S. Petersen (Kommissionen), 22.4.1910, *Kommissionens Papirer*.

²⁴⁷ Det drejer sig om Astrid Ehrencron-Müller (Ehrencron-Kidde): Trykmanuskript til *Livet og Dødens Eventyr*, Collin 165 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 19. Harald Kidde (1878-1918).
Ukendt fotograf.
Danske portrætter, 8°, Billedsamlingen,
Det Kgl. Bibliotek.

biblioteket “gennem ‘Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve’”:

P.V.Jacobsens Papirer, Gave fra Professorinde Duurloo og Frk. Susanne Jacobsen.

Otto Rungs literære Papirer, Gave fra Forfatteren.

A.H. v. Kohls literære Papirer, Forfatterens Gave.

Breve fra Vodskov til E. Frænkel, skænkede af Læge E. Frænkel.

M. Goldschmidts Forarbejder til “Livserindringer og Resultater” II, Gave fra Dr. A. Goldschmidt.

En Pakke Manuskripter af Henrik Pontoppidan.

Breve til Dr. Mathias Steenstrup.²⁴⁸

²⁴⁸ Disse var en “Gave fra Oberst E. Prytz og Prof. K. Prytz. December 1910”, jf. *Katalog over Det store kongelige Bibliotheks Haandskriftsamling. Den nye Kongelige Haandskriftsamling. Fortsættelse. Begyndt 1. September 1891*, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

En Samling Breve og Papirer, tilhørende C.F. Allen, skænket af Professor Vilhelm Thomsen.²⁴⁹

Indlemmelserne stammer alle fra perioden 1910-11. Her var tale om en nogenlunde ligelig fordeling af papirer efter nulevende forfattere,²⁵⁰ nyligt afdøde forfattere²⁵¹ og donation af materiale efter 1800-tallets forfattere.²⁵² Den vægtigste indlemmelse var nok Henrik Pontoppidans "pakke manuskripter" på trods af, at der var tale om rettede renskrifter (trykmanuskripter);²⁵³ de supplerede i øvrigt tidligere indlemmede trykmanuskripter, der var kommet ind med Collins samling.²⁵⁴ Man bør dog også fremhæve forfatteren Otto Rungs manuskripter som et markant og tidligt eksempel på et "Vorlass". Det kongelige Bibliotek modtog manuskripterne fra denne yngre forfatter (på dette tidspunkt var Rung 35 år) til de romaner, som han hidtil havde udgivet, nemlig *Det Uafvendelige* (1902), *Sidste Kamp* (1904), *Den hvide Yacht* (1906) og *Skyggernes Tog* (1909).²⁵⁵ Det var tilbuddet om disse manuskripter, som Lange – som tidligere citeret – ifølge Petersen "fnøs [...] hånligt"²⁵⁶ af. En reaktion, der nok kan forklares med Langes modvilje mod både Kommissionen, den konkrete forfatter og hele idéen om et "Vorlass", der blev sat på spidsen i dette tilfælde. Rungs manuskripter blev dog placeret i lokalet med "Henlagte Samlinger", og manuskripterne blev

²⁴⁹ *Aarsberetning fra det kongelige Bibliotek for 1909-1918. Afgiven til Undervisningsministeriet af Overbibliotekar Dr. H. O. Lange*, 1918, s. 3.

²⁵⁰ Otto Rung (1874-1945), Aage H. von Kohl (1877-1946) og Henrik Pontoppidan (1857-1943).

²⁵¹ Nyligt afdøde forfattere: H.S. Vodskov (1846-1910) og Mathias Steenstrup (1822-1904).

²⁵² 1800-tallets forfattere: P.V. Jacobsen (1799-1848), Meir Goldschmidt (1819-1887) og C.F. Allen (1811-1871).

²⁵³ Manuskripter til "Den kongelige Gæst", "Det store Spøgelse" og "Kronjyder og Molboer", NKS 871 oktav, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁵⁴ Collinske Samling 418 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁵⁵ Materialet blev opført i accessionsprotokollen og nævnt i årsberetningen, men overraskende nok ikke tildelt et selvstændigt accessionsnummer. I 2015 blev det sammen med andet materiale samlet i acc. 2015/83. I 1955 var indkommet breve og øvrige manuskripter, *Breve til Otto Rung og Gertrud Rung m.m.*, Tilg. 376, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁵⁶ Brev fra Carl S. Petersen til Hans Brix, 8.5.1910, *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8.

først registreret i 2015 sammen med bl.a. *Manuskriptkommissionens Papirer*.²⁵⁷

Konsulterer man Håndskriftsamlingens accessionsprotokol,²⁵⁸ kan man i øvrigt konstatere, at Lange ikke fik det hele med: I april 1910 indkom via Kommissionen en korrektur til Herman Bangs roman *Haabeløse Slægter* (1880) (en gave fra boghandleren J.L. Lybecker²⁵⁹) og i september 1912 manuskriptet og kladden til C.M. Norman-Hansens (1861-1947) *I Jøklens Favn* (1912) (doneret af forfatteren selv). Derudover kan testamentariske gaver, der senere kom ind, være initieret af Kommissionen: Direktør Harald Jensen (1837-1914) var en af de personer, der blev kontaktet, og han gav i den forbindelse tilsagn om en testamentarisk gave.²⁶⁰ Efter direktørens død i oktober 1914 indkom 24 breve fra Bjørnstjerne Bjørnson til ham.²⁶¹ Indlemmelsen er noteret i accessionsprotokollen, men forbindelsen til Kommissionen, der på dette tidspunkt var opløst, figurerer ikke.

²⁵⁷ Både Otto Rungs og Aage von Kohls papirer endte rent faktisk med at blive "henlagte samlinger" og fik ikke et NKS (Ny Kongelig Samling)-nummer. Rungs manuskripter blev først formelt indlemmet i 2015 som del af et flerårigt projekt, der havde til hensigt at katalogisere hidtil uregistreret materiale. Kohls papirer var i marts 1967 blevet kasseret, jf. *Henlagte Samlinger i Nummerfølge. Fortegnelse over de henlagte samlinger i nummerfølge. Voksende samling = nr. 115. Påbegyndt 4/11 1965*. Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Paradoksalt indlemmede man otte år senere en større samling efterladte papirer (113 æsker) efter selvsamme Kohl (acc. 1975/112).

²⁵⁸ Håndskriftsamlingens accessionsprotokol 1901-23, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁵⁹ Bogen var udkommet på J.H. Schuboths Boghandel. J.L. Lybecker havde s.m. Aage Hirschsprung overtaget forlaget og givet det et nyt navn: Det Schubothske Forlag. I 1909 blev forlaget købt af Gyldendal, og Lybecker startede et nyt forlag.

²⁶⁰ Jf. breve fra Harald Jensen til Kommissionen 9.5. og 29.9.1910, *Kommissionens Papirer*. Et takkebrev fra H.O. Lange, dateret 12. november 1910, vidner om, at overbibliotekaren "fra Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve" havde modtaget direktør Harald Jensens (1837-1914) tilsagn om, at breve fra "fremragende Personligheder" efter Jensens død ville blive skænket til Det kongelige Bibliotek, jf. brev fra H.O. Lange til Harald Jensen, 12.11.1910, journalsag 2679, KBs arkiv (indtil 1943), A9, 1910-11, Det Kgl. Bibliotek, æske 23.

²⁶¹ Brevene indgår i NBD 3. rk. Gaven var utilgængelig i 100 år. I titlen på katalogposten betegnes Jensen som "brændevinsbrænder", hvilket fortjener en præcisering: Jensen grundlagde De danske Spritfabrikker og levede efter, at firmaet var blevet omdannet til et aktieselskab, som rentier og mæcen. Jensen var familiært forbundet med Bjørnson, eftersom Bjørnsons søn, Erling, var Jensens svigersøn.

En gennemgang af brev- og journalsager fra 1910'erne og de næste par årtier indikerer ikke, at der hos såvel bibliotek som donator(er) blev etableret denne forbindelse til Kommissionens opsøgende arbejde. Yderligere tre indlemmelser i 1910'erne på Det kongelige Bibliotek har dog på forskellig vis forbindelse til Kommissionens arbejde. Den ene er Adam Oehlenschlägers brevsamling, der indkom i juli 1912.²⁶² Fru kammerjunkerinde Bodil Oehlenschläger, der var død samme år, havde i et brev fra 25. april 1910 til Carl S. Petersen afvist henvendelsen fra Kommissionens vedr. svigerfaderens brevsamling med henvisning til, at den skulle tilgå Det nationalhistoriske Museum Frederiksborg,²⁶³ her havde der siden 1904 været indrettet et Oehlenschlägerværelse med digterens "møbler, portrætmalerier, ejendele og manuskripter"²⁶⁴. Testamentet, der var blevet revideret i 1905, gav imidlertid mulighed for, at brevsamlingen kunne tilgå Det kongelige Bibliotek, hvis museet tilsluttede sig dette. Ved gennemgangen af boet fandt eksekutoren en kuffert med Oehlenschläger-manuskripter, der på baggrund af bibliotekets hidtidige interesse, blev overdraget til institutionen.²⁶⁵ En anden testamentarisk gave indkom i februar 1914: Filologen Oskar Siesbye (1833-1913), der ikke havde svaret på henvendelsen fra Kommissionen, forærede biblioteket sine forelæsningsnoter.²⁶⁶ Endelig indkom i december 1915 optegnelser til familien Maules historie²⁶⁷ fra oberst og forfatter Peter Frederik Rist (1844-1926), der i svar fra 18. april 1910

²⁶² *Breve til og fra Adam Oehlenschläger og familie*, NKS 1674 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁶³ Brev fra Bodil Oehlenschläger til Carl S. Petersen (Kommissionen), 25.4.1910, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

²⁶⁴ Per Dahl: "Danske forfattermuseer – former og formidling", *Museologi mellem fagene* (red. Lise Skytte Jakobsen, Ane Hejlskov Larsen og Vinnie Ørskov), Aarhus 2021, s. 38. For en grundig beskrivelse af Oehlenschlägerværelset henvises i øvrigt til to artikler af Mette Skougaard, "Oehlenschlägerværelset – en digterstue på Frederiksborgmuseet" og "Adam Oehlenschläger – en guldalderdigter på Frederiksborgmuseet. Særudstilling efteråret 2000" i *Carlsbergfondets årsskrift*, henholdsvis for 2000 (s. 104-113) og 2001 (s. 128-135).

²⁶⁵ *Adam Oehlenschläger: Efterladte Papirer I-IX*, NKS 2752 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Papirerne er først indført i accessionsprotokollen i april 1915. I katalogposten er oplyst, at her er tale om en testamentarisk gave fra Bodil Oehlenschläger.

²⁶⁶ *O. Siesbye: Optegnelser efter klass. Fil. Forelæsninger 1866 1871 1872*, NKS 2762 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

²⁶⁷ *Optegnelser til Slægten Maules Historie*, NKS 2774 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 20. Jakob Knudsen (1858-1917).
Ukendt fotograf.
Danske portrætter, 8°. Billedsamlingen,
Det Kgl. Bibliotek.

havde tilbudt Kommissionen “de Manuskripter og Breve i mit Eje som maatte have Interesse”.²⁶⁸

Det mest omfangsrige materiale, der indkom via Kommissionen, gik dog rent faktisk til Universitetsbiblioteket. I 1911 forærede forfatteren Jakob Knudsen, der havde deltaget i mødet i Bibliotekarforeningen året før, en lang række trykmanuskripter og kladder til egne romaner, noveller og taler til Universitetsbiblioteket.²⁶⁹ Sammen med materialet fulgte et tre-siders dokument med titlen “Testamentariske Bestemmelser med Hensyn til undertegnede Jakob Knudsens Manuskripter og Breve”

²⁶⁸ Brev fra Peter Frederik Rist til Kommissionen, 18.4.1910, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

²⁶⁹ Jakob Knudsen: “Blandede arbejder. I-XIX, NKS 3358 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Første brev fra Knudsen var blevet afsendt kort efter modtagelsen af Kommissionens henvendelse, nemlig 20.4.1910, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

(dateret 19. august 1911).²⁷⁰ Her er ikke, som man let kunne forledes til at tro, tale om en testamentarisk gave, men om den umiddelbare og posthume anvendelse af det materiale, der nu blev givet som gave til Universitetsbiblioteket. Knudsen understreger, at:

Denne Overdragelse betyder ikke, at hvad som helst i disse Papirer eventuelt kan offentliggøres. Da jeg ikke oprindelig har tænkt mig en saadan Overdragelse til noget offentligt Bibliothek, kan jeg godt have skrevet (og nu oversat) Ting i disse Papirer, som jeg ingenlunde ønsker offentliggjort.²⁷¹

Her ser man fænomenet *Nachlassbewusstsein* i praksis. Knudsen adresserer ophavsrettens ukrænkelighed og familiens privilegerede adgang til materialet (herunder med mulighed for at låne det hjem!). Materialet måtte ikke uden Knudsens og dennes hustrus Helgas (1877-1952) til-ladelse åbnes før 50 år efter Knudsens død. "Disposition-, Udbytte- og Tilintetgjørelsesretten" ville desuden overgå til Universitetsbiblioteket 50 år efter den (betydeligt yngre) hustrus død.

En anden, men mindre accession, der indkom via Kommissionen, var Meir Aron Goldschmidts (1819-1887) "Optegnelser og Ekscerpter m.m. vedrørende Nemesis-Læren. I-II", der blev indleveret af Goldschmidts arvinger.²⁷² Materialet fik arkivsignaturen 1055 kvart i Universitetsbibliotekets *Additamenta*-række. Som et andet direkte resultat af Kommissionens arbejde indkom desuden i 1915 en række trykmanuskripter og renskrifter til værker af forfatteren Gustav Wied som en testamentarisk gave.²⁷³ Både Knudsens og Wieds papirer befinder sig i dag i Det kon-

²⁷⁰ Jakob Knudsen: "Testamentariske Bestemmelser med Hensyn til undertegnede Jakob Knudsens Manuskripter og Breve", journalsag 4178, KBs arkiv (indtil 1943), A9, 1926-28, Det Kgl. Bibliotek, æske 36.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Jf. A. Goldschmidts brev til Kommissionen vedr. netop disse papirer, 19.4.1910, *Manuskriptkommissionens Papirer*.

²⁷³ *Gustav Wied: Blandede Arbejder. I-XVII*, NKS 3362 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Gaven var ikke af egentlig testamentarisk art. Wieds enke havde blandt hans efterladte papirer fundet henvendelsen fra Kommissionen og en (ikke-underskrevet) erklæring fra Wied om, at han ville overdrage sine manuskripter til Universitetsbiblioteket, jf. Wieds erklæring og brevet fra Alice Wied til Sofus Larsen, 11.2.1915, journalsag 4178, KBs arkiv (indtil 1943) A9, 1926-28, Det Kgl. Bibliotek, æske 36.

gelige Bibliotek,²⁷⁴ fordi de blev overført i 1927. Det samme gælder Goldschmidt-papirerne (og resten af *Additamenta*-rækken), der blev overført i 1938, som led i en opdeling af ansvarsområderne mellem de to forskningsbiblioteker; en opdeling, der fuldstændtes med overførslen af Søren Kierkegaards papirer i 1945.

Det konkrete resultat af Kommissionens bestræbelser var 17 accessioner i perioden 1910-1915. Dette tal skal sammenholdes med, at der i årene 1910 og 1911 alene for Det kongelige Biblioteks vedkommende, var henholdsvis 39 og 54 indbyrdes ret forskelligartede indlemmelser af håndskrifter,²⁷⁵ indregnet Kommissionens ti bidrag fra perioden. Det kan dog være svært direkte at sammenligne tallene, fordi en accession både kan være et enkelt brev og et langt mere omfattende materiale. Ser man på accessionsprotokollen fra perioden, er det åbenlyst, at der mestendels er tale om donationer, men der er også et fåtal af køb fra private,²⁷⁶ og set i dét lys arbejdede Kommissionen både i ord og handling for denne gavepraksis, selvom Geltings standarddokumenter også dækkede køb.

Man kan konstatere, at der blandt de forfattere, forskere og arvinger, der allerede i april-maj 1910 var velvilligt indstillede over for Kommissionens henvendelse, var flere, der i perioden 1910-15 valgte at overdrage papirer til Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket (Rung, Pontoppidan, Goldschmidt, Fränkel, Knudsen, Wied m.fl.). De fleste indlemmelser skete i 1910-11, men i Kommissionens henvendelse var indtænkt en vis *forsinkelse*, jf. særligt de testamentariske gaver. Jakob Knudsens omfangsrige gave, der fylder 19 æsker, blev imidlertid ikke fulgt op af arvingerne efter forfatterens død i 1917. Først i 1950

²⁷⁴ Svend Dahl, overbibliotekar på Universitetsbiblioteket på dette tidspunkt, bad derfor i et brev fra 31.8.1927 Det kongelige Bibliotek respektere "de Papirerne vedlagte Bestemmelser", journalsag 4178, KBs arkiv (indtil 1943) A9, 1926-28, Det Kgl. Bibliotek, æske 36.

²⁷⁵ Blandt accessionerne 1910-11 finder man institutionspapirer, foreningsprotokoller, stamtavler, registre, en bog skrevet på bark, et persisk håndskrift, et håndskrift på latin og italiensk, bogfortegnelser, manuskripter til universitetsforelæsninger, enkeltbreve og en autografsamling. Blandt de mere triste var breve til det nyligt afdøde kommissionsmedlem Axel A. Bjørnbo.

²⁷⁶ Jf. erhvervelsen af digteren Chr. Richardts (1831-1892) efterladte papirer (købt for 250 kr., svarende til 18.525 i 2023-priser) og August Arlauds optegnelser og autografsamling (købt for 300 kr., svarende til 22.250 kr. i 2023-priser). Desuden købte biblioteket 137 håndskrevne skuespil af Det Kgl. Teater (erhvervet for 100 kr., 7.410 kr. i 2023). Derudover var der et par mindre køb fra privatpersoner og antikvariater.

forærede hans enke et tilsvarende stort materiale til Det kongelige Bibliotek,²⁷⁷ og i 2015 indkom ligeledes en række papirer fra familiens side.²⁷⁸ Donationerne skete i begge tilfælde ikke med henvisning til den for længst hedengangne Kommission, men naturligt nok som en direkte gave til Det kongelige Bibliotek.

Afrunding

Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve fik ikke det lange liv, som Hans Brix spåede den i 1910. Tværtimod eksisterede den kun i en lille håndfuld år, og denne periode var præget af konflikter, både indadtil og udadtil. I betragtning af det store opsøgende arbejde, der i begyndelsen var tale om, endte antallet af konkrete indlemmelser med at være relativt beskedent. Her må man dog betænke, at Kommissionens arbejde i lige så høj grad handlede om at orientere de skønlitterære forfattere, universitetsforskerne og arvingerne om, at her var tale om vigtigt kildemateriale, og at en gave lige så vel kunne være af testamentarisk art. Efter H.O. Langes vetoret ændrede man indsamlingspolitikken i august 1910, så man primært koncentrerede sig om afdøde forfatteres efterladte papirer, og det var en svækkelse; det samme gjaldt Carl S. Petersens udtrædelse af Forretningsudvalget i januar 1911, og der kan ikke registreres kommissionsvirksomhed efter februar 1914, dvs. her har intet opfølgende arbejde fundet sted.

Kommissionens institutionelle forankring var ikke uden problemer. Selvom de fleste af kommissionsmedlemmerne var ansatte på enten Det kongelige Bibliotek eller Universitetsbiblioteket, var det i princippet et semiprivat initiativ med støtte fra de to forskningsbiblioteker samt Danske Dramatikeres Forbund, Den nationale Forfatterforening og Dansk Forfatterforening. I kraft af Kommissionens arbejde lå udvælgelsen ikke som normalt i hænderne på aftagerinstitutionerne, men på de forfattere, der afleverede materiale. Særligt i et "Vorlass"-tilfælde som Otto Rungs aflevering af fire manuskripter til relativt nyligt udgivne værker, var det tydeligt, at den litteraturhistoriske sortering af væsentligt og

²⁷⁷ *Jakob Knudsen: Breve og Manuskripter*, NKS 4992 kvart, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. 19 æsker.

²⁷⁸ *Jakob Knudsen: Familiebreve og andre breve, personalia, manuskripter og tryksager*, acc. 2015/2, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek. Materialet blev skænket af Jakob Krøgholt, forfatterens oldebarn. Ti æsker.

mindre væsentligt ikke havde fundet sted. H.O. Lange var måske nok bagstræberisk i den proces, som Kommissionen forsøgte at få i gang, men han satte tidligt fingeren på det kuratoriske spørgsmål, der i længden blev et presserende problem. Et andet problem kan have været den 'massehenvendelse', der var tale om: Tilsvarende forsøg i Tyskland og Norge indikerer,²⁷⁹ at dette ikke er den mest hensigtsmæssige tilgang, selvom den kan være nyttig – som vi har set – til at skabe opmærksomhed i offentligheden og særligt hos forfatterne for arkivinstitutionernes interesse for disse papirer.

Indlemmelsen af endnu levende forfatters papirer blev som bekendt med tiden en almindelig institutionel praksis. Den historiske kontekst havde ændret sig, da Johannes V. Jensen i 1939 og 1941 afleverede en række papirer til Det kongelige Bibliotek. Via vennen Aage Marcus (1888-1985), der bl.a. havde været ansat ved Det kongelige Bibliotek i 1914-15, indkom ligeledes manuskriptet til *Kongens Fald*, som Jensen i 1901 havde tilbudt Jonas Collin, og som Marcus havde reddet fra tilintetgørelse. Et bud kunne være, at det ikke handlede om, at forfatteren personligt fuldstændig havde ændret holdning (det havde han for så vidt ikke hvad kladder og skitser angik), men at forfatterarkivet som idé og konkret fænomen i de mellemliggende næsten 30 år havde vundet hævd i kraft af de talrige indlemmelser i århundredets første halvdel af papirer efter en række af det 19. og 20. århundredes væsentligste danske forfattere, her skal blot nævnes i flæng: H.C. Andersen, Jeppe Aakjær, Herman Bang, Sophus Claussen, Holger Drachmann og Thøger Larsen – og mange flere arkiver ville følge i det 20. århundredes anden halvdel. Et forfatterskabs kanoniske status og værdi var ikke længere

²⁷⁹ Literaturarchivgesellschaft i Berlin udsendte i april 1892 med ganske begrænset held henvendelser til 100 tyske forfattere, jf. Hans-Harald Müller og Mirko Nottscheid: "Dilthey und einige Folgen. Die Berliner Literaturarchiv-Gesellschaft und die Idee archivalischer Sammlungen im Ausgang des 19. Jahrhunderts", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, vol. 45, nr. 2, 2020, s. 375, fodnote 19. I 1941 udsendte Universitetsbiblioteket i Oslo en tilsvarende anmodning med lidt større held (den igangværende *Nachlassbewusstsein* kunne spores) til et ikke nærmere specificeret antal norske forfattere: "Resultatet var ujevnt – nogen svarte i det hele tatt ikke på vår henvendelse, og nogen sendte maskinskrevne renskrifter så godt som uten en eneste rettelse – altså fra forskningssynspunkt verdiløse – men i alt kom det inn en hel del virkelige arbeidsmanuskripter, en verdifull tilvekst til våre tidligere samlinger. ", jf. Solveig Tunold: "Norske dikteres originalmanuskripter. Foredrag ved bibliotekmøtet i Førde, 3. august 1946", *Bok og bibliotek. Tidsskrift for bokvenner, biblioteker og folkeakademier*, 1946, s. 325.

kun begrænset til de trykte værker, men ligeledes ved dets arkiv, der på forskellig vis var forbundet med forfatterskabet (og forfatteren) og arkiverne kunne bidrage til nye vinkler og forskningsspørgsmål og dermed understøtte en stadig reaktualisering. Denne historiske udvikling og Kommissionens rolle heri lader sig kun for alvor forstå inden for en institutionshistorisk ramme. Indlemmelsen af Collinsamlingen på Det kongelige Bibliotek i 1905 var som vist en afgørende inspiration for Kommissionen.

I den forbindelse er det nærliggende at spørge: Hvis indlemmelsen af Den Collinske Manuskriptsamling var første station i en institutionshistorisk udvikling, hvor denne *Nachlassbewusstsein* langsomt blev udviklet, og nedsættelsen af Kommissionen i 1910 udgør den næste station – hvilke følgende stationer kan så udpeges? Her må svaret være, at de næste årtiers udvikling, der gjorde indsamlingen af såvel levende som afdøde forfatters papirer til en almindelig praksis og Det kongelige Bibliotek til den naturlige aftager af disse, endnu afventer en mere grundig undersøgelse.²⁸⁰ At Carl S. Petersen i 1924 afløste H. O. Lange som overbibliotekar på Det kongelige Bibliotek, har utvivlsomt haft betydning, men på dette tidspunkt havde udviklingen været i gang længe. I umiddelbar forlængelse af Kommissionens væsentligste arbejde, der lå i 1910-11, vil jeg pege på etableringen af Brandes-arkivet på Det kongelige Bibliotek i 1912 som den væsentlige begivenhed, der fulgte efter indlemmelsen af Collin-samlingen og nedsættelsen af Kommissionen. Med Brandes-arkivet fik det moderne danske forfatterarkiv i det 20. århundrede for alvor en plads. Historien om dette arkiv, hvis officielle anledning var Brandes' 70-års fødselsdag, er ikke ukendt,²⁸¹ men det arkivhistoriske perspektiv har kun i beskedent omfang indgået og Kommissionens indirekte rolle har aldrig været nævnt. Der er dog en række personsammenfald,²⁸² ikke mindst Carl S. Petersen, Hen-

²⁸⁰ I den monografi, der bliver resultatet af det forskningsprojekt, som nærværende artikel er del af, vil jeg undersøge den videre udvikling.

²⁸¹ Jf. Per Dahl: "Georg Brandes-arkiver – i to institutionelle rammer", *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann), 2021, s. 175-197.

²⁸² Blandt de 25 'givere', hvis navne står litograferet på det officielle dokument til Georg Brandes, figurerer tolv personer, der enten var del af Kommissionen, indleverede papirer via Kommissionen i 1910-11 eller over for Kommissionen var positivt stemte over for idéen: Vilhelm Andersen, Jeppe Aakjær, Martin Andersen Nexø, Otto Benzon, A.B. Drachmann, J.L. Heiberg, Jakob Knudsen, Henri Nathansen, Henrik Pontoppidan, Otto Rung, Vilhelm Thomsen og Gustav Wied.

III. 21. Brandes-arkivet på Det kongelige Bibliotek.

Fotograf: Holger Damgaard (1870-1945). Fotografiet er meget let beskåret på grund af dets flossede kanter.

Topografisk samling, København, 8°, Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

rik Pontoppidan og Henri Nathansen. Petersen var en central figur i Kommissionen, og han blev et vigtigt institutionelt bindeled mellem Det kongelige Bibliotek og gruppen bag Brandes-arkivet. Betydningsfulde var ligeledes Pontoppidan, der via Kommissionen både skænkede manuskripter til Det kongelige Bibliotek i 1910 og var den primære initiativtager til Brandes-Arkivet i 1911, og kommissionsmedlemmet Nathansen, der var i direkte kontakt med såvel Pontoppidan som Brandes i forbindelse med forberedelsen og etableringen af arkivet. For Pontoppidans vedkommende stammede en del af inspirationen fra Friedrich Nietzsche-arkivet i Weimar,²⁸³ men idéerne til etableringen af et Brandes-arkiv, mens denne endnu var i live, flugter i den grad med "Vorlass"-idéen, som Kommissionens virke også var udtryk for. På samme måde var Brandes' egen skepsis og indledende modvilje mod idéen næppe falsk beskedenhed, men ligeledes udtryk for tidsånden.

²⁸³ Jf. særligt Per Dahl: "Georg Brandes-arkiver – i to institutionelle rammer", op.cit.

Året inden Pontoppidan lancerede sin idé om et Brandes-arkiv, havde Carl S. Petersen på vegne af Kommissionen i øvrigt været i dialog med Brandes vedrørende dennes papirer.²⁸⁴ Det forberedende arbejde var allerede her i gang. Etableringen af Brandes-arkivet på Det kongelige Bibliotek var resultatet af de initiativer, der også havde ført til nedsættelsen af Kommissionens arbejde.

Konklusion

Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve (1910-ca.1914) har været omdrejningspunktet i denne artikel, og jeg har undersøgt dens historiske baggrund, dens institutionelle organisering, dens udvikling og de resultater, som kommissionsarbejdet kastede af sig. Sporene efter Kommissionen blev fundet i forfatterarkiver, Det kongelige Biblioteks arkiv, årsberetninger og dagblade fra perioden. Digitaliseringen af aviser i Mediestream (og øvrige dagblades digitale arkiver) har muliggjort et mere nuanceret billede af diskussionerne. Kommissionen satte ikke umiddelbart dybe spor i sin samtid, selvom dens virke i kraft af Johannes V. Jensens angreb nåede til offentlighedens kendskab. Hidtil har Kommissionen blot fået tildelt en sætning eller to i Jensen-litteraturen, når emnet har været forfatterens modvilje mod at bevare egne manuskripter. Ikke desto mindre håber jeg at have kunnet dokumentere, at Kommissionen udgør et væsentligt kapitel i dansk arkiv- og litteraturhistorie: Kommissionens virke skal ses i et langt større perspektiv, hvor en *Nachlassbewusstsein* hos såvel forfattere som arkivinstitutioner langsomt indfandt sig i Danmark. Et vigtigt resultat af Kommissionens arbejde var, som jeg viste, også cirkulæret, der over få sider, men med stor præcision, skitserede de historiske sagsforhold og

²⁸⁴ Georg Brandes var en af de forfattere, der blev kontaktet allerede i april 1910. Carl S. Petersen konstaterede dog i et brev til Brix 7. maj 1910: "G.B. er bortrejst, men nok ikke ganske utilgængelig; Henri Nathansen skal berede vejen", *Hans Brix' arkiv*, NKS 2662 folio, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, æske 8. I et brev til Petersen 27.12.1910 kunne Henri Nathansen dog meddele følgende: "Jeg talte med Brandes i aftes. Skønt han sikkert ikke har overvældende Interesse for Tanken om en Manuskriptsamling, bad han mig dog sige Dem, at han selvfølgelig gerne vil modtage Dem og tale med Dem om Sagen." Brandes fik besøg af Petersen 1.1.1911. I et brev fra 29.12.1910 havde Brandes skrevet: "Det vil være mulig kort at se Dem, men jeg lover Dem intet Udbytte af Manuskripter hos mig". Brevene fra Henri Nathansen og Brandes til Petersen befinder sig blandt *Kommissionens Papirer*.

aktuelle problematikker; en tekst, der – med de eksisterende forskelle til trods – tåler sammenligning med Wilhelm Diltheys kernetekst “Archive für Literatur”. Cirkulæret, der har været helt ukendt i sekundærlitteraturen (og hos Johannes V. Jensen blot blev omtalt som en “Anmodning”) knytter biblioteks-, arkiv- og litteraturhistorie sammen. En række hidtil ukendte sammenhænge er blevet påvist og belyst. Desuden bør en vigtig aktør, Axel A. Bjørnbo, tildeles en plads i det 20. århundredes tidlige bibliotekshistorie.

Forudsætningen for at kunne indlemme breve og manuskripter var – og er – en tillid hos donatorer og en forståelse af kildematerialets potentielle betydning. Denne forståelse var langt fra altid til stede i den periode, som jeg har undersøgt. Væsentlige forandringer mødte sjældent kun velvilje. I artiklen viste jeg hvordan et nyt blik på indsamlingspolitikken og den kommission den afstedkom, var genstand for en række diskussioner: Til det vigtige møde i Bibliotekarforeningen, i polemikken mellem Johannes V. Jensen og Hans Brix i *Politiken*, i svarbreve fra Recke og Kidde – og mellem overbibliotekar H.O. Lange og underbibliotekar Carl S. Petersen på de indre linjer. Kommissionens arbejde skal ligeledes forstås i sin samtidshistoriske kontekst, herunder de debatter, der sideløbende fandt sted, jf. debatten i *Dannebrog*, mens kommissionsmedlemmerne var i gang med at færdiggøre cirkulæret. Med de uenigheder, der lod sig ane fra begyndelsen, spillede opinionsdannelsen en vigtig rolle for Kommissionens virke, deraf alliancen med særligt Hans Brix. Kommissionen var dog i det lange løb uhenigtsmæssig på grund af dens indbyggede institutionelle og kuratoriske problematikker – samt et kommissorium, der hvilede på præmissen om, at moderne forfatters breve og manuskripter havde kulturarvsværdi og skulle indsamles aktivt.

Kommissionen var i sin samtid et konkret bindeled mellem Collinsamlingen og Brandes-arkivet og i et større tidsmæssigt perspektiv er den del af begivenheder og aktiviteter, der har været med til at præge og ændre den eksisterende bevidsthed om de litterære efterladenskabers betydning. Heri ligger desuden en anden pointe: Litteraturhistorien er tillige arkivhistorie. Samlingsopbygning og den bagvedliggende accessionspolitik er forudsætningen for indsamlingen, bevaringen og tilgængeliggørelsen af de manuskripter og breve, der siden hen kan have væsentlig betydning for tekstudgivelser, biografier, analyser af skønlitterære værker og litteraturhistorieskrivning. Arkiver leverer dog ikke kun kildemateriale til bl.a. litteraturhistoriske studier, men de kan i sig selv

gøres til genstand for videnskabelig undersøgelse. De enkelte arkiver har deres egen respektive historie (proveniens, opbygning, kassationer osv.), der i varierende omfang kan kortlægges, og institutionernes arbejde med at bevare værdifuldt kildemateriale for eftertiden udføres ikke af navnløse forvaltere efter entydige og ufravigelige principper i en nedfældet accessionspolitik, men dette arbejde udgør, som det er blevet vist, et forhandlingsrum, der igen kan give indblik i den del af det litterære felt, hvor biblioteksansatte, forfattere, kritikere, lægmænd m.fl. krydser hinandens spor – som i 1910, hvor det moderne forfatterarkiv, der i dag fremstår som en selvfølgelighed,²⁸⁵ var i gang med at finde sin form.²⁸⁶

²⁸⁵ Dermed ikke være sagt, at det for alle samtidens forfattere rent faktisk er ønskeligt, at deres manuskripter og breve bliver bevaret for eftertiden, jf. hertil Klaus Høecks (f. 1938) arkivkritik i Anders Juhl Rasmussens interview med Høeck: "Mit arkiv er i mit værk", *Danske forfatterarkiver* (red. Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann), Odense 2021, s. 271-287.

²⁸⁶ Tak til seniorforsker Caroline Nyvang og seniorforsker Marianne Holm Pedersen for deres kommentarer til et udkast til artiklen. Desuden en særlig tak til seniorforsker Anders Toftgaard for hans forslag og præciseringer, ikke mindst af bibliotekshistorisk karakter.

BILAG:

Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve: Cirkulære (1910)

Der har herhjemme hidtil ikke været nogen Institution, som har sat sig den Opgave at bevare litterære Efterladenskaber paa samme Maade, som Arkiver bevarer offentlige Dokumenter, Biblioteker trykte Bøger og Nationalmusæer Antikviteter. Naar der i vore offentlige Biblioteker findes en Del spredte Manuskripter og Breve fra danske Forfattere, skyldes dette hovedsagelig private Samleres Flid (og Ønske om at se Resultaterne af denne Flid bevarede) eller en rigtig Forstaaelse hos enkelte Forfattere (eller disses Efterladte) af, at det for en Forfatters Værdsættelse i Historien er en Hovedbetingelse, at hans Dagbøger, Breve, Udkast og Arbejdsmanuskripter opbevares i saa fuldstændig Stand som muligt, ikke i enkelte Stumper, der let vil give et fordrejet Billede. De offentlige Biblioteker har naturligvis altid været villige til og interesserede i at indlemme de danske Manuskripter, der lejlighedsvis blev tilbudt dem, i deres Haandskriftsamlinger; men det har ligget udenfor deres Opgave selv at tage Initiativ i denne Sag og at sætte den i System, saaledes som vort Nationalmusæum har gjort det med Sikringen og Bevarelsen af danske Oldsager.

At her foreligger en Opgave af national Betydning, er man dog i de senere Aar blevet klar over, dels derved, at man i Udlandet har begyndt baade teoretisk og praktisk at tage fat paa Opgavens Løsning, dels og navnlig derved, at man i de sidste Aar af Erfaring har indset, hvilken Betydning den store Samling af nyere danske og norske Manuskripter, som den Collinske Familie har skænket Staten, allerede nu har for dansk og norsk Aandslivs Historie. Man har ogsaa i de senere Aar i litterært interesserede Krese faaet Øjet op for, hvor meget der er blevet ødelagt eller spredt af Taneløshed eller Uforstand, og Erfaringen har noksom vist, at det er faa Forfattere, der – saaledes som Henrik Ibsen – endnu i levende Live paapeger, hvor nødvendigt det er for deres litterære Eftermæle, at deres samlede Manuskripter bliver bevarede i offentlig Eje og gjorde tilgængelige for rette Sagkyndige.

Det er disse Betragtninger, der har foranlediget, at Bibliotekarforeningen efter Samraad med danske Forfatterforeninger tog Sagen op til en Diskussion, der førte til Nedsættelsen af "Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve". Dennes Opgave er det nu gennem sit Forretningsudvalg at skaffe danske Forfattere (saavel skønlitterære som videnskabelige) og Komponister Lejlighed til gennem Testamente, Deponering eller ligefrem Aflevering at sikre sig, at deres Manuskripter bevares paa betryggende Maade i et af Statens offentlige Biblioteker (saa vidt muligt efter Forfatterens eget Valg og eventuelt saaledes, at Efterladenskaberne holdes i lukket Depot indtil 100 Aar efter Vedkommendes Død), samt at yde Forfatterne de af dem selv ønskede Garantier for, at Brugen og det eventuelle økonomiske Udbytte af Manuskripterne sikres enten Forfatteren selv og hans Arvinger efter de i Loven gældende Regler for litterær Ejendomsret eller de Udgivere og Historikere, de selv maatte ønske at give Brugsret over dem.

Kommissionen har skaffet sig Garanti for, at litterære Efterladenskaber altid vil kunne opbevares paa betryggende Maade i et Statsbibliotek, og nærer det Haab, at der i de litterære Krese i Landet vil vise sig den samme Forstaaelse og Interesse for Bevarelsen af litterære Mindesmærker, som den, der har besjælet hele Folket, naar det gjaldt at bevare de ikke-litterære Mindesmærker fra Oldtid og Middelalder.

I Kommissionen til Bevaring af danske Forfatteres Manuskripter og Breve.

Hjalmar Bergstrøm, Forfatter

Axel Anthon Bjørnbo, Dr.phil., Underbibliotekar ved det kgl. Bibliotek

H. Ehrencron-Müller, Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek og Kgl. Haandbibliotekar

Jakob E. Gelting, Overretssagfører. Kommissionens juridiske Konsulent (Medlem af Forretningsudvalget)

J. Johnsson, Læge (Medlem af Forretningsudvalget)

A. H. v. Kohl, Forfatter

Sofus Larsen, Dr. phil., Overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket.

Kommissionens Formand

Henri Nathansen, Forfatter

Carl S. Petersen, Underbibliotekar ved det kgl. Bibliotek (Medlem af Forretningsudvalget)

ABSTRACT

The subject of the article is the *Kommissionen til Bevaring af danske Forfatters Manuskripter og Breve* (the Commission for the Preservation of Manuscripts and Letters by Danish Authors), which was set up in 1910. The article shows that this now completely forgotten commission played a significant role in the early phase of a major and fundamental, but little examined, historical development in Denmark in the 20th century, a period when both writers and archival institutions became increasingly aware of the need to preserve so-called 'literary remains' (manuscripts, drafts, letters, diaries etc.) for posterity and to establish archives of contemporary writers. The article examines the historical and institutional background of the commission's work, including its terms of reference, working method, public action, stages of development – and dissolution. The article also maps the constant negotiation that was clearly in question, as it was far from self-evident that letters and manuscripts would be preserved. The work of the commission resulted in several public controversies, inter-institutional rivalries and discord within the walls of the individual archival institutions. In conclusion, the article shows how the commission's work became a concrete link between, on the one hand, the incorporation of the Collin Manuscript Collection in 1905 and, on the other, the establishment of the Georg Brandes Archive in 1912.

The article, which is based on a large amount of – for the most part – previously unused source material, is a contribution to 20th-century Danish library, archival and literary history in terms of both subject matter and methodology. In terms of the latter, the article concludes not only that archives can provide source material, such as literary studies, but also that they can become an object of analysis in their own right: the studies of individual archives' provenance, structure, discarded material, supplements etc. can be mapped to varying degrees, and they can potentially provide an insight into mechanisms in the literary field.

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

KAREN BLIXENS ARKIV PÅ DET KGL. BIBLIOTEK – LIDT ARKIVHISTORIE

AF
SONNY ANKJÆR SAHL

Et af de største arkiver på Det Kgl. Bibliotek er *Karen Blixens arkiv*,¹ der fylder hele 181 æsker og har en udførlig registrant på 27 sider, der viser vej til Karen Blixens manuskripter, breve til og fra hende, tegninger, dagbøger, gæstebøger og personlige papirer som pas, skilsmissepapirer og andet. I umiddelbar forlængelse af arkivet er *Familiearkiver i tilknytning til Karen Blixens arkiv*, der indeholder materiale efter Karen Blixens forældre Ingeborg og Wilhelm Dinesen, hendes søskende Thomas, Anders, Inger (Ea) og Ellen (Elle) og også papirer fra hendes mand Bror Blixen-Finecke. Derudover er fotografier fra Afrika og fra Danmark indlemmet i Kort- og Billedsamlingen. Der findes også materiale om og af Karen Blixen i andre arkiver på biblioteket, f.eks. Thomas Dinesens *Efterladte papirer* (Tilg. 727), og i perioden 2003-2023 har Håndskriftsamlingen indlemmet 19 forskellige arkivalier med især breve fra Karen Blixen. *Karen Blixens arkiv* udgør dog grundstammen og hovedarkivet.

Hvornår og hvordan ændrer en bunke eller skuffefuld papirer status og bliver til et arkiv? Den første del af historien om *Karen Blixens arkiv* er knyttet til Clara Svendsen (senere Selborn), der var Karen Blixens sekretær fra 1945 og frem til Blixens død i 1962, hvor hun blev boets litterære eksekutor og forvalter af arkivet. Hun var i hvert fald opmærk-

¹ Karen Blixens arkiv har opstillingssignaturen *Karen Blixens arkiv* og indgår ikke i bibliotekets og Håndskriftsamlingens arkivrækker, som f.eks. Ny Kgl. Samling (NKS) eller Accessionsnummersamlingen (Acc.), men er et selvstændigt personarkiv på samme måde som Carl Nielsen Arkivet og Søren Kierkegaards Arkiv.

som på papirernes status: I sin erindringsbog *Notater om Karen Blixen* fra 1974 fortæller hun om nogle kamre og småværelser på førstesalen på Rungstedlund, hvor hun selv fik et værelse til at arbejde i og, som hun skriver: "Jeg var tidligt begyndt at indrette arkiv og en samling af danske og udenlandske udgaver af Karen Blixens bøger heroppe."² På Rungstedlund var der også "et par strengt personlige skuffer i Ewalds Stue ... Her lå mange breve gemt fra Farah og hendes andre folk i Afrika, nekrologer over Denys Finch-Hatton, enkelte breve fra ham og det sidste billede af ham."³

Opbevaringen af papirer på førstesalen på Rungstedlund har ikke været god, og det fortæller Clara Svendsen også om: "Men der var ingen opvarmningsmulighed og Knud W. Jensen blev engang forbavset over, at fremdragnings af noget materiale skulle vente til temperaturen i arkivet blev lidt mildere."⁴ Det har sandsynligvis været en væsentlig årsag⁵ til at overdrage arkivet til Det Kgl. Bibliotek, hvor bevaringsforholdene var bedre, og hvor arkivet indgik i bibliotekets samlinger i 1969.

En kilde til arkivets videre historie er indholdet i en kapsel, der befinder sig i Håndskriftsamlingen og som har titlen *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1984*, og indholdet har – så vidt jeg er orienteret – ikke tidligere været benyttet i forskningen. Her fremgår det, at selvom arkivet blev overdraget til Det Kgl. Bibliotek i 1969, så må det i første omgang have været som en deponering og ikke en erhvervelse.⁶ I 1976 fremgår det nemlig af et dokument med titlen *Overenskomst*, at der indgås en aftale mellem Karen Blixens bo og Det Kgl. Bibliotek om overdragelse af den materielle ejendomsret til biblioteket.⁷ Arkivet blev overdraget mod en købssum, der også har været et velkomment tilskud til økonomien på Rungstedlund, som har været presset, kan man læse i et brev fra Clara Svendsen til landsretssagfører Philip Ingerslev fra 28. september 1976:

² Clara Svendsen 1974, s. 73.

³ Ibid. s. 15.

⁴ Ibid. s. 73.

⁵ En anden begrundelse til at overdrage arkivet kan have været, at Det Kgl. Bibliotek har ekspertisen i at ordne og registrere arkiver.

⁶ Se Annegret Heitmann 2021 s. 200, der omtaler overdragelsen i 1969 som en erhvervelse, og det må altså præciseres til at være en deponering.

⁷ *Overenskomst*, dateret 24. november 1976, *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1976*, 2. læg med titlen "Vedr. erhvervelse af Karen Blixen-arkivet 1976-77 + overenskomst 1976".

“Beløbet var bevilget i 1975 ... Udsættelsen har ramt mig hårdt. Du kender jo mine forhold”.⁸

Arkivet var – og er stadig – underlagt klausuleringsbestemmelser, og selvom det var overgået til Det Kgl. Bibliotek, var det stadig Clara Svendsen, der var adgangsgiver og som skulle give tilladelse til anmodninger om arkivadgang hos brugere, der havde forskellige formål.

Arkiver er aldrig afrundede eller velformede, men peger altid i retning af andre dokumenter, breve, fotografier eller andet materiale, der kan findes i andre arkiver, i bunker eller skuffer, i offentlig eller privat eje, være glemte eller gået tabt. Det gælder også *Karen Blixens arkiv*, som blot er et udsnit af virkeligheden omkring Karen Blixen, og som altid kan suppleres. I februar 1981 udsendte Det Kgl. Bibliotek derfor et stort kald for at opspore flere af Karen Blixens breve.⁹ Kaldet var udformet som en to-siders lang appel og underskrevet af Det Kgl. Biblioteks leder, rigsbibliotekar Palle Birkelund, Ole Wivel, der var digter og forlagsredaktør på Gyldendals Forlag og også medlem af Rungstedlundfonden og Frans Lasson, operasanger, udgiver af breve og formand for Karen Blixen Selskabet.

I 1978 var Frans Lassons udgave af Karen Blixens breve fra hendes tid i Afrika blevet udgivet på Gyldendal, og de dokumenterede – til dels¹⁰ – en væsentlig del af hendes liv, men som man skriver i appellen:

“Men også, da Karen Blixen var vendt hjem fra Afrika og havde gjort sine drømme til fortællinger, skrev hun naturligvis breve ind imellem den digtning, som hun i sine sidste 30 år skabte på Rungstedlund. Breve til familien, til venner og bekendte, til

⁸ Kopi af brev fra Clara Svendsen til Hr. landsretssagfører Philip Ingerslev 28. september 1976 i 2. læg i *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1984*. Kapsel i Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

⁹ Brev betitlet “Vedrørende breve fra Karen Blixen” af Palle Birkelund, Ole Wivel og Frans Lasson, februar 1981 i *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1976*, 3. læg med titlen “Vedr. erhvervelse af breve fra Karen Blixen 1981”.

¹⁰ I 2013 udkom på Gyldendal den fire-bindige brevudgave *Karen Blixen i Afrika. En brev-samling, 1914-31*. Udgivet af Marianne Juhl etc. og i 2018 *Karen Blixens afrikanske farm. En brevsamling 1913-31*. Udgivet af Benedikte F. Rostbøll i 2 bind, og begge udgivelser udvider billedet af Karen Blixens liv i Afrika betragteligt.

kolleger og andre kunstnere – og til mange af de utallige mennesker, som gennem årene henvendte sig til hende.

Hvor er disse breve nu?”¹¹

Der henvises til det nyligt oprettede Karen Blixen arkiv på biblioteket og til Thomas Dinesens arkiv, der også lige var blevet overdraget året før, i 1980, og formålet er klart beskrevet: Brevene skal benyttes til den videnskabelige Karen Blixen-forskning, både den litterære og den personalhistoriske, og det er altså ikke af samlerinteresse, nysgerrighed eller blot for at fuldstændiggøre, at der rækkes ud til de mennesker, der – som de skriver – “skønnes at kunne ligge inde med breve fra Karen Blixen”.¹²

Man havde tre forhåbninger – i det mindste at få brevene registreret, i bedre fald at modtage fotokopier og i bedste fald at originale breve blev overdraget til biblioteket, og da biblioteket er underlagt utilstrækkelige offentlige bevillinger er det nødvendigt med private initiativer: “Vi appellerer derfor indtrængende til Deres hjælp for at løse en national opgave – indsamlingen af breve fra en af Danmarks store digtere, mens det endnu kan overkommes.”¹³ Der appelleres altså også til den nationale betydning af Karen Blixen og hendes forfatterskab, og også i dag betragtes materiale efter hende som af enestående national betydning.

Det gik både som det skulle med appellen, i andre tilfælde førte den ikke til noget eller den havde helt modsatte konsekvenser, og der ligger flere hånd- og maskinskrrevne besvarelser på kaldet i kapslen *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1984*.¹⁴ Knud W. Jensen, direktøren på Louisiana og en central person i Karen Blixens omgangskreds, indleverede breve (og havde måske gjort det alligevel), billedhugger og grønlandsfarer Eigil Knuth stillede tre breve til rådighed til kopiering og en Birgit Krag-næs ville også gerne donere et enkelt brev. Knud Meister, journalist, redaktør og forfatter til *Jan-bøgerne*, skrev, at han i en periode havde forbindelse med Karen Blixen og besøgte Rungstedlund, men desværre

¹¹ Brev betitlet “Vedrørende breve fra Karen Blixen” af Palle Birkelund, Ole Wivel og Frans Lasson, februar 1981 i *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1976*, 3. læg med titlen “Vedr. erhvervelse af breve fra Karen Blixen 1981”.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ I lægget betegnet “Vedr. erhvervelse af breve fra Karen Blixen 1981”.

Portræt af Karen Blixen. Fotograf: Hugo Hellsten. Ca. 1959. Det Kgl. Bibliotek, Billedsamlingen, Rungstedlundsamlingen 4to, RU004409.

ikke har noget skriftligt fra hendes side, bortset fra dedikationer i et par af hendes bøger.

Eduard Busch, der var læge og neurokirurg, og som behandlede Karen Blixen, havde en kedelig tilbagemelding til biblioteket og Håndskriftafdelingens leder Svend Gissel i et brev dateret 21.4.1981:

“Kære dr. Gissel -:

I besvarelse af forespørgsel om breve fra Karen Blixen skal jeg meddele, at jeg havde 3-4, som jeg havde indlagt i en speciel mappe tituleret “GODE BREVE” men mappen er desværre forsvundet under flytning. Jeg har endnu engang forsøgt af finde frem til den – men forgæves. Beklager!

Deres ærbødige
E. Busch”

En J. Rosendahl¹⁵ svarer på kaldet den 31. marts 1981:

“Dr. Sv. Gissel.

Har modtaget Deres brev ang. Karen Blixens breve, og skal meddele Dem, at jeg betragter private breve som private, – og derfor under ingen omstændigheder vilde udlåne hendes breve. – For at spare Dem for unødigt henvendelse, hvis De skulde se min død bekendtgjort, skal jeg tilføje, at hendes breve er blevet tilintetgjorte forleden dag, – så De behøver ikke ulejlige mine “pårørerende”! “til sin tid”.¹⁶

Tiden skal nogle gange arbejde for, at det personlige kan blive almengyldigt, og det private kan blive til kulturarv, og den slags drastiske handlinger er sjældent at foretrække.

Det kan man også sige for Jørgen Gustava Brandt, forfatteren og digteren, der var en del af den gruppe af unge, mandlige forfattere

¹⁵ Ikke identificeret, men muligvis en slægtning til Johannes Rosendahl (1912-1969), der var højskolelærer, forfatter og kritiker og som kendte og korresponderede med Karen Blixen (se bl.a. *Blixeniana* 1982).

¹⁶ Ibid.

og litterater, som Karen Blixen omgav sig med på Rungstedlund og som mere eller mindre frivilligt lod sig lede, styre og manipulere. Han modtog også kaldet fra biblioteket, fra “triumviratet Wivel, Lassen og Birkelund”, som han skrev den 20. marts 1981 i sit svarbrev.¹⁷ Og han har spændende materiale, breve og kortere hilsener fra 1950 og frem til hendes død i 1962, men også originale novelleudkast, som hun af og til sendte ham til gennemlæsning – som “works in progress”. Men det har været opmagasineret i kasser og pakker, bl.a. på grund af flytninger og, som han skriver: “Disse kasser og pakker har jeg ikke siden haft tid til at åbne og sortere, og der kan stadig gå år og dag, før det forekommer mig muligt.” Men om brevene den anden vej, fra Jørgen Gustava Brandt til Karen Blixen, og som må tænkes at befinde sig i *Karen Blixen arkivet* kan der ikke være tvivl. Han skriver: “Findes der breve fra mig, vil jeg gerne have dem tilbage nu! Også således, at man ikke har dem i kopi i arkivet, og at de ikke læses af andre.”¹⁸ Og for en sikkerheds skyld opregner han de anagrammer og nicknames, brevene kan gemme sig under – “Elishama”, “Peleg” eller “Janus” – “eller naturligvis med mit virkelige navn.” Denne gang er det ikke Håndskriftafdelingens leder, der svarer, men sagen går til rigsbibliotekarens skrivebord, og Palle Birkelund svarer lidt undvigende, at de 44 breve kan underlægges yderligere klausuleringsbestemmelser, hvis Jørgen Gustava Brandt ønsker det. Han kommer – givetvis af strategiske grunde – ikke ind på returnering.

Karen Blixens arkiv har haft og har stadig stor betydning for forskningen og for den mere populære formidling af Karen Blixens liv og værk, og Svend Gissel så ret, da han i et brev i 1982 omtalte erhvervelsen af arkivet som “en af Håndskriftsafdelingens vigtigste erhvervelser i de senere år.”¹⁹ Arkivet og de omkringliggende arkiver med Karen Blixen-materiale er blevet benyttet til flere brevudgaver, biografier og artikler og også til udstillinger på Det Kgl. Bibliotek. Og helt i modsætning til indsamlingspraksis til Håndskriftsamlingen i dag, der er mere passiv anlagt og baserer sig på, at arkivskabere eller -ejere henvender sig til biblioteket, gjorde man i 1981 en ekstraordinær aktiv indsats for at supplere og forøge arkivet efter Karen Blixen, for at forskere og formidlere

¹⁷ Jørgen Gustava Brandt til Dr. Svend Gissel, d. 20. marts 1981. Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Kopi af brev til Bodil Ingerslev, dateret 3. november 1982, i sidste læg i kapslen *Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1984*.

dengang, nu og i fremtiden kan tegne et portræt af hende og hendes samtid med flere nuancer.

Kilder og litteratur:

Heitmann, Annegret: "The Storyteller" og skriften. Karen Blixens arkiv" i Anders Juhl Rasmussen & Thomas Hvid Kromann (red.): *Danske forfatterarkiver*. 2021, s. 199-221.

Svendsen, Clara: *Notater om Karen Blixen*. 1974.

Thurman, Judith: *Karen Blixen. En fortællers liv*. 1983.

Vedr. Karen Blixens arkiv 1969-1984. Kapsel i Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

PUNKTKOMMENTARER

Kortlægning af retningslinjer for editionsfaglige
kommentarer i digitale, videnskabelige udgaver

AF

KIRSTEN VAD, KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN
OG KATRINE FRØKJÆR BAUNVIG

Kommentarer er blevet en fast del af videnskabelige udgivelser, og deres formål er at gøre teksten mere tilgængelig for dens læser. Kommentarerne findes i flere former, men man kan overordnet tale om to slags: overgribende kommentarer og punktkommentarer. Indledninger eller efterskrifter, der beskriver et værks ydre historie, og tekstredegørelser, der beskriver et værks indre historie, kaldes overgribende kommentarer. Emendationer, som er lokale tekstkritiske indgreb, samt verbal- og realkommentarer, som oplyser læseren om vanskelige ord og passager i værkets tekst, hører til punktkommentarer. Punktkommentarer i form af verbal- og realkommentarer er emnet for denne artikel.

Efter det blev muligt at publicere videnskabelige udgaver digitalt, har rammerne for udgavernes udformning, omfang og anvendelse udviklet sig. Vi vil med dette bidrag undersøge, hvordan der kommenteres i digitale, videnskabelige udgaver med fokus på punktkommentarer. Ved at sammenstille udvalgte digitale udgavers retningslinjer for kommentering vil vi redegøre for deres ligheder og forskelle. Dertil vil vi inddrage nyere, trykte videnskabelige udgaver for at vurdere, om retningslinjerne til disse adskiller sig væsentligt fra de digitale udgaver. Formålet er dels at skabe overblik over kommenteringssituationen i Norden, dels at pege på udviklingstendenser og mulige fremtidige fokusområder. De udvalgte udgaver spænder over en udgivelsesperiode fra 1990'erne og

frem til i dag, og vi vil udforske, om denne tidsafstand også afspejles i udgavernes retningslinjer og tilgang til kommentering.

I kraft af at vi alle tre er ansatte ved Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet, som står for udgivelsen af den digitale, videnskabelige udgave *Grundtvigs Værker*, har vi indgående erfaring med denne udgaves kommenteringspraksis og er partshavere i miljøet.

Kort historisk overblik

Mens filologisk beskæftigelse går helt tilbage til antikken og i lange stræk har tjent som ledsagedisciplin for 'videnskabernes dronning', teologien,¹ er egentlig videnskabelig udgivelse først opstået i begyndelsen af 1800-tallet. Tiden op til 1800-tallet kaldes ofte den førvidenskabelige periode, og udgaver fra denne periode omtales som lærde frem for videnskabelige.² Forskellen på disse udgaver er, at de videnskabelige er kritiske, dvs. at udgiveren gør rede for værkets tekstkilder og sammenstiller dem. Kommentarer har været en del af lærde udgaver i flere hundrede år, og et eksempel på dette er det alfabetiske register til *Rimkrøniken* fra 1495.³

Tekstkritik og kommentering blev i løbet af 1800- og 1900-tallet opfattet som to adskilte foretagender, og i historisk-kritiske udgaver fra 1800-tallet var kommentarerne stort set fraværende. Dette skyldtes bl.a., at man anså kommentarerne som mindre videnskabelige end selve teksten og dens variantapparat (dvs. præsentation af indbyrdes afvigende former af et værk). Idealet var objektivitet, og kommentarerne blev anset som subjektive tillempelser.⁴ Der er siden opstået bred enighed om, at den videnskabelige, tekstkritiske udgave i sig selv må betragtes som et hermeneutisk foretagende; logikken er, at fortolkning er en nødvendig og indlejret del af tekstkritikken. Et eksempel på den øgede fornemmelse herfor er, at emendationens fortolkningsbaserede implikationer er kommet i fokus.⁵ I forlængelse af dette har udgaverne bevæget sig væk fra stiltiende rettelser. Tilsvarende er kommentarer ble-

¹ Johannes Magliano-Tromp: *Biblical Philology and Theology. The Practice of Philology in the Nineteenth-Century Netherlands*, Amsterdam 2015, s. 104.

² Christian Troelsgård: Indledning til bind 1. *Dansk Editionshistorie*, bind 1, 2021, s. 31-48.

³ Johnny Kondrup: Indledning til bind 3. *Dansk Editionshistorie*, bind 3, 2021, s. 19-66.

⁴ Johnny Kondrup: *Editionsfilologi*, 2011, s. 369f.

⁵ Kondrup 2011, s. 146-147.

vet en integreret del af udgaverne.⁶ I det editionsfilologiske hovedværk *Editionsfilologi* fastslår Johnny Kondrup kommentarens plads i moderne tekstkritiske udgaver:

“I dag kommer ingen udgave, heller ikke en historisk-kritisk, der vil have fat i publikum, uden om at berede vejen til teksten med kommentarer, som tidligere mentes at høre hjemme i de tekstkritisk mindre ambitiøse studieudgaver. Dette gælder især inden for små sprogområder som de skandinaviske, hvor det potentielle publikum for ikke-kommenterede udgaver af ældre litteratur er ganske lille.”⁷

Kommentarer kan dermed siges at spille en central rolle i moderne videnskabelige udgaver. Men hvordan udformes disse kommentarer i nyere nordiske udgaver? Hvilke ligheder og forskelle findes i udgavernes retningslinjer? Og inddrages det digitale medies muligheder i udgaverne? Det er, hvad vi ønsker at undersøge i det følgende.

Om de udvalgte udgaver

I undersøgelsen indgår videnskabelige udgaver, som er udgivet digitalt. Nogle af udgaverne er såkaldte hybridudgaver, dvs. de både er udkommet digitalt og som trykte bøger. For alle udgaverne gælder det, at der er tale om såkaldt nyfilologiske udgivelser, som indeholder materiale, der er fremkommet efter bogtrykkerkunstens opfindelse.⁸ Dertil at grundteksterne for de trykte værker, så vidt muligt er baseret på førstetryk. For nogle af udgaverne findes, ud over grundteksterne, normaliserede og moderniserede samt oversatte versioner af værkerne.

Der indgår udgaver fra Norge, Sverige, Finland og Danmark, og udgaverne er: *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger*, *Grundtvigs Værker*, *Henrik Ibsens Skrifter*, *Ludvig Holbergs Skrifter*, *Selma Lagerlöf-Arkivet*, *Søren Kierkegaards Skrifter* og *Zacharias Topelius Skrifter*. Udgaverne er alle større udgivelsesprojekter, der repræsenterer enkeltstående forfatterskaber.

I det følgende findes en kort beskrivelse af de enkelte udgaver. Alle udgaver bortset fra den nyere *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger* er tidligere beskrevet i Johnny Kondrups artikel “Store tekstkritiske ud-

⁶ Kondrup 2011, s. 371-372; Jerome McGann: *The Textual Condition*, Princeton 1991, s. 24; Mats Dahlström: *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*, Borås 2006, s. 224.

⁷ Kondrup 2011, s. 371.

⁸ Kondrup 2011, s. 26.

gaver i Norden”, som blev bragt i *Fund og Forskning*, 2010, samt Nordisk Netværk for Editionsfilologers skrifter 9, *Digitale och tryckta utgåvor*, 2011. Interesserede kan læse mere om disse udgavers finansieringsmodeller og omfang i sidstnævnte artikel. Da den udkom, var flere af udgavernes retningslinjer endnu ikke færdiggjorte eller offentliggjorte. Vi tager med andre ord tråden op, hvor Kondrup nødvendigvis måtte slippe den.

Udgaverne

Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger er en tekstkritisk og kommenteret udgave af Georg Brandes’ *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur*, som udkom i 1872-1890, dertil udgives oversættelser og supplerende tekster. Udgivelsesprojektet stod på fra 2016-2019 og ligger tilgængeligt på georgbrandes.dk. Udgavens tekstkritiske retningslinjer fra 2019 findes tillige på denne side.⁹ Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Grundtvigs Værker er en tekstkritisk og kommenteret udgave af N.F.S. Grundtvigs trykte forfatterskab (1804-1872). Udgavens primære hjemmeside er grundtvigsværker.dk, og derudover findes den på Det Kgl. Biblioteks tekstportal, tekster.kb.dk, som opdateres løbende. *Grundtvigs Værker* blev påbegyndt i 2010 og forventes færdig med udgangen af 2029. Retningslinjerne for kommentering findes ikke på udgavens hjemmeside, hvor punktkommentarernes indhold kun nævnes kort under fanen “Udgavens indhold”. “Regulativ for punktkommentarer” er dog tilgængelig på Center for Grundtvigforskningens hjemmeside.¹⁰ Retningslinjerne er udaterede. Udgives af Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet.

Henrik Ibsens Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alt overleveret skriftligt materiale fra Henrik Ibsens hånd, dvs. skuespil, digte, breve, sagprosa samt varia som hilsener, kontrakter, dedikationer mv. Udgaven er en hybridudgave og består af en bogudgave og en digital udgave. Den digitaliserede version, som findes på websiden ibsen.uio.no, er baseret på den trykte udgave. Udgivelsesprojektet varede fra

⁹ Jens Bjerring-Hansen: Tekstkritiske retningslinjer, 2019, <https://www.georgbrandes.dk/research/1papers/bjerring-hansen_EditorialPrinciples_res_da.html>.

¹⁰ Klaus Nielsen, red. Stine Guldahl Host og Johnny Kondrup: Regulativ for punktkommentarer, udateret, <<https://grundtvigcenteret.au.dk/grundtvigs-vaerker/principper-og-retningslinjer>>.

1998-2017. “Retningslinjer for kommentarene” er tilgængelig under “Retningslinjer” på udgavens hjemmeside.¹¹ Udgivet af Universitetet i Oslo og huses af Senter for Ibsen-studier.

Ludvig Holbergs Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af Ludvig Holbergs samlede forfatterskab. Udgivelsesprojektet stod på fra 2008-2015 og findes på holbergsskrifter.dk. “Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker” er tilgængelig på udgavens hjemmeside under fanen “Brugervejledning”.¹² Udgivet i et dansk-norsk samarbejde mellem Universitetet i Bergen og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Selma Lagerlöf-Arkivet er en tekstkritisk udgave af Selma Lagerlöfs værker, suppleret af billeder, lydfiler og breve med tilknytning til hendes forfatterskab. Udgaven er en del af Litteraturbanken, som huses af Svenska Akademien, og findes på litteraturbanken.se. Arbejdet med udgaven blev igangsat i 2006. For vejledning til kommenteringen af udgaven henvises der i “Textkritiska riktlinjer för Selma Lagerlöf-Arkivet”¹³ til de overordnede retningslinjer for udgaver, der udgives af Svenska Vitterhetssamfundet. Disse retningslinjer er publiceret i Paula Henriksons *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*.¹⁴ Udgivet i et samarbejde mellem Svenska Vitterhetssamfundet, Kungliga biblioteket og Litteraturbanken.

Søren Kierkegaards Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alt, Søren Kierkegaard skrev, dvs. trykte og utrykte værker, journaler, dagbøger, breve mm. Udgaven er en hybridudgave og består både af en bogudgave og en digital version på hjemmesiden tekster.kb.dk. Før den digitale version overgik til Det Kgl. Bibliotek i efteråret 2022, fandtes den på sks.dk. Projektet varede fra 1993-2013. Der findes to beskrivelser af udgavens retningslinjer for kommentering: “Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter”¹⁵ samt “In-

¹¹ Vigdis Ystad: Retningslinjer for kommentarene, udateret, <<https://www.ibsen.uio.no/retnlKommentarer.xhtml>>.

¹² Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, <http://holbergsskrifter.no/doc/LHS_Kommentarretningslinjer.pdf>.

¹³ Petra Söderlund: Textkritiska riktlinjer för Selma Lagerlöf-Arkivet, udateret, <<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/Lagerl%C3%B6fS/omtexterna/TextkritiskaRiktlinjer.html>>.

¹⁴ Paula Henrikson: *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Stockholm 2007.

¹⁵ Joakim Garff: Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter. *Kierkegaard Studies. Yearbook 1996*, Berlin og New York 1996 s. 486-504.

roduktion til kommenteringen”.¹⁶ “Introduktion til kommenteringen” kunne tidligere tilgås online på sks.dk under “Retningslinjer”.¹⁷ Efter *Søren Kierkegaards Skrifter* overgik til Det Kgl. Biblioteks portal tekster.kb.dk, er retningslinjerne ikke længere tilgængelige. Udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret ved Københavns Universitet.

Zacharias Topelius Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alle den finlandssvenske forfatters trykte værker og manuskripter, og den er udkommet både på tryk og digitalt. Den digitale version findes på hjemmesiden topelius.sls.fi. Projektet varede fra 2006-2022. Retningslinjerne for kommentering er ikke offentligt tilgængelige, men Sebastian Köhler har venligst tilsendt dem. “Anvisningar för kommentarer och indledninger”¹⁸ er fra 2009 og senest opdateret i 2016. *Topelius Skrifter* giver en kort anvisning på kommentarer (“Redovisningsprinciper för kommentarerna”) under de enkelte udgivelser, se f.eks. *Fältskärens berättelser*.¹⁹ Disse er af forskellig længde og detaljeringsgrad i de forskellige værker. Projektet er udgivet af Svenska litteratursällskapet i Finland.

Sammenligning – ligheder og forskelle

Der ses grundlæggende ligheder i udgavernes retningslinjer for kommentering. De lægger alle vægt på at forsyne værkerne med punktkommentarer, som kan hjælpe læseren med at forstå teksten. Alle udgaverne præsenterer værker, der er udgivet mellem det 18. og midten af det 20. århundrede, og punktkommentarer anvendes for at kompensere for den sproglige udvikling, der er sket, fra værket blev trykt første gang, og til det udkommer som en videnskabelig udgave.

Vi gennemgår i det følgende forskelle og ligheder i udgavernes ret-

¹⁶ Joakim Garff og Tonny Aagaard Olesen: Introduktion til kommenteringen. *Søren Kierkegaards Skrifter*, K1, 1997, s. 50-61.

¹⁷ Retningslinjerne kan stadig tilgås på det digitale arkiv Internet Archive via dets Wayback Machine. Retningslinjerne for kommentering findes her: <<https://web.archive.org/web/20190210212709/http://sks.dk/red/komintro.pdf>>, og de tekstkritiske retningslinjer her: <https://web.archive.org/web/20190210210720/http://sks.dk/red/retningslinier_ts.pdf>.

¹⁸ Pia Forsell: Anvisningar för kommentarer och indledninger. *Zacharias Topelius Skrifter*, 2009, senest opdateret 2016.

¹⁹ Sebastian Köhler: Textkritisk redogörelse. Zacharias Topelius: *Fältskärens berättelser*. Sebastian Köhler & Anna Movall (utg.), ZTS VII, SSLS 826, Helsingfors 2018, <<https://topelius.sls.fi/sv/collection/203/introduction?position=sec40>>.

ningslinjer med særlig interesse i synet på målgrupper, kommenteringstærskler, verbal- og realkommentarer, fortolkningsrammer samt kommentarernes udtryk.

Målgrupper

Hvilken målgruppe en udgave henvender sig til, har afgørende betydning for omfanget og udformningen af kommentarer.²⁰ I 1983 beskrev Jerome McGann det intenderede publikums betydning for behandlingen af en tekst og argumenterede for, at de videnskabelige udgaver skulle tage ved lære af studieudgaverne ("the modernized edition"). Ifølge McGann havde studieudgaverne forstået, at en udgave altid har en målgruppe, som bidrager til at forme udgavens karakter. En forståelse for målgrupper og deres betydning for en udgaves endelige form efterlyste han hos de videnskabelige udgaver, som han mente, havde tendens til at sløre dens intenderede målgruppe gennem udgiverens personlige, sociale og institutionelle fordomme og ideologier.²¹ Om de videnskabelige udgaver er blevet mere opmærksomme på værkernes målgrupper og deres indvirkning på udgavens udformning, kan udgavernes retningslinjer give et indblik i.

Det viser sig, at størstedelen af de udvalgte udgaver angiver en målgruppe i retningslinjerne for kommentering. Topelius- og Grundtvig-udgaverne er undtagelserne, der ikke definerer en sådan.

Brandesudgaven henvender sig til forskere og studerende. Kierkegaardudgaven har også forskeren som målgruppe og sigter samtidig efter at være en udgave til alle uddannelsesniveauer, men har desuden tilføjjelsen, at en "udgave, der tilfredsstiller enhver læser i enhver henseende, gives desværre ikke"²². Holbergudgaven har forskellige prioriteter i de forskellige typer tekster: Værker uden bred appel, som f.eks. de historiske, er kommenteret med forskeren in mente. Komedierne, der har en større kreds af læsere, kommenteres mere tæt og med mange ordforklaringer.²³

²⁰ Tone Modalsi: *Utblikk over forskjellige utgavetyper* – Per Dahl, Johnny Kondrup og Karsten Kynde (red.): *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter. 6, 2005, s. 13; Jerome McGann: *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983, s. 104 og 113.

²¹ McGann 1983, s. 113.

²² Garff 1996, s. 489.

²³ *Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker*, 2014, s. 2.

Ibsenudgaven nævner deres udenlandske læsere, som har behov for en fyldigere kommentering end Ibsens landsmænd, og den tiltænkte målgruppe angives derfor som internationale ph.d.-studerende. Lagerlöfudgaven – og lignede udgivet i regi af Svenska Vitterhetssamfundet – har en målgruppe hvis referencerammer mindst modsvarer dem hos en interesseret “påbygningsstudent” (overbygningsstuderende) i humaniora.²⁴

Ved etablering af en videnskabelig udgave dannes grundlag for videre forskning, hvorfor det er naturligt, at udgaverne fokuserer på netop forskere og studerende som deres målgruppe. En enkelt af udgaverne udvider målgruppen ved værker, som de forudser, har et bredere publikum, og som derfor vil kræve et mere omfattende kommentarniveau.

I og med størstedelen af de nyere videnskabelige udgaver angiver en målgruppe for deres udgivelser, lader det til, at der er sket en ændring siden McGanns kritik af de videnskabelige udgavers manglede fokus på målgrupper, som blev fremsagt i 1980'erne. Emnet målgrupper har også haft forskningsmæssig bevågenhed, og Nordisk Netværk for Editionsfilologer havde det som tema for deres konference i 2003 og i det efterfølgende bind 6 af netværkets skriftserie.²⁵ Flere af de nævnte udgavers redaktioner har været aktive i dette netværk. I retningslinjerne for kommentering anvendes udgavernes målgrupper til at definere, hvilket niveau der kommenteres på, og derigennem hvordan udgaverne udformes.

Tærskel for kommentering

Ved at udpege et opslagsværk, som f.eks. en ordbog, som tærskel for kommentering, kan man definere en grænse for punktkommentarerne. Dermed begrænser en udgave sin kommentering, ved at undgå at forklare vanskelige ord, som allerede findes i det udvalgte opslagsværk. En sådan tærskel er gavnlig for redaktørerne af en udgave, da man derved undgår at skulle diskutere, om visse ord kommenteres eller ej. Den er også gavnlig for læseren, da man ved denne definition har vished om, hvilket kommentarniveau man kan forvente. De udvalgte udgaver, som

²⁴ Henrikson 2007, s. 94.

²⁵ Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde (red.): *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper. Bidrag til en konference afholdt af Nordisk Netværk for Editionsfilologer 10.-12. oktober 2003*, 2005.

er denne artikels genstand, er blevet udgivet fra 1990'erne og frem til skrivende stund i 2024. Dette tidsspand forårsager en variation i opslagsværker; udvalget af opslagsværker var naturligvis anderledes for en videnskabelig udgave påbegyndt i 1990'erne end det for dem udarbejdet i 2020'erne.

De fleste udgaver har valgt samtidige opslagsværker. Hertil hører Grundtvigudgaven. Den har sat *Den Danske Ordbog* som tærskel, og kommenterer dermed kun ord, der enten ikke optræder i denne ordbog eller som ikke forklares dækkende her. Holbergudgaven har tillige *Den Danske Ordbog* samt *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* som vejledende norm for kommentering.²⁶ For Topelius gælder det, at ord som optræder i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) almindeligvis ikke kommenteres.²⁷ Kierkegaard-udgaven angiver *Nudansk Ordbog* (16. udg., 1996) som tærskel.²⁸

Lagerlöfudgaven, som henviser til kommentarvejledningen i Henrikson 2007, har ikke en defineret tærskel for kommentering, men lader kommentarens omfang definere af udgavens målgruppe, og giver nogle overordnede råd til redaktørerne om graden af kommentering, f.eks. at punktkommentarerne skal forklare forældede eller uvanlige ord, samt at man skal være opmærksom på ord, som har ændret betydning, og dermed kan misforstås.²⁹

For Ibsenudgaven angives ikke en egentlig tærskel for kommentering, og dens mål var at levere en fyldig verbal- og realkommentering. Dette skulle både betyde at udgavens levetid forlænges, "idet man må anta at behovet for kommentering vil fortsætte å øke med økende tidsafstand".³⁰ Ved kommenteringen har man forsøgt at genskabe forståelseshorisonten i Ibsens samtid, hvorfor samtidige leksika og opslagsværker er blevet anvendt. At anvende ældre opslagsværker som niveau for kommentering ses også hos Brandesudgaven, der har valgt to historiske ordbøger: *Ordbog over det danske Sprog*, der behandler dansk sprog fra 1700 til 1950, samt *Meyers Fremmedordbog*.

²⁶ I Holbergudgaven linkes desuden til *Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs Holbergordbog* <<https://holbergordbog.dk/>>. Denne kan anvendes sideløbende med tekstvisningen i udgaven.

²⁷ Köhler 2018.

²⁸ Garff 1996, s. 490.

²⁹ Henrikson 2007, s. 94 og 97.

³⁰ Ystad, udateret, s. 1.

Det er selvsagt varierende, hvilke opslagsværker udgaverne fra forskellige lande henviser til, men som det fremgår af ovenstående, er det ikke alle udgaver, som giver en præcis definition af, om der findes en tærskel for kommentering via opslagsværker. At vælge ældre opslagsværker, som repræsenterer forfatterens samtid, er meget anvendeligt i selve arbejdet med at udforme punktkommentarer, men som en egentlig tærskel for kommentering, kan nutidige opslagsværker udgøre en klar grænse for, hvad man kan forvente, en moderne læser forstår.

Verbal- og realkommentarer

Punktkommentarer er traditionelt blevet inddelt i to former: verbal-kommentaren og realkommentaren.³¹ I udgaverne findes de to kommentartyper typisk side om side, og selvom grænsen mellem dem er flydende, stiller de forskellige krav til udgiveren.³²

Verbalkommentarens opgave er primært at kompensere for den udvikling, der er sket i sproget siden et værk udkom. Først og fremmest skal forældede ord og uvanlige ord forklares, og dertil skal ord, der har ændret betydning identificeres, således at læseren ikke tror de forstår ord, de i realiteten ikke forstår.³³ Eksempler på ord, som i 1700- og 1800-tallet havde en anden betydning end i dag, er f.eks. 'billig' = rimelig, 'vist nok' = helt sikkert, 'liderlig' = dårlig, slet. Verbalkommenteringen kan desuden inddrage forklaringer og identificering af ordsprog og talemåder, samt oversættelse af fremmedsproglige ord.³⁴

Realkommentaren giver læseren oplysninger om historiske forhold, myter, fænomener mv., og kan også inkludere identifikation af citater og allusioner f.eks. til Biblen.³⁵ Realkommentaren skal dog have værkets tidshorisont in mente. Oplysninger om personer, steder, titler mm., kan også angives i realkommentaren.

Størstedelen af de udvalgte udgaver arbejder både med verbal- og realkommentarer, hvilket gælder Kierkegaard-, Ibsen-, Holberg-, Topelius- og Lagerlöfudgaven. Grundtvigudgaven har skiftet praksis undervejs, og forsyner derfor ikke længere værkerne med realkommentarer og

³¹ Kondrup 2011, s. 392.

³² Henrikson 2007, s. 96.

³³ Kondrup 2011, s. 393; Henrikson 2007, s. 97.

³⁴ Kondrup 2011, s. 394.

³⁵ Kondrup 2011, s. 396; Henrikson 2007, s. 100.

intertekstuelle referencer, men alene med verbalkommentarer.³⁶ Udgaven benytter sig derudover af registre, som opsamler oplysninger om personer, steder, mytologiske entiteter samt bibelstedshenvisninger. Det er kun undtagelsesvis, at Grundtvigudgaven inddrager realkommentarer. Brandesudgaven angiver, at de primært anvender realkommentarer. I udgaven er alle tekster linket til den digitale udgave af *Ordbog over det Danske Sprog*, hvorfor alle ord i princippet er verbalkommenteret, da brugeren bliver bragt over til det relevante opslagsord i ordbogen ved at trykke på et vilkårligt ord. Udgaven anvender dog også verbalkommentarer til at identificere ord, som har skiftet betydning siden Brandes' tid, og siden ordbogsopslaget blev forfattet.

Verbal- og realkommentarer findes således i alle udgaverne, men det kan bemærkes, at de to nyeste udgaver, Brandes og Grundtvig, har en meget skarp adskillelse mellem og brug af real- og verbalkommentarer. Brandesudgaven lægger op til, at læseren selv slår op i ordbøger via deres link-funktion for verbalkommentarer, mens Grundtvigudgaven begrænser kommenteringen til verbalkommentarer.

Argumentet mod metoden i Brandesudgaven kan være, at læseren med denne praksis ikke bliver hjulpet meget, da opslag i en ordbog ofte viser flere forskelligartede forklaringer til et ord, og læseren dermed er i risiko for ikke at opfange den relevante betydning af ordet. For Grundtvigudgaven kan den manglende brug af realkommentarer ligeledes efterlade læseren uden relevant information i visse situationer. Et eksempel på dette er realkommentarer af intertekstuel karakter. I Grundtvigs digt "Villemoes"³⁷ findes følgende strofe:

"De Tidender fløi over Sø, over Land,
At hisset i Nord vare Bølgerne røde,
At Kristian kiæmped og segned som Mand,
Men Villemoes faldt i det natlige Møde,
Da runde de Taarer saa stride i Løn
For Dannemarks bolde, elskværdige Søn;
O Fædrenenord! du mig Svage tilgive!"

³⁶ Nielsen, udateret.

³⁷ N.F.S. Grundtvig: Villemoes. *Ny danske Tilskuer*, 2. årgang, nr. 43-44, 1808, s. 348-352; her efter udgaven i *Grundtvigs Værker*, Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (udg.) <www.grundtvigsværker.dk>.

Her lyder en kommentar til anden verslinjes “Bølgerne røde” således:

“Grundtvig kan være inspireret af et digt af P.H. Haste om Slaget på Reden, ‘Takkesang ved een af anden Aprils Mindehøitider til dem, der offrede paa Fædrelandets Alter’, som stod i *Den danske Tilskuers* 15. oktober 1801. Heri lyder det bl.a.: ‘En Helteflokk mod Britten stod, / De Bølger blev saa grusomt røde’ (se Albeck 1948, s. 36). Verslinjen findes også i kladden til ‘De Snekker mødtes i Kveld’ (NKS 679 8°, 1809). Som udkommanderede medlemmer af Studenterkorpset overværede Grundtvig og Oehlschläger Slaget på Reden fra Langelinje og har rimeligvis selv set disse røde bølger (Rønning 1907 1:1, s. 27f).”³⁸

Dette digt blev udgivet i *Grundtvigs Værker* i 2013, hvor denne type realkommentarer fortsat var tilladt at bringe i kommentarapparatet. Efter ændringen i kommentarpraksis for Grundtvigudgaven er blevet indført, vil ordene “Bølgerne røde” ikke længere blive betragtet som en kommentarkrævende konstruktion, da begge ord findes i *Den Danske Ordbog*, og fordi udgaven ej giver fortolkende kommentarer. Læseren vil kun blive gjort opmærksom på den intertekstuelle reference til P.H. Hastes digt, hvis udgiveren vælger at beskrive forholdet i værkets indledning. Det samme gælder informationen om, at Grundtvig selv havde overværet Slaget på Reden. I et stort forfatterskab som Grundtvigs, som omfatter mere end 1000 trykte værker, kan anvendelsen af realkommentarer og herunder intertekstuelle referencer i den videnskabelige udgave blive et meget omfattende arbejde, hvilket også bidrog til, at udgaven gik bort fra denne kommenteringspraksis efter 2013.³⁹

Fortolkning, objektivitet og ensartethed

Enhver udpegelse af lemma (dvs. det kommentarkrævende ord eller passage), og hvilke ord eller synonymer det forklares med, forudsætter en tolkning.⁴⁰ Ibsenudgaven pointerer dette forhold, og beskriver

³⁸ Vibeke A. Pedersen: Punktkommentarer til ‘Villemoes’. Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (udg.): *Grundtvigs Værker*, 2013 <www.grundtvigsværker.dk>.

³⁹ Klaus Nielsen: Om udgaven Grundtvigs Værker. Opbygning, principper og status. *Grundtvig-Studier*, 68, 2017, s. 166-167.

⁴⁰ Kondrup 2011, s. 413.

det at “velge ut tekststeder for kommentering” som “en fortolkende handling”.⁴¹

Flere af udgaverne synes ikke desto mindre at stræbe efter at inddæmme punktkommentarernes fortolkende udtryk. Tre af de udvalgte udgaver angiver ligefrem, at de sigter efter at undgå fortolkende kommentarer. Dette er Grundtvig-, Ibsen- og Lagerlöfudgaven. For Lagerlöfudgaven kan fortolkende kommentarer indgå en i overgribende kommentar, som f.eks. en indledning.⁴² Kierkegaardudgaven beskriver, at kommentaren “skal åbne og ikke lukke for nye tolkninger”, samt at de skal være “nøgterne og ikke fortabe sig i forskellige tiders forskellige tolkningsforsøg”.⁴³ Brandesudgaven kommenterer ikke på mulighederne for fortolkende kommentarer, mens Holbergudgaven tillader dem. Topeliusudgaven nævner ikke fortolkende kommentarer direkte, men angiver, at kommentatoren “ska hålla sig diskret i bakgrunden, och inte tränga sig på i mötet mellan verket och läsaren” og anvende neutrale ordvalg.⁴⁴

Skønt en kommentar ikke kan være fuldt objektiv og ufravigeligt vil være skrevet af enkeltpersoner;⁴⁵ sigter udgaverne efter en ensartethed i kommenteringen på tværs af værkerne. Kierkegaardudgaven påpeger netop vigtigheden af et ensrettet kommentarapparat i en udgave, hvor et kommenteringsarbejde “strækker sig over adskillige år og implicerer kommentatorer, konsulenter og oversættere fra forskellige fagområder og med forskellige forudsætninger”.⁴⁶ I denne udgave har de stræbt efter en “fuldstændig konsekvens” i forhold til kommenteringens tæthed, mens de i forhold til kommentarernes sproglige udformning har tilladt visse “stilistiske forskelligheder”.⁴⁷ Ibsenudgaven nævner tillige, at de sigter efter at “oppnå en mest mulig homogen standard både når det gjelder språkform og kommentarnivå”.⁴⁸

På trods af at kommentarer altid vil indeholde en grad af subjektivitet, afslører regulativer for kommentering at ensartethed og konsistens for en udgaves punktkommentarer er et ideal.

⁴¹ Ystad, udateret, s. 1.

⁴² Henrikson 2007, s. 93.

⁴³ Garff og Olesen 1997, s. 51.

⁴⁴ Forsell 2006, s. 226

⁴⁵ Kondrup 2011, s. 413.

⁴⁶ Garff og Olesen 1997, s. 50.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ystad, udateret, s. 1.

Kommentarens udformning – og gentagelse?

Den praktiske udformning af kommentaren beskrives i de fleste af udgavernes regulativer. Det ses at normen er: lemma] ordforklaring, som f.eks. saa] således. Ordforklaringen har lille begyndelsesbogstav og afsluttes med punktum. Denne formular anvender næsten alle udgaverne; alene måden, hvorpå lemma angives varierer.

Størstedelen af udgaverne viser punktkommentarerne to gange: en gang i et pop-up vindue i selve teksten og derudover i en fane ved siden af teksten. Visningen af lemma og ordforklaring kan let ændres på en hjemmeside. Denne artikel fokuserer på udgavernes retningslinjer, og vil derfor gemme den dybdegående beskrivelse af selve visningen af lemma i udgaverne til en anden lejlighed.

Forklaringen af lemma – i Grundtvigudgaven – “skal i videst mulig omfang kunne erstatte lemma i forholdet 1:1, dvs. at forklaringen skal angives med samme bøjning og tempus”.⁴⁹ At kommentaren skal følge lemmas bøjningsform angives også i regulativet for *Søren Kierkegaards Skrifter*.⁵⁰ Holbergudgaven beskriver i samme stil, at simple kommentarer ikke bør bestå af andet end “det eller de forklarende ord”.⁵¹ Ved lange kommentarer skal kommentatoren bestræbe sig på, at lade den vigtigste information til forklaring af lemma stå først.⁵²

I en udgivelse optræder kommentarkrævende ord ofte mere end én gang. Udgavernes tilgange til om sådanne ord kommenteres ved hver enkelt forekomst varierer. I *Zacharias Topelius Skrifter* bliver ordforklaringer kun angivet en gang pr. værk.⁵³ Den samme tilgang anvender Holbergudgaven: “Samme fænomen (ord, syntaks etc.) kommenteres ikke hver eneste gang det optræder. Inden for komedierne gælder som hovedregel at et fænomen kommenteres én gang i hver scene.”⁵⁴ Ibsenudgaven nævner behovet for at spare plads i bogudgaven, hvorfor “HIS [*Henrik Ibsens Skrifter*] ved tekstens første forekomst av et ord eller tekstens første omtale av et saksforhold kan gi en fyldigere kommentar enn når ordet eller forholdet forekommer eller omtales senere i samme

⁴⁹ Nielsen, udateret.

⁵⁰ Garff 1996, s. 493.

⁵¹ Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, s. 4.

⁵² Ibid.

⁵³ Köhler 2018.

⁵⁴ Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, s. 2.

tekst (såkalt initialkommentar).”⁵⁵ I Grundtvigudgaven kommenteres hver gang et kommentarkrævende ord optræder, men udgiveren har mulighed for at ‘genbruge’ den samme forklaring, hvis “flere på hinanden følgende lemmata er ens”.⁵⁶ De resterende udgaver beskriver ikke deres tilgang til dette. Flere af udgaverne er både udkommet på tryk og som digitale udgivelser, hvilket også afspejles i deres retningslinjer, og Ibsenudgaven nævner også det pladsbesparende behov, en udgave kan have, når et værk udkommer på tryk. Ved digitale udgaver er der ingen pladsbegrænsning, og dette udnytter udgaver som *Grundtvigs Værker*, som kommenterer ord, hver gang de optræder. Det tyder dog på, at det stadig er tilgangen fra den trykte, videnskabelige udgave, der er dominerende. Brandesudgavens metode, hvor alle ord er linket til en ordbog, kan igen nævnes som et eksempel på, hvordan den digitale platform kan udnyttes.

Nyere trykte, videnskabelige udgaver: Danske Klassikere

Udgivelsesserien *Danske Klassikere*, som udgives af *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, er et eksempel på nyere, videnskabelige udgaver, der udelukkende udkommer på tryk. I serien *Danske Klassikere* udgives litterære hovedværker fra 1600-tallet og frem. Formålet med udgivelsesserien er, “at give læseverdenen mulighed for at erhverve billige, holdbare og pålidelige udgaver, hvor teksterne er eftergået kritisk og forsynet med oplysende kommentarer og efterskrifter”.⁵⁷

I *Regulativ for Danske Klassikere* beskrives punktkommentarernes (her kaldet noter) formål og udformning.⁵⁸ Kommentarerne skal hjælpe læseren med at overkomme sproglige eller saglige vanskeligheder. Den sproglige udvikling beskrives, og det fremhæves at den fællesviden – af bibelsk, historisk eller mytologisk art – der tidligere har været givet hos en læser, nu er mindre udbredt, og derfor må kommenteres. Det ældre sprogs ordforråd og syntaks er også blevet sværere for en moderne læser at forstå, og dertil er behovet for at forklare talemåder, hentydninger og skjulte citater vokset.⁵⁹

⁵⁵ Ystad, udateret, s. 3.

⁵⁶ Nielsen, udateret.

⁵⁷ *Danske Klassikere*, <<https://dsl.dk/projekter/danske-klassikere>>.

⁵⁸ Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016.

⁵⁹ *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016, afsnit 2.3.

Målgruppen for en udgivelse fastlægges mellem redaktør, udgiver og tilsynsførende. Udover at henvende sig til en velorienteret læser, bestemmes det, om en udgivelse skal henvende sig til undervisning på gymnasialniveau eller om den hellere skal anvendes på universitetet.

Ved længere tekster, hvor det samme kommentarkrævende ord optræder ofte, gentages kommentaren for hver 50. side, men for kortere tekster, som digte, gentages kommentaren ved hver tekst. Det er en mulighed at lade realkommentarer om historiske forhold, personlister mv., erstatte af en generel fremstilling i værkets efterskrift. Redaktøren og den tilsynsførende gennemgår kommentarerne, foreslår suppleringer eller reduktioner, for at sikre en ensartethed i udgivelsesserien.

Udgivelsesserien består af mange forskellige genrer, og regulativet lægger op til, at det vurderes fra værk til værk, hvilket kommenteringsniveau der er behov for. Der fastlægges ikke en tærskel for kommentering, som det ses i mange af de digitale udgavers regulativer, men der lægges nærmere vægt på målgruppen i bestemmelsen af kommentarniveauet. Selve udformningen af kommentarerne stemmer overens med de andre udgaver med lemma plus forklaring. For denne udgivelsesserie angives lemma i kursiv og halvfed, efterfulgt af kolon i kursiv og halvfed.⁶⁰

I *Danske Klassikere* findes et eksempel på en udgave, som er udgivet i samarbejde med en digital, videnskabelig udgave. Dette er N.F.S. Grundtvigs *Nyaars-Morgen* (1824), som udkom i serien i 2018. Editionsfilolog Steen Tullberg, der siden 2013 har været ansat ved *Grundtvigs Værker*, stod for udgivelsen. Værket var allerede udkommet i *Grundtvigs Værker* i 2014, hvor Tullberg også havde været ansvarlig for udgivelsen. Versionen i *Danske Klassikere* bygger på den digitale version fra *Grundtvigs Værker*, som dog er blevet tilpasset denne series udgivelsesmetode. Dette betyder bl.a. at opsætningen af værkets sider er anderledes fra den digitale udgave, introduktionen til værket er blevet udvidet samt at beskrivelsen af tekstforholdene er anderledes formuleret. For kommentarerne ses forskellen på de to udgivelser ved, at der i *Danske Klassikere*-udgaven er tilføjet realkommentarer til værket.

Allerede i Grundtvigs fortale til *Nyaars-Morgen* findes en klar forskel på de to udgivelser. Her er til eksempel sætningen “jeg blev *Præst*”⁶¹ kommenteret med “Grundtvig blev kapellan hos sin fader i Udby i juni

⁶⁰ *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016, afsnit 2.3.1.

⁶¹ N.F.S. Grundtvig: *Nyaars-Morgen. Et Rim*, 1824, s. V f.

Dette mit Drømme-Liv har afpræget sig i al min Skrift før 1811, ligesaavel i min Afhandling om Religion og Liturgi og min Dimis-Prædiken, som i min Mythologie og mine

Grundtvig, N.F.S. (1810) *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus? Dimisprædiken*. København.

te Bladet sig; e Leve-Brød, Grunden ei t det visselig

var mit Ønske, men ret egenlig fordi jeg |PS:155|vaagnede: vaagnede først af den Drøm, at man, i saa antichristelig en

Ill. 1. Henvisning til titel i *Grundtvigs Værker*. *Nyaars-Morgen*, 1824, s. V.

1811 efter en voldsom personlig krise i december 1810” i *Danske Klassikere*.⁶² Denne personalhistoriske information får læseren ikke i *Grundtvigs Værker*-udgaven. Det kan dertil nævnes at den store forskel også opstår i kraft af at *Grundtvigs Værker* anvender registre, hvis oplysninger vises i pop-up-vinduer i teksten. Registerhenvisningerne giver fastformulerede oplysninger om personer, steder, titler og mytologiske entiteter. Et vindue med informationer om en persons fulde navn, fødselsår, dødsår og beskæftigelse dukker altså op, hver gang denne optræder i Grundtvigs værker. I *Danske Klassikere* gives disse oplysninger løbende i kommentarerne, hvilket også giver mulighed for at tilpasse dem til den sammenhæng, de optræder i. Et eksempel på dette findes ligeledes i fortalen, hvor *Grundtvigs Værker* ved angivelsen af “Dimis-Prædiken” på side V er blevet forsynet med et link til udgavens titelregister, hvor læseren i et pop-up-vindue får beskrevet, hvilken udgivelse der henvises til, og hvornår den udkom.

I *Danske Klassikere* bliver “min Dimis-Prædiken” fulgt af kommentaren: “Grundtvigs dimisprædiken, dvs. den prøveprædiken, der kunne give ham adgang til et præsteembede, afholdt han i Regenskirken (kirkesalen i Regensen) den 17. marts 1810. Den vakte stor opsigt, da den 14. maj 1810 udkom under titlen *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?*”⁶³ Her ses forskellen i, at det i *Danske Klassikere*-udgaven først og

⁶² Steen Tullberg: *Noter. N.F.S. Grundtvig: Nyaars-Morgen Et Rim*, 2018, s. 225.

⁶³ Tullberg 2018, s. 225.

fremmest er forklaringen af ordet dimisprædiken, der gives, hvorefter henvisningen til dens udgivelse samt dens modtagelse beskrives.

Regulativet for kommentering til *Danske Klassikere* er mindre detaljeret end de digitale udgavers retningslinjer. Dette skyldes sandsynligvis, at de andre inddragne udgaver omfatter store forfatterskabsudgivelser, hvor en gruppe af mennesker arbejder med den samme forfatters værker over flere år, hvorfor udgiverne har større behov for detaljerige retningslinjer, der kan medvirke til et ensartet udtryk og kommenteringsniveau for det samlede udgivelsesprojekt. Her udgiver *Danske Klassikere* værker fra forskellige forfattere med varierende udgivere, hvor også målgruppen ændrer sig fra værk til værk.

Som det fremgår af sammenligningen mellem *Nyaars-Morgen* udgivelserne i *Grundtvigs Værker* og *Danske Klassikere*, har den digitale udgave andre muligheder for visning, som en trykt udgave naturligvis ikke kan tilbyde. Dertil giver *Danske Klassikere*-udgaven en endnu mere informativ kommentering af udgaven med dens tilføjelse af realkommentarer.

Tilgængelighed – hvorfor offentliggøre retningslinjer?

Som beskrevet i introduktionen af de forskellige udgaver, så varierer det, hvor let tilgængelige deres retningslinjer for kommentering er. Holberg-, Brandes- og Ibsenudgaverne har publiceret dem på deres udgavehjemmeside, og det samme havde Kierkegaardudgaven, indtil de overgik til portalen tekster.kb.dk. Lagerlöf har også udgavens generelle tekstkritiske principper udgivet på hjemmesiden, men for kommentarerne henvises til Paula Henriksens *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer* (2007). På hjemmesiden til *Grundtvigs Værker* findes overordnet introduktion til, hvad denne tekstkritiske udgave indeholder, men de egentlige retningslinjer findes kun på Center for Grundtvigforskningens hjemmeside. For Topeliusudgaven er retningslinjerne som beskrevet ikke offentliggjort, men der kompenseres for dette ved at give korte gennemgange af udgavens kommentering under de enkelte værker.

I "Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter" beskriver Joakim Garff, hvordan tidligere udgaver af Søren Kierkegaards forfatterskab undlader at redegøre for de principper, udgaverne "har lagt til grund for deres realkommentarer".⁶⁴ Garff argumenterer desuden for, at principper for kommentering generelt

⁶⁴ Garff 1996, s. 486.

(eller i hvert fald da artiklen udkom i 1996) var et ubeskrevet blad inden for editionsfilologien – og at man som læser ofte var nødsaget til selv at udlede principperne ud fra udgavernes praksis.⁶⁵ Garffs artikel i *Kierkegaard Studies. Yearbook 1996*, skulle kompensere for denne mangel ved at gennemgå en række retningslinjer og principper for kommenteringen af *Søren Kierkegaards Skrifter*. Udover denne artikel udgav Kierkegaardudgaven desuden “Introduktion til kommenteringen”,⁶⁶ som var en kort version af udgavens retningslinjer for kommentering. Denne blev desuden lagt ud på udgavens hjemmeside, sks.dk, sammen med udgavens tekstkritiske retningslinjer. Retningslinjerne fandtes dermed offentliggjort flere steder.

Ved udgavens overgang til Det Kgl. Biblioteks tekstportal, tekster.kb.dk, er retningslinjerne for kommentering og tekstkritik ikke at finde – de trykte versioner er dog selvsagt stadig tilgængelige, men dette må alligevel siges at være en smule paradoksalt i og med Kierkegaardudgaven havde plæderet for, at tekstkritiske udgaver bør offentliggøre deres retningslinjer, og at de selv havde gjort dem let tilgængelige på sks.dk. Overgangen til Det Kgl. Biblioteks tekstportal kan siges at repræsentere en arkivversion af *Søren Kierkegaards Skrifter*, da den som den eneste af de her nævnte udgaver ikke længere er tilgængelig på sit oprindelige publiceringssite. Udgavens arkivstatus gør ikke behovet for tilgængelige retningslinjer mindre relevant, da denne version af udgaven findes side om side med andre digitale, videnskabelige udgaver i en fælles portal. Med andre ord ligner udgaverne af udseende hinanden, mens de videnskabeligt set repræsenterer forskellige typer. Dette bør man som læser kunne gennemskue.

Fordelen ved at gøre retningslinjer til videnskabelige udgaver tilgængelige er, at andre kommenterende udgaver kan få gavn af dem, sådan som Kierkegaardudgaven også efterlyste det. Kondrup beskriver et lignende scenarie i sin artikel “Store udgaver i Norden”,⁶⁷ hvor han udtrykker sin egen glæde ved adgangen til en række forskellige og forskelligartede udgavers retningslinjer for kommentering til brug i arbejdet med tilsvarende udgivelsesprojekter. Han angiver, at de anvendte sæt af retningslinjer “ fungerede som inspiration, både positivt og

⁶⁵ Garff 1996, s. 487.

⁶⁶ Garff og Olesen 1997.

⁶⁷ Johnny Kondrup: Store udgaver i Norden. Et overblik. *Fund og Forskning*, 49, 2010, s. 511-537.

negativt. Vi blev gennem dem bevidst om problemer, som vi skulle passe på, og vi blev bevidst om vor egen metodik ved at se, hvordan andre havde gjort”.⁶⁸ Heldigvis er der stærk tradition for Nordisk samarbejde, hvor de enkelte udgaver udveksler retningslinjer, kodningspraksis og digitale metoder.⁶⁹ Alligevel bør udgavernes retningslinjer være tilgængelige både til inspiration og dokumentation. Som Kondrup nævner, er retningslinjer udtryk for udgavens videnskabelige metode, der i bogtrykte udgaver sjældent ekspliciteres. Når retningslinjerne derfor bliver tilgængelige for læserne, og ofte endda indgår i udgaverne, kan det ses som et udtryk for en tydeligere og større videnskabeliggørelse af det editionsfilologiske udgivelsesarbejde.

En digital kommenteringspraksis?

Selve den digitale udgivelse og dennes muligheder, er ikke noget, udgavernes retningslinjer for kommentering berører i særlig grad. Den eneste udgave, som har en reel digital kommenteringspraksis, er Brandesudgaven, som har etableret en webservice, der kan vise ordbogsopslag fra *Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs* ordbogsplatform direkte i Brandes’ tekst på udgavens hjemmeside.⁷⁰ Brandesudgavens praksis må siges at være den mest innovative af anvendte digitale udgaver, og denne udgave er da også den eneste, som bruger ordet ‘digital’ i sin titel: *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger*.

Den endeløse plads til kommentarer, som en digital udgave i princippet repræsenterer, udnytter en mindre del af udgaverne. Som tidligere nævnt kommenteres hver enkelt forekomst af kommentarkrævende ord i Grundtvigudgaven. Hvorfor andre udgaver har valgt andre tilgange til dette, kan skyldes at de både udkommer som trykte værker og digitalt, og derfor skal have samme tilgang i begge udgivelser. Det kan også skyldes et hensyn til genren der udgives, som f.eks. ved skuespil, hvor det kan skønnes unødvendigt at gentage den samme kommentar inden for samme scene, da man ved denne genre forventer, at læseren som minimum læser hele scenen.

⁶⁸ Kondrup 2010, s. 526.

⁶⁹ Johnny Kondrup: Nordisk Netværk for Editionsfilologer – i anledning af et 20-års-jubilæum – Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund (red.): *Textkritik som analysmetode*, Stockholm 2017, s. 189-201; s. 198.

⁷⁰ Bjerring-Hansen 2019.

At udgaverne er udkommet over en årrække fra 1990'erne og frem til 2020'erne, hvor der er sket en stor teknologisk udvikling, kan også have noget at sige i forhold til deres udnyttelse af det digitale medie, hvor udgaver fra 2020'erne har andre muligheder end de som blev påbegyndt i 1990'erne.

Der kan forventes en udvikling inden for digital kommenteringspraksis i fremtiden, hvor generativ kunstig intelligens (AI) kan få en betydningsfuld rolle, enten som et værktøj for udgiverne i deres kommenteringsarbejde eller som en støtte til læserens udforskning af værkerne. Muligheden for at integrere kunstig intelligens og maskinlæring i digitale, videnskabelige udgaver har allerede været genstand for diskussion. Georg Rehm peger på, at moderne AI-metoder, især datadrevne tilgange som superviseret læring, kan give en systematisk tilgang til automatisk opmærkning og forklaring af komplekse tekstpassager.⁷¹ Det samme gælder muligheden for at automatisere opmærkninger ved hjælp af avancerede teknologier som natural language processing (NLP) og semantisk parsing. Som Angelika Zirker og Matthias Bauer bemærker, kan NLP-værktøjer anvendes til at forbedre opmærkningsprocessen ved at forbinde historiske tekster med relevante databaser.⁷² Denne brug af automatisering stemmer overens med den bredere tendens inden for digital humaniora, hvor computerbaserede metoder anvendes til at håndtere store mængder af tekstdata.

Konklusion og videre arbejde

Retningslinjerne fremstiller, hvordan de forskellige udgaver forventer, at værkerne kommenteres. I en udgave af et forfatterskab, der rummer forskellige genrer, kan der opstå behov for forskellige former for kommentering af udgavens værker. Dette ses f.eks. ved et forfatterskab som Henrik Ibsens, der både inkluderer skuespil, breve og sagprosa. Der ses en fælles forståelse af formålet med punktkommentarer, hvilket er at oplyse og forklare vanskelige tekststeder for en læser. De specifikke

⁷¹ Georg Rehm: *Observations on Annotations* – Julia Nantke og Frederik Schlupkothén (red.): *Annotations in Scholarly Editions and Research Functions, Differentiation, Systematization*, Berlin og Boston 2020, s. 299-323.

⁷² Angelika Zirker og Matthias Bauer: *Explanatory Annotation in the Context of the Digital Humanities: Introduction*. *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 11:2, Edinburgh 2017, s. 145-152.

tilgange, fokusområder og metoder til at opnå dette formål varierer mellem de forskellige sæt af retningslinjer. Forskellene ses særligt i udgavernes anvendelse af real- og verbalkommentarer, samt i deres angivelse af tærskel for kommentering, og om denne forbindes til moderne eller historiske opslagsværker. Målgrupperne varierer, men størstedelen angiver forskeren eller den studerende som deres målgruppe. Derudover er ønsket om en ensartethed og konsistens i udgavernes punktkommentering til stede i retningslinjerne.

Som vist varierer det, hvor tilgængelige udgavernes retningslinjer for kommentering er. For at fremme det videnskabelige arbejde kan vi håbe, at fremtidige udgaver vil lade sine retningslinjer offentliggøre sammen med udgaven.

En egentlig digital kommenteringshabitus er ikke kendetegnende for størstedelen af udgaverne. Den nyest påbegyndte udgave, Brandesudgaven, anvender det digitale medie i dets punktkommentering på en måde, som ikke findes hos de andre udgaver. Tidsafstanden mellem de udvalgte udgaver synes mest tydelig i denne forbindelse, og denne tekniske løsning har sandsynligvis ikke været tilgængelig tidligere. Hvorvidt denne tekniske løsning gavner læseren eller ej, kan diskuteres. Bortset fra dette afspejles tidsafstanden mellem udgaverne ikke øjensynligt i deres retningslinjer for kommentering.

Ud fra denne undersøgelse af udgavernes retningslinjer for kommentering, kunne det være interessant at udforske, hvordan der reelt kommenteres i udgaverne. Kan retningslinjerne spores i kommentarerne til udgaverne? Derudover vil det også være interessant at undersøge, hvordan moderne teknologier som kunstig intelligens vil kunne anvendes i kommenteringsarbejdet.

ABSTRACT

Kirsten Vad, Krista Stinne Greve Rasmussen and Katrine Frøkjær Baunvig: *Explanatory Commentaries – Mapping Guidelines for Editorial Commentaries in Digital Scholarly Editions*

This article explores the implementation of explanatory commentaries in digital scholarly editions. The authors investigate the methodologies used in these digital editions, comparing their guidelines in order to identify similarities and differences. Additionally, they examine more recent printed scholarly editions to determine if their guidelines diverge significantly from those of digital editions. Spanning editions published from the 1990s to the 2020s, this study evaluates whether temporal shifts are reflected in commentary guidelines and approaches.

The research includes a comparative analysis of digital scholarly editions from Denmark, Norway, Sweden and Finland, featuring works by authors such as Georg Brandes, N.F.S. Grundtvig, Henrik Ibsen, Ludvig Holberg, Selma Lagerlöf, Søren Kierkegaard and Zacharias Topelius. These editions demonstrate a variety of practices and priorities in commentary, influenced by the intended readership, commentary thresholds and the integration of historical, mythological or biographical content.

The authors conclude by emphasising the need for accessible guidelines to support future scholarly editions. They also suggest that emerging technologies, such as artificial intelligence, could advance digital commentary practices further.

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

OM FORFATTERNE

JESPER BRANDT ANDERSEN, f. 1965, cand.med. 1992. Praktiserende speciallæge i pædiatri i Vordingborg og Nykøbing F. Forfatter til artikler i danske og udenlandske tidsskrifter og årbøger om pædiatriske, allergologiske, kulturhistoriske og medicinhistoriske emner samt bøgerne *Martin Hammerich. Kunst og dannelse i Guldalderen*, 2011, *Børnelægens store bog om barnets sygdomme*, 2016, *Thomas Bartholin. Lægen og anatomen. Fra enhjørninger til lymfekar*, 2017, *Niels Stensen. Kongelig anatom og fyrstelig geolog*, 2021 og *Thomas Bartholin. Physician and anatomist. From unicorns to lymph vessels*, i trykken.

KATRINE FRØKJÆR BAUNVIG f. 1983, cand.mag. & ph.d. (2013). Leder af Center for Grundtvigforskning og Center for Digital Tekstarv, Aarhus Universitet (2018-). KFB har en baggrund i religions- og kulturarvsstudier. Hendes forskning er kendetegnet ved på den ene side at angå fluktuationer i den sociale sammenhængskraft i moderne nordeuropæiske kulturer (fra ca. 1789 til i dag) og på den anden side at tage afsæt i store digitale datasæt og computationelle analysetilgange. Hendes publikationsliste rummer artikler som “Storage Over Rendition: Towards a Sustainable Infrastructure in the Digital Textual Heritage Sector” (2023, *Digital Humanities In the Nordic and Baltic Countries*, Oslo Universitetsforlag) og “‘Each of Our Springs Has Lost Its Miraculous Power’: The Range of a Religious Hotspot – A Distant Reading of Lourdes Representations in Denmark 1858-1914” (2023, *NVMEN*, Brill).

THOMAS HVID KROMANN, f. 1974, ph.d. i dansk litteratur. Seniorforsker ved Håndskriftsamlingen på Det Kgl. Bibliotek. Har særligt forsket og publiceret inden for emner som danske og internationale avantgarder i 1950’erne og 1960’erne samt kunstnerbøger og forfatterarkiver. Medredaktør af bl.a. *Arena-information. Et kapitel i dansk forlags- og litteraturhistorie* (med Anders Juhl Rasmussen), 2011, *Danske kunstnerbøger/Danish Artists’ Books* (med Maria Kjær Thomsen, Louise Sidenius og Marianne Vierø), 2013 og *Danske forfatterarkiver* (med Anders Juhl

Rasmussen), 2021. Aktuelt forskningsprojekt: "Forfatterarkivets fødsel. Om et overset paradigmeskifte i det 20. århundredes litterære felt" (2024-26) finansieret af Kulturministeriets Forskningspulje.

KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN f. 1979, cand.mag. og ph.d. Lektor og udgaveleder af *Grundtvigs Værker* på Center for Grundtvig-forskning, Aarhus Universitet. Har baggrund i dansk litteratur og filosofi. Hendes forskning er forankret i editionsfilologi, tekstvidenskab og digital filologi med særligt fokus på digitale, videnskabelige udgavers metoder og bevaring. Overordnet er forskningsinteresserne båret af en nysgerrighed på litteraturens mange fremtrædelsesformer. Senere publikationer er bl.a.: "Litteraturens mange versioner. Metodiske overvejelser for litteraturstudier og Henrik Pontoppidans 'Lykke-Per'" (med Katja Gottlieb, 2023, i antologien *Boghistorie i Skandinavien* – som hun også var redaktør af, Aarhus Universitetsforlag) og "Storage Over Rendition: Towards a Sustainable Infrastructure in the Digital Textual Heritage Sector" (2023, *Digital Humanities In the Nordic and Baltic Countries*, Oslo Universitet).

SONNY ANKJÆR SAHL, f. 1973, cand.mag. i filosofi fra Københavns Universitet 2002 og HA i erhvervsøkonomi fra Handelshøjskolen i København. Afdelingsleder i afdelingen Specialsamlinger på Det Kgl. Bibliotek. Landsformand for Forening for Boghaandværk og medlem af bestyrelsen for Dansk Bibliofil-Klub. Bidragyder til bl.a. *Danske bogsamlere i det 20. århundrede*, 2012, og dens *Additamenta*, 2017 og derudover bidragyder til *Bogsteder* af Kurt Rodahl Hoppe (2017). Har skrevet om kunstneren Carl Jensen i "*Billede, Blad & Bog – Bladtegneren som bogillustrator*" i *Bogvennen* (2018), om Thorvald Bindsbølls unikke bogkunst i *Fund og Forskning*, 2019 og om udgivelsen i Amerika af Karen Blixens *Out of Africa* i *Fund og Forskning*, 2022. Har desuden udvalgt og skrevet efterordet til novellesamlingen *Dronning af Saba og andre noveller* af Knut Hamsun 2019. Med bred interesse inden for dansk bog- og litteraturhistorie, primært med fokus på litteratur efter ca. 1800.

KIRSTEN VAD f. 1988, cand.mag. og ph.d.-stipendiat. Editionsfilolog og ph.d.-studerende ved Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet. Har en baggrund i dansk litteratur. Hendes forskningsområder er digital tekstteori, editionsfilologi, kommentarteori og komputationel humaniora. Nyere publikationer: "Kommentarer, registre og data. Om

kommentering af *Grundtvigs Værker* i et digitalt paradigme” (med Krista Stinne Greve Rasmussen, del af kommende antologi, som udgives af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab) og “Storage Over Rendition: Towards a Sustainable Infrastructure in the Digital Textual Heritage Sector” (2023, *Digital Humanities In the Nordic and Baltic Countries*, Oslo Universitet).

